

**Ο ρόλος των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ) στη δημιουργία
και την ένταση του φόβου του εγκλήματος**

**Διπλωματική εργασία που εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος
Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο
«Η Σύγχρονη Εγκληματικότητα και η Αντιμετώπιση της»
του Τομέα Εγκληματολογίας, του Τμήματος Κοινωνιολογίας, Πάντειο
Πανεπιστήμιο**

**Φοιτητής:
Γκαβανίδης Γιάννης**

**Επιβλέπουσα καθηγήτρια:
Ζαραφωνίτου Χριστίνα**

**Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής:
Ζαραφωνίτου Χριστίνα
Μαγγανάς Αντώνης
Φαρσεδάκης Ιάκωβος**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

α / α	Τίτλος κεφαλαίου	Σελίδα
	Εισαγωγή	3
1.	Η μορφολογία των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης	6
1.1	Ιστορική αναδρομή και εξέλιξη των ΜΜΕ	6
1.2	Τα ΜΜΕ στην προ – καπιταλιστική κοινωνία	10
1.3	Τα ΜΜΕ στην εποχή της βιομηχανικής επανάστασης και του φιλελεύθερου καπιταλισμού	13
1.4	Η λειτουργία των ΜΜΕ σήμερα	19
1.5	Οι θεωρητικές προσεγγίσεις για τα ΜΜΕ	21
1.6	ΜΜΕ, Δημοκρατία και Ιδεολογία	25
1.7	Ο ρόλος των ΜΜΕ στη διαδικασία της πολιτιστικής παραγωγής	30
2.	Εγκληματικότητα και ΜΜΕ	36
2.1	Η έννοια της θυματοποίησης	36
2.2	Ο φόβος της θυματοποίησης – ο φόβος του εγκλήματος	38
2.3	Η θυματολογία ως επιστημονικός κλάδος	42
2.4	ΜΜΕ, εγκληματικότητα και στερεότυπα	45
2.5	Ο φόβος του εγκλήματος, η ασφάλεια και το χρήμα	53
2.6	ΜΜΕ και προστασία ανήλικων: Κώδικας δεοντολογίας και σεξουαλική κακοποίηση ανήλικων	55
2.7	Πληροφόρηση και έγκλημα: Η οπτική των ΜΜΕ στην περίπτωση της εξαφάνισης του Άλεξ Μεσχισβίλι	59
2.8	ΜΜΕ, Αστυνομία και Ποινική Δικαιοσύνη	61
	Επίλογος	64
	Βιβλιογραφία	69

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο όρος Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας ή Ενημέρωσης (ΜΜΕ) χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τους Αμερικάνους και ακολούθησαν οι Γάλλοι¹ ως mass media. Στην Ελλάδα για λόγους συντομίας χρησιμοποιείται ο όρος ΜΜΕ, ο οποίος περιλαμβάνει **το σύνολο των τεχνητών μέσων που η λειτουργία τους εξασφαλίζει την ταυτόχρονη μετάδοση μηνυμάτων και ερεθισμάτων που απευθύνονται σε απεριόριστο αριθμό μη συγκεκριμένων προσώπων, κατά κανόνα ανεξάρτητα από την κοινωνική κατηγορία ή το κοινωνικό στρώμα που ανήκουν**².

Από νομικής άποψης στην έννοια των ΜΜΕ εμπίπτει κάθε μέσο μετάδοσης λόγου ή παράστασης όπως είναι ο τύπος, η ραδιοφωνία και η τηλεόραση αλλά και ο κινηματογράφος και η φωνογραφία, τα οποία κατανομάζει ρητά σχετικό άρθρο του Ελληνικού Συντάγματος (Άρθρο 15, Παράγραφος 1 του Συντάγματος 1975/ 1986). Ειδοποιός διαφορά των ΜΜΕ σε σχέση με τα υπόλοιπα μέσα επικοινωνίας τα οποία καλύπτονται και από τις εγγυήσεις του απόρρητου (ταχυδρομική επικοινωνία, τηλεγραφία, τηλεφωνία και τηλεματική) είναι η δυνατότητα πρόσβασης σε αυτά από το ευρύτερο κοινό.

Από πλευράς συνταγματικού καθεστώτος **η διαφορά ανάμεσα στον τύπο και στα οπτικοακουστικά ΜΜΕ παραμένει θεμελιώδης**. Ενώ για τον πρώτο απαγορεύεται η επιβολή λογοκρισίας και κάθε άλλου προληπτικού μέτρου, για τα δεύτερα επιτρέπεται η θέσπιση και προληπτικών ελέγχων. Ειδικότερα, για το ραδιόφωνο και την τηλεόραση, το Σύνταγμα προβλέπει ότι υπάγονται στον άμεσο έλεγχο του Κράτους. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο έλεγχος αυτός δεν έχει προβλεφθεί για να για να εξυπηρετούνται οι σκοπιμότητες των εκάστοτε κυβερνόντων, αλλά για να διασφαλίζεται το τρίπτυχο των σκοπών του, το οποίο κατά την ίδια διάταξη θα πρέπει να χαρακτηρίζει και να διέπει όλες τις ραδιοηλεκτρονικές μεταδόσεις. Μεταξύ αυτών διακρίνονται η αντικειμενικότητα, η ισομέρεια και η ποιότητα. Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω, όσο και δεν είναι απόλυτα σαφές από τις σχετικές συνταγματικές διατάξεις, οι συνταγματικές εγγυήσεις της ελευθερίας της πληροφόρησης και της έκφρασης αλλά και η ελευθερία της Τέχνης, ισχύουν καταρχήν για όλα τα ΜΜΕ.

Τα βασικότερα ΜΜΕ στις σύγχρονες κοινωνίες σήμερα αποτελούν **ο τύπος, το ραδιόφωνο, η τηλεόραση και το Διαδίκτυο**, ενώ σε παλαιότερες κοινωνίες η μαζική επικοινωνία εξασφαλιζόταν με άλλους τρόπους όπως για παράδειγμα **ο δημόσιος κήρυκας και ο διαλαλητής** με κοινό σημείο αναφοράς – στόχο τη μαζική επικοινωνία και πληροφόρηση.

Ως **μαζική επικοινωνία** θα μπορούσε να χαρακτηριστεί κάθε μήνυμα ή ερέθισμα ανεξάρτητα από τον τύπο και το σκοπό του μηνύματος, όπως αναφέρεται στο Dictionnaire de la Sociologie, LROUSSE, Paris (σελ 43). Τα μηνύματα αυτά μεταδίδονται από μία πηγή ή από περιορισμένο αριθμό πηγών ταυτόχρονα και απρόσωπα προς απροσδιόριστο αριθμό ατόμων που δεν κατέχουν κάποια προσδιορισμένη θέση στην κοινωνική ιεραρχία.

¹ Jean – Pierre Durand, Robert Well, Sociology Containporaine, Paris, 1993 (σελ 533)

² «Φιλοσοφία και Κοινωνικές Επιστήμες» - Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 22, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1997.

Η κοινωνική επικοινωνία έχει διάφορες μορφές. Η πρώτη μορφή αφορά στην **αυθόρμητη κοινωνική επικοινωνία** η οποία δεν είναι τυποποιημένη και δεν υπόκειται σε κανόνες και διατάξεις παρά μόνο σε συνήθειες ή έθιμα που υπάρχουν στο πλαίσιο των διαπροσωπικών σχέσεων. Η συγκεκριμένη μορφή κοινωνικής επικοινωνίας διακρίνεται για τη σχετική συντομία, είναι χρονικά περιορισμένη, αυθόρμητη και πολύ συγκεκριμένη. Από την άλλη μεριά, υπάρχει η μορφή κοινωνικής επικοινωνίας, η οποία καθορίζει θεσμικά την επικοινωνία μεταξύ των θεσμών, οργανισμών, πόλεων, κρατών, επιχειρήσεων, κυβερνόντων και κυβερνώμενων. Πρόκειται για τη **θεσμοποιημένη και θεσμοθετημένη επικοινωνία** που καθορίζει το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό καθεστώς μέσα σε μια κοινωνία.

Ανάμεσα στους παραπάνω τύπους επικοινωνίας, είναι χρήσιμο να τοποθετηθεί εννοιολογικά και η μορφή της **μαζικής επικοινωνίας**, η μοναδικότητα της οποίας αφορά στη χρήση απλών ή πολύπλοκων τεχνικών που εξασφαλίζουν κατανοητά και εύκολα στο ευρύ κοινό, την ενημέρωση και την πληροφόρηση που κατοχυρώνεται πλέον και ως συνταγματικό δικαίωμα. Πρόκειται για την επικοινωνία και τον κοινωνικό διάλογο μεταξύ ατόμων, κοινωνικών ομάδων και φορέων που συμβάλλουν στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η μαζική επικοινωνία δεν είναι αυτόνομη και εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από το γενικότερο πολιτισμικό επίπεδο της εκάστοτε κοινωνίας, προσπαθώντας να καλύψει το κενό που δημιουργείται μεταξύ της διαπροσωπικής και της θεσμοθετημένης επικοινωνίας

Το ενδιαφέρον της Κοινωνιολογίας έχει εκδηλωθεί από τότε που άρχισε η εμφάνιση των μεγάλων καθημερινών εφημερίδων και αφορούσε τη μελέτη της εντυπωσιακής επιρροής που ασκούν τα ΜΜΕ. Πριν το 1920, οι κοινωνιολόγοι εξήραν τα θετικά στοιχεία της ολοένα και μεγαλύτερης εξάπλωσης και διάδοσης του «κοινωνικού αγαθού» (βιβλία, εφημερίδες κλπ), το οποίο είχαν τη δυνατότητα να έχουν στη διάθεση τους, πολλοί άνθρωποι με ελάχιστο κόστος. Λίγο αργότερα, την εποχή του Μεσοπολέμου, άρχισε η έντονη κριτική για την υποτίμηση του πολιτισμικού επιπέδου της κοινωνίας, η οποία τότε έφτασε να υποταχθεί στη λειτουργία του ραδιόφωνου και του κινηματογράφου που εκείνη την εποχή απέκτησε και ήχο. Ο Γερμανός κοινωνιολόγος **Th. Adorno**; **έκανε** λόγο για την «εκλεπτυσμένη βαρβαρότητα» στην οποία οδηγούμε η βιομηχανοποίηση και η μαζικοποίηση της κουλτούρας. Λίγο αργότερα, το 1944, η μελέτη του **Lazarsfeld** στην Αμερική, ανέδειξε νέους δρόμους στο ρόλο των ΜΜΕ και των επιστημών που ασχολούνται με αυτά. Πιο συγκεκριμένα, η μελέτη του Lazarsfeld, έδειξε ότι κατά την προεκλογική εκστρατεία των προεδρικών εκλογών στις ΗΠΑ, κατέδειξε ότι μεγάλο μέρος των προσφύγων ψηφίζουν ανάλογα με τον κοινωνικό τους περίγυρο, επηρεασμένοι από τα ΜΜΕ. Η συγκεκριμένη μελέτη, αποτέλεσε την αφετηρία ανάλογων επιστημονικών προσπαθειών που ακολούθησαν με αντικείμενο την επιρροή που ασκούν τα ΜΜΕ στην κοινή γνώμη και ιδιαίτερα μετά το 1960, όπου η τηλεόραση διαδίδεται ολοένα και περισσότερο μεταξύ των νοικοκυριών.

Σήμερα, έχουμε την πλήρη επικράτηση σχεδόν πρώτα της εικόνας και μετά του ραδιόφωνου και του εντύπου. Ο ερευνητής μελετά ταυτόχρονα τον αναμεταδότη και τον κοινωνικό αποδέκτη της μαζικής ενημέρωσης καθώς και τη διαντίδραση που προκύπτει μεταξύ τους. Όλα τα παραπάνω συντελούν

ώστε η Κοινωνιολογία να ανακαλύπτει σήμερα από την αρχή πόσο σημαντικότερο είναι η μελέτη του τι περιμένουν οι άνθρωποι από τα ΜΜΕ και των υπόλοιπων τεχνολογικών εξελίξεων στην επικοινωνία, από αυτό που άκουσαν, μέχρι αυτό που κατάλαβαν.

Η παρούσα εργασία εντάσσεται στο πλαίσιο παρακολούθησης του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών (ΠΜΣ) με τίτλο «Η σύγχρονη εγκληματικότητα και η αντιμετώπιση της», στον Τομέα Εγκληματολογίας, του Τμήματος Κοινωνιολογίας, στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το περιεχόμενο της εργασίας συγγράφηκε υπό την επίβλεψη της καθηγήτριας Χριστίνας Ζαραφωνίτου.

Στόχος της εργασίας είναι η παρουσίαση ορισμένων ζητημάτων μείζονος σημασίας που αφορούν το ρόλο που διαδραματίζουν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία και ειδικότερα ο η μελέτη του ρόλου που διαδραματίζουν τα ΜΜΕ στο στηγματισμό των δραστών και των θυμάτων αξιόποινων πράξεων, ενισχύοντας με τον τρόπο αυτό την ένταξη του φόβου του εγκλήματος.

Η συγγραφή της εργασίας ξεκίνησε με τη διαμόρφωση ενός απλού και λιτού διαγράμματος στο οποίο παρουσιαζόταν τα θέματα – «κλειδιά» τη σύγχρονη λειτουργία των ΜΜΕ και τον τρόπο επίδρασης τους στο φόβο του εγκλήματος. Στη συνέχεια ακολούθησε η αναζήτηση και η μελέτη ελληνικής και ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας, η οποία με εφοδίασε με ποικίλο υλικό που εξετάστηκε κατά τη διάρκεια των τελευταίων μηνών. Με τον τρόπο αυτό είχα την ευκαιρία να ασχοληθώ με θέματα που μέχρι σήμερα δεν είχαν αποτελέσει αντικείμενο μελέτης στο πλαίσιο της επαγγελματικής, επιστημονικής και εκπαιδευτικής μου ζωής.

Κατά τη διαδικασία συγγραφής της εργασίας ομολογώ ότι συνάντησα σημαντικές δυσκολίες στη σύνοψη και τη σύνθεση εννοιών καθώς και στη συλλογή και την ανάλυση των στοιχείων και των πληροφοριών που κατάφερα να συγκεντρώσω. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην πολυπλοκότητα και τη μεγάλη ποικιλία της υπάρχουσας ύλης καθώς και στο τεράστιο πεδίο που καλύπτει το συγκεκριμένο θέμα. Σε αυτό εδώ το σημείο οφείλω να αναγνωρίσω την ύπαρξη ορισμένων υποκειμενικών παραγόντων που δυσχέραιναν την εκπόνηση της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας μεταξύ των οποίων διακρίνονται αφενός ο περιορισμένος, διαθέσιμος χρόνος εξαιτίας των πολυάριθμων επαγγελματικών, προσωπικών, οικογενειακών και έξω – επαγγελματικών υποχρεώσεων μου και αφετέρου η απομάκρυνση μου από τον επιστημονικό χώρο της Εγκληματολογίας εδώ και πολλά χρόνια.

Τα επόμενα κεφάλαια είναι οργανωμένα σύμφωνα με ορισμένα θέματα – «κλειδιά» όπως η σχέση μεταξύ των ΜΜΕ με την ιδεολογία, τη δημοκρατία και τη διαδικασία της πολιτιστικής παραγωγής.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας, τα πρώτα κεφάλαια ασχολούνται με τον προσδιορισμό ορισμένων βασικών εννοιών και αμέσως μετά ακολουθεί η προσέγγιση ορισμένων καίριων ζητημάτων αναφορικά με τα ΜΜΕ και τη ρόλο που διαδραματίζουν σε επιμέρους ζητήματα που συνδέονται με την διαμόρφωση και την ένταση του φόβου του εγκλήματος στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, τα τελευταία χρόνια.

1. Η ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

1.1 Ιστορική αναδρομή και εξέλιξη των ΜΜΕ

Με την εφεύρεση της **τυπογραφίας** τον 15ο αι., δόθηκε η δυνατότητα αναπαραγωγής λέξεων, εικόνων ή σχεδίων σε μεγάλο αριθμό αντιτύπων, ενώ η ανάπτυξη νέων βελτιωμένων τεχνικών από τις αρχές του 20ού αι. και εξής συνέβαλε στη βελτίωση της ποιότητας και την ευρεία διάδοση των τυπωμένων έργων.

Ο τύπος περιλαμβάνει τις **εφημερίδες** και τις **περιοδικές εκδόσεις**. Οι πρώτες εφημερίδες εκδόθηκαν στην Ευρώπη τον 17ο αι., ενώ από τα τέλη του 19ου αι. η ανάπτυξη της τεχνολογίας και η χρησιμοποίηση φθηνής πρώτης ύλης βελτίωσαν την ποιότητα και αύξησαν την κυκλοφορία τους. Η έκδοση των εφημερίδων, καθημερινή, εβδομαδιαία, μηνιαία κ.ά., στοχεύει στη μετάδοση και το σχολιασμό γεγονότων της επικαιρότητας και θεμάτων κοινού ενδιαφέροντος. Ανάλογα με το περιεχόμενό τους, οι εφημερίδες διακρίνονται σε πολιτικές, οικονομικές, αθλητικές, καλλιτεχνικές κ.ά. Όσον αφορά την κυκλοφορία τους, παρά την ανάπτυξη των τεχνολογιών των Η/Υ που συντελούν στη βελτίωση των συνθηκών έκδοσης, έχει σημειώσει σημαντική κάμψη, εξαιτίας του ανταγωνισμού από τα ραδιοηλεκτρονικά μέσα, καθώς και πιο πρόσφατα από την εμφάνιση των ηλεκτρονικών συστημάτων πληροφόρησης, όπως το **τελετέξ** που παρέχει άμεση ενημέρωση σ' όλη τη διάρκεια της ημέρας. Οι περιοδικές εκδόσεις, που πρωτοεμφανίστηκαν στην Ευρώπη τον 18 αι., στοχεύουν με τη θεματολογία τους (πολιτική, λογοτεχνία, οικονομία, αθλητισμός, μόδα κ.ά.) στην ενημέρωση συγκεκριμένων αναγνωστικών ομάδων, και η έκδοσή τους μπορεί να είναι εβδομαδιαία, μηνιαία, ετήσια κ.λπ. . Ο κινηματογράφος, από την πρώτη δημόσια προβολή κινηματογραφικής ταινίας το 1895 μέχρι σήμερα, πέρασε από διάφορα στάδια τεχνικής και καλλιτεχνικής εξέλιξης και αποτελεί μέσο επικοινωνίας με παγκόσμιο χαρακτήρα και διάδοση

Στα τηλεπικοινωνιακά μέσα, που στοχεύουν στη μετάδοση ήχων, λέξεων, εικόνων και στοιχείων με τη μορφή ηλεκτρονικών ή ηλεκτρομαγνητικών σημάτων, ανήκουν **το τηλέφωνο, το ραδιόφωνο και η τηλεόραση**³, ενώ τεράστιες δυνατότητες δημιουργήθηκαν από την ανάπτυξη της τεχνολογίας των δορυφόρων και των μικροκυμάτων. Υπεύθυνη για την προώθηση της διεθνούς συνεργασίας με σκοπό τη βελτίωση των τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών και την ευρεία διάθεσή τους στο κοινό είναι η υπηρεσία του ΟΗΕ **Διεθνής Τηλεπικοινωνιακή Ένωση (ITU)**. Επιμέρους στόχους της ITU αποτελούν η επέκταση των τηλεπικοινωνιών στα αναπτυσσόμενα κράτη και η εκμετάλλευση των δυνατοτήτων που προσφέρουν οι διαστημικές τηλεπικοινωνίες

Οι πρώτες **τηλεφωνικές συσκευές** εμφανίστηκαν στα τέλη του 19ου αι. επιτυγχάνοντας τη μετάδοση της ανθρώπινης ομιλίας σε μακρινή απόσταση, ενώ η χρήση τους γνώρισε μεγάλη διάδοση κατά τον 20ό αι. Μια από τις πρόσφατες εξελίξεις στον τομέα της τηλεφωνίας αποτελεί η κινητή τηλεφωνία, που στηρίχτηκε στην ανάπτυξη της κυψελωτής και μικροκυψελωτής τεχνολογίας.

³ Fiona Macdonald, Antony Mason, 2005, Το βιβλίο του πολιτισμού (The culture book), Μετάφραση: Ζωΐδη Ουρανία, Σαββάλας, Αθήνα.

Η τηλεόραση και το ραδιόφωνο αποτελούν τα ραδιοηλεκτρονικά μέσα, που στοχεύουν στην ενημέρωση, τη μόρφωση και την ψυχαγωγία των τηλεθεατών/ακροατών. Υπεύθυνο για τη διαχείρισή τους, στην περίπτωση των κρατικών ραδιοηλεκτρονικών σταθμών, είναι το κράτος (μέσω των αρμόδιων υπουργείων), το οποίο και χρηματοδοτεί εν μέρει τη λειτουργία τους, ενώ σε πολλές χώρες λειτουργούν και ιδιωτικοί ραδιοηλεκτρονικοί σταθμοί, που στηρίζονται οικονομικά κυρίως στην πώληση του διαφημιστικού τους χρόνου. Ειδική κατηγορία αποτελούν οι σταθμοί συνδρομητών, που ενισχύονται οικονομικά από τις συνδρομές των μελών τους. Σύμφωνα με στοιχεία της ΟΥΝΕΣΚΟ, σήμερα βρίσκονται σε χρήση παγκοσμίως 1,6 δισεκατομ. ραδιοφωνικές και 735 εκατομ. τηλεοπτικές συσκευές, από τις οποίες το μεγαλύτερο ποσοστό αφορά τις χώρες της Ευρώπης, της Β. Αμερικής και της Ιαπωνίας.

Το ραδιόφωνο εμφανίστηκε στις αρχές του 20ού αι. επιτυγχάνοντας τη μετάδοση του ήχου μέσω ηλεκτρομαγνητικών κυμάτων και γρήγορα επιβλήθηκε ως μέσο ενημέρωσης και ψυχαγωγίας. Η λειτουργία των ραδιοφωνικών σταθμών, εκτός από τις διαφημίσεις, είναι δυνατό να στηρίζεται οικονομικά από τις τοπικές αρχές, διάφορα εκπαιδευτικά ιδρύματα, οργανισμούς μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα κ.ά. Σημαντική ανάπτυξη γνώρισαν οι ραδιοφωνικές τηλεπικοινωνίες με την εγκατάσταση τηλεπικοινωνιακών δορυφόρων

Η τηλεόραση⁴, με τη λειτουργία των πρώτων τηλεοπτικών συσκευών και τη μετάδοση τηλεοπτικών προγραμμάτων στις αρχές του 20ού αι., έδωσε τη δυνατότητα άμεσης μετάδοσης των εικόνων, ενώ οι τεχνολογικές ανακαλύψεις των επόμενων δεκαετιών οδήγησαν στην ταχύτερη εξέλιξη της ως μέσου με παγκόσμια διάδοση και χρήση. Η παραγωγή των ποικίλης θεματολογίας τηλεοπτικών προγραμμάτων είτε είναι εσωτερική του κάθε τηλεοπτικού σταθμού είτε πραγματοποιείται από ανεξάρτητες εταιρίες παραγωγής, ενώ μεγάλο μέρος τους διακινείται και στη διεθνή τηλεοπτική αγορά. Όσον αφορά τον τομέα της ενημέρωσης, η συλλογή και διανομή ειδήσεων, φωτογραφιών, τηλεοπτικών φιλμ κ.ά. σε όλα τα ραδιοηλεκτρονικά μέσα, καθώς και στον τύπο, πραγματοποιείται από τις Ενώσεις και τα Πρακτορεία Τύπου, που καλύπτουν τον παγκόσμιο, εθνικό ή περιφερειακό χώρο μέσω συστημάτων Η/Υ και δορυφόρων. Σημαντικά πρακτορεία τύπου αποτελούν το Associated Press και το United Press International (Η.Π.Α.) (το δεύτερο είναι το μεγαλύτερο διεθνώς πρακτορείο, που συνεργάζεται με 114 χώρες απ' όλο τον κόσμο και οι ειδήσεις του μεταφράζονται σε 48 γλώσσες), το Canadian Press (Καναδάς), το Reuters και το Press Association (Μ. Βρετανία), το Agence France-Presse (Γαλλία), το ITAR-Tass (Ρωσία), το Kyodo News Agency (Ιαπωνία) κ.ά.

Πληροφορίες σχετικά με την θεαματικότητα ή ακροαματικότητα των τηλεοπτικών και ραδιοφωνικών εκπομπών παρέχουν οι αντίστοιχες μετρήσεις που πραγματοποιούν εταιρίες όπως η AGB, η Nielsen Media Research, η Crossley κ.ά. Η ανάγκη τέτοιων μετρήσεων οφείλεται στην άμεση οικονομική εξάρτηση των ραδιοηλεκτρονικών μέσων από τις διαφημίσεις. Αυτές, με τη σειρά τους, έχουν αποτελέσει συχνά στόχο κριτικής, με αποτέλεσμα σε πολλές χώρες και στις ΗΠΑ η συχνότητα και η

⁴ White, Mimi (1992): «Ideological Analysis and Television»Allen (Ed.),σελ. 163-170

διάρκεια των διαφημιστικών μηνυμάτων να οροθετείται και να ελέγχεται νομοθετικά. Άλλα σημεία κριτικής που αφορούν το χαρακτήρα και τη λειτουργία της τηλεόρασης, αποτελούν η προβολή σκηνών βίας και η επίδρασή τους, ιδιαίτερα στα παιδιά, η προώθηση στερεοτύπων φυλής και φύλου, καθώς και σεξουαλικών, καταναλωτικών κ.ά. προτύπων, η κοινωνική απομόνωση με τη δημιουργία ενός υποκατάστατου της αληθινής ζωής, η χειραγώγηση του τηλεθεατή μέσω της άσκησης πολιτικής και ιδεολογικής προπαγάνδας από τις κυρίαρχες ομάδες, η τεχνητή δημιουργία δημοσιότητας κ.ά. Επίσης, ένα άλλο θέμα που τίθεται αφορά το ρόλο του κοινού στη διαδικασία της τηλεοπτικής παραγωγής. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι το κοινό μέσω των μετρήσεων θεαματικότητας ουσιαστικά καθορίζει το περιεχόμενο των τηλεοπτικών προγραμμάτων δεσμεύοντας τους δημιουργούς, άλλοι ότι το τηλεοπτικό κοινό οικειοποιείται τον επιβαλλόμενο τρόπο ζωής και σκέψης, που καθορίζει και το πλαίσιο των επιλογών του, ενώ άλλοι θεωρούν ότι για τον τελικό καθορισμό του περιεχομένου των τηλεοπτικών προγραμμάτων είναι υπεύθυνο το κοινό μαζί με τους κριτικούς, άλλες ομάδες πίεσης, υπαλλήλους τηλεοπτικών δικτύων, χορηγούς, διαφημιστές κ.ά. Ωστόσο, παρά την κριτική -συχνά ακραία- που ασκείται εναντίον της, η τηλεόραση παραμένει ένα από τα κυριότερα και δημοφιλέστερα μέσα για την πληροφόρηση του ατόμου σχετικά με τον κόσμο που το περιβάλλει. Οι τεχνολογικές εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών με την εισαγωγή νέων μορφών τηλεόρασης (καλωδιακή, ψηφιακή, δορυφορική και πρόσφατα διαλογική τηλεόραση), τη χρήση του βίντεο για την ηλεκτρονική εγγραφή προγραμμάτων σε μαγνητικές ταινίες ή βιντεοδίσκους, τη συνδυασμένη χρήση Η/Υ και τηλεόρασης κ.ά. διευρύνουν το πεδίο επιλογών του τηλεθεατή και προσφέρουν απεριόριστες δυνατότητες ενημέρωσης και ψυχαγωγίας

Κυρίαρχο φαινόμενο στο χώρο των ΜΜΕ, από τη δεκαετία του 1980, αποτελεί η **συγκέντρωση επιμέρους επιχειρήσεων των ΜΜΕ σε μεγάλα συγκροτήματα**⁵. Η Times-Warner στις Η.Π.Α. αποτελεί τον μεγαλύτερο επικοινωνιακό οργανισμό παγκοσμίως με παραρτήματα στην Ευρώπη, Ασία, Λατινική Αμερική και Αυστραλία, ενώ σημαντικοί ευρωπαϊκοί επικοινωνιακοί οργανισμοί είναι οι Fininvest, Reed International, Bertelsmann, Hachette, Axel Springer, RCS Editore, Hersant, Heinrich Bauer, RTVE, United Newspapers, στους οποίους ανήκουν ραδιοτηλεοπτικοί σταθμοί, εφημερίδες και περιοδικές εκδόσεις, εκδόσεις βιβλίων, εταιρίες δίσκων και κασετών κ.ά. από όλο τον κόσμο. Ωστόσο, ο οικονομικός έλεγχος των ΜΜΕ από ορισμένες μόνο επιχειρήσεις αυξάνει τους κινδύνους ελέγχου της πληροφόρησης και έλλειψης πολυφωνίας. Για την αντιμετώπιση του φαινομένου αυτού, ισχύει στις χώρες της Ε.Ε. μια σειρά από περιορισμούς όσον αφορά το ιδιοκτησιακό καθεστώς εφημερίδων και περιοδικών εκδόσεων σε εθνικό ή τοπικό επίπεδο, τη συμμετοχή σε ιδιωτικούς τηλεοπτικούς και ραδιοφωνικούς σταθμούς εθνικής, περιφερειακής ή τοπικής εμβέλειας και τη χορήγηση αδειών για τη λειτουργία τους, τον αριθμό των προγραμμάτων που μεταδίδονται κ.ά.

Τηλεπικοινωνίες πραγματοποιούνται και μέσω των τεχνητών δορυφόρων που κινούνται σε τροχιά γύρω από τη Γη και λαμβάνουν και αναμεταδίδουν σήματα από και προς επίγειους σταθμούς. Οι

⁵ Μελίνα Σεραφετινίδου, 2005, Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας – Ο ρόλος των μέσων στην αναπαραγωγή του σύγχρονου καπιταλισμού., Gutenberg (Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης & Κοινωνικής Πολιτικής), Αθήνα.

πρώτοι τηλεπικοινωνιακοί δορυφόροι εκτοξεύτηκαν στο διάστημα στη δεκαετία του 1970. Δορυφόροι του Διεθνούς Οργανισμού Τηλεπικοινωνιακών Δορυφόρων (INTELSAT), που αποτελεί το πλέον εκτεταμένο τηλεπικοινωνιακό σύστημα του κόσμου, μεταδίδουν μεταξύ άλλων τηλεοπτικά και ραδιοφωνικά προγράμματα σε παγκόσμια κλίμακα

Τα μικροκύματα, τέλος, βρίσκουν πλήθος εφαρμογών στα ραδιοτηλεοπτικά μέσα, στο ραντάρ, στις δορυφορικές τηλεπικοινωνίες κ.ά.

Άλλα μέσα ΜΜΕ αποτελούν, επίσης, **το βιβλίο, η φωτογραφία, οι δίσκοι, οι μαγνητικές ταινίες, τα CD (Compact Disk), τα διαφημιστικά μέσα κ.ά.**

Η λειτουργία των ΜΜΕ έχει δημιουργήσει και στηρίζει σήμερα ένα παγκόσμιο σύστημα παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης της πληροφόρησης και της ψυχαγωγίας⁶. Κυρίαρχη δύναμη στο χώρο της παραγωγής κινηματογραφικών ταινιών, τηλεοπτικών προγραμμάτων, διαφημίσεων και ηλεκτρονικής επικοινωνίας είναι οι Η.Π.Α., ενώ ακολουθούν άλλα κράτη του δυτικού κόσμου, όπως η Μ. Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία, Γερμανία κ.ά. Τα προϊόντα αυτά εξάγονται σ' ένα μεγάλο ποσοστό σε χώρες της Ασίας, Αφρικής, Ν. Αμερικής και Μέσης Ανατολής, με αποτέλεσμα την αλλοίωση της πολιτισμικής τους ταυτότητας μέσω της επιβολής σ' αυτά της ιδεολογικής κυριαρχίας των ανεπτυγμένων κρατών. Ωστόσο, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, με την ανάπτυξη των βιομηχανιών επικοινωνίας στα αναπτυσσόμενα κράτη, παρατηρείται μια στροφή προς τη δημιουργία διαφοροποιημένων πολιτισμικών προϊόντων, που ανταποκρίνονται στις διαφορετικές παραδόσεις, ανάγκες, δυνατότητες και οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες του κάθε λαού.

Από τη δεκαετία του 1980 έκαναν την εμφάνισή τους νέα μέσα και υπηρεσίες μετάδοσης πληροφοριών και ψυχαγωγίας. Στα νέα αυτά μέσα ανήκουν **το βίντεο, οι Η/Υ, οι νέες μορφές τηλεφωνικής και τηλεοπτικής τεχνολογίας κ.ά.**, ενώ στις νέες τηλεπικοινωνιακές υπηρεσίες και συστήματα ανήκουν: **το Ηλεκτρονικό Ταχυδρομείο (Electronic Mail)**, για τη μετάδοση γραμμάτων, αναφορών κ.ά. σε συγκεκριμένο παραλήπτη· **ο Ηλεκτρονικός Πίνακας Ανακοινώσεων (Bulletin Board)**, για την ανταλλαγή πληροφοριών (π.χ. αγοραπωλησίες αγαθών και υπηρεσιών) μεταξύ των χρηστών· **η Τηλεσυνδιάσκεψη (Tele-Conference)**, για την ηλεκτρονική μετάδοση συζητήσεων μεταξύ ατόμων που βρίσκονται σε διαφορετικούς τόπους· **η Βιντεοσυνδιάσκεψη (Video-Conference)** για τη μετάδοση εικόνας βίντεο και ακουστικών μηνυμάτων· **το Τελετέξτ (Teletext)**, για τη μετάδοση κειμένου και γραφικών απεικονίσεων· **το Βιντεοτέξ (Videotex)**, για τη μετάδοση στοιχείων αποθηκευμένων σ' έναν κεντρικό Η/Υ κ.ά.

Η συνένωση των παραπάνων κλάδων θα συμβάλει στη δημιουργία ενός ενιαίου κλάδου μαζικής επικοινωνίας στους τομείς της πληροφόρησης, των υπηρεσιών, της εκπαίδευσης και της ψυχαγωγίας.

⁶ Νεοκλής Σαρρής, 1992, Ελληνική Κοινωνία & Τηλεόραση, (1^{ος} τόμος), Γόρδιος, Αθήνα,

1.2 Τα ΜΜΕ στην προ – καπιταλιστική κοινωνία

Οι σύγχρονες μορφές των ΜΜΕ εμφανίστηκαν για πρώτη φορά σε περιορισμένη κλίμακα και «πρωτόγονη» μορφή στις κοινωνίες της φεουδαρχικής Ευρώπης και πιο συγκεκριμένα **την εποχή του μετασχηματισμού τους σε κοινωνίες καπιταλιστικού τύπου (16^{ος} – 18^{ος} αιώνες)**. Μέχρι τότε, η επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων είχε έντονο **διαπροσωπικό χαρακτήρα**, αφού ο πομπός και ο δέκτης των μηνυμάτων ήταν σε άμεση προσωπική επαφή. Με τον τρόπο αυτό, ήταν εφικτή η αλλαγή του περιεχομένου του μηνύματος από τον πομπό ανάλογα με τις αντιδράσεις του δέκτη, ενώ από την άλλη μεριά το ευρύ κοινό (δέκτης) μπορούσε να αντιδρά και να μεταβάλλει πολλές φορές τη δομή και το περιεχόμενο του εκάστοτε μηνύματος. Έτσι, **η συνεχής σχέση και αλληλεπίδραση μεταξύ πομπού και δέκτη σήμαινε ότι ο τελευταίος μπορούσε να εξασκήσει θελημένα ή αθέλητα έλεγχο και επιρροή στη διαδικασία της επικοινωνίας.**

Η επικράτηση του προφορικού λόγου κατά την επικοινωνία των ανθρώπων, αποτελεί ένα ακόμα γνώρισμα της προ – καπιταλιστικής κοινωνίας, γεγονός το οποίο σύμφωνα με πολλούς μελετητές οφείλεται στο χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων στο σύνολο τους. Η ανάπτυξη και η μαζική διάδοση του γραπτού λόγου την εποχή αυτή δεν ήταν εφικτή αφού τόσο η διαθέσιμη τεχνολογία, όσο και οι δεξιότητες και οι ικανότητες των ανθρώπων – οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν αναλφάβητοι – έθεταν σημαντικά εμπόδια και δυσκολίες στην παραπάνω εξέλιξη.

Για μεγάλο χρονικό διάστημα, στη φεουδαρχική Ευρώπη, μεταξύ των βασικότερων πεδίων – χώρων επικοινωνίας συμπεριλαμβάνονται η **αγορά, τα πανηγύρια, τα πανδοχεία, οι δημόσιοι χώροι** όπως **οι πλατείες και οι δρόμοι** και φυσικά σε επίπεδο οικογενειακής εστίας το τζάκι γύρω από το οποίο εξελισσόταν μεγάλο μέρος της καθημερινής, οικογενειακής ζωής των ανθρώπων. Σε όλους τους παραπάνω χώρους οι άνθρωποι αντάμωναν και μέσα από την προσωπική επαφή και τη συζήτηση μπορούσαν να ανταλλάσουν μηνύματα και ειδήσεις.

Οι δυσκολίες των μετακινήσεων εξαιτίας της αβεβαιότητας και του κινδύνου που τις χαρακτήριζαν εκείνη την εποχή, καθιστούσαν εξαιρετικά δύσκολη την επαφή και την επικοινωνία μεταξύ ανθρώπων που τους χώριζε μεγάλη απόσταση. Έτσι, βασική δίοδος ειδήσεων και μηνυμάτων από «έξω», ήταν το τμήμα του πληθυσμού που είχε τη δυνατότητα να μετακινείται και να ταξιδεύει συχνά όπως **οι ταξιδιώτες, οι έμποροι, οι γυρολόγοι**, όσοι αναζητούσαν εργασία από τόπο σε τόπο, **οι τεχνίτες το «μίγμα» των οδοιπόρων (μοναχοί, λαθρέμποροι, προσκυνητές)** καθώς και **οι στρατιώτες και οι φρουροί**. Σε όλους τους παραπάνω θα πρέπει να προστεθούν και **οι τροβαδούροι και λαϊκοί τραγουδιστές, οι παραμυθάδες, οι γελωτοποιοί, οι θαυματοποιοί, οι ακροβάτες** και πολλοί άλλοι που ως στόχο είχαν την ψυχαγωγία και διασκέδαση των ανθρώπων όλων των κοινωνικών τάξεων.⁷

Η εξέλιξη και η ανάπτυξη των κοινωνικών – οικονομικών σχέσεων μετά το 16^ο αιώνα, σε συνδυασμό με την πρόοδο της επιστήμης και της τεχνολογίας, θα επιφέρουν σημαντικότερες αλλαγές στο σύνολο της

⁷ Κατά τη φεουδαρχία, στο πλαίσιο των κοινωνικών και ψυχαγωγικών εκδηλώσεων δεν παρατηρείται η κοινωνική διαφοροποίηση των κοινωνικών τάξεων και των ηλικιών, η εμφάνιση της οποίας γίνεται αισθητή με την εδραίωση της αστικής κοινωνίας κατά το 19^ο αιώνα. (Aries, 1973).

κοινωνικής και οικονομικής ζωής, επηρεάζοντας όπως ήταν αναμενόμενα και τα ΜΜΕ εκείνης της εποχής. Ολοένα και περισσότερο, ο προφορικός λόγος αντικαθίσταται από το γραπτό, ενώ ο διαπροσωπικός και αμφίδρομος χαρακτήρας της επικοινωνίας περιορίζεται σημαντικά, δίνοντας τη θέση τους σε καινοτόμους για την εποχή εκείνη φορείς και μέσα επικοινωνίας. Χαρακτηριστικά, αναφέρεται η **εφεύρεση της τυπογραφίας το 15^ο αιώνα** και η εκτενής διάδοση της το 16^ο αιώνα.

Σημαντική τομή στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας των ΜΜΕ, επέφερε ο διαχωρισμός μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου χώρου, κατά το 16^ο – 17^ο αιώνα, στην Ευρώπη. Οι πρωτοεμφανιζόμενες καπιταλιστικές σχέσεις συνέβαλλαν στην εμφάνιση νέων εξειδικευμένων και αποκλειστικών για το δημόσιο χώρο μέσων επικοινωνίας. Τα νέα αυτά μέσα δεν προέρχονται ούτε όμως μπορούν να «διεισδύσουν» στο πεδίο της ιδιωτικής ζωής, αφού η διάκριση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού βίου, είχε γίνει ήδη θεσμός και αποτελούσε αναπόσπαστο και λειτουργικό προάγοντα του αστικού πλέον τρόπου ζωής.

Η συνεχής διεύρυνση του δημόσιου χώρου αλλά και του εύρους που αποκτά ολοένα και περισσότερο η κοινωνική βάση της πολιτικής συμμετοχής και συζήτησης, σημαίνει ότι η λήψη αποφάσεων μπορούσε και όφειλε να επηρεάζεται ολοένα και περισσότερο από τους φορείς του νέου τρόπου παραγωγής, δηλαδή τα αστικά στρώματα. Με τον τρόπο αυτό ερμηνεύεται οι διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες για πλήρη ενημέρωση και πληροφόρηση για τρέχοντα θέματα και για τη διαμόρφωση της κοινής – στην ουσία αστικής – γνώμης, η οποία προϋποθέτει την ελεύθερη και δημόσια άσκηση κριτικής, την ανταλλαγή απόψεων, εμπειριών και μηνυμάτων μεταξύ των ανθρώπων. Έτσι, από **το 17^ο αιώνα, η ελεύθερη διακίνηση, ιδεών, πληροφοριών και μηνυμάτων γίνεται βασικό αίτημα της ανερχόμενης αστικής τάξης**, η οποία τελικά θα προχωρήσει στη μαζική παραγωγή και διάδοση του γραπτού λόγου που πρόσφερε στην ανθρωπότητα η εφεύρεση του Γουτεμβέργιου, μερικούς αιώνες πριν, το 1453.

Η εμφάνιση και η ολοένα μεγαλύτερη κυκλοφορία των **πρώτων εφημερίδων**, χωρίς αμφιβολία είναι «συνέπεια» των πρωτοεμφανιζόμενων αστικών τάξεων. Πιο συγκεκριμένα, ο τύπος έχει τη δυνατότητα να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των αστικών στρωμάτων για τη γρήγορη διάδοση των ιδεών και των αντιλήψεων, την οικονομική πληροφόρηση, την κριτική και φυσικά τη διεξαγωγή δημόσιας συζήτησης που όλα μαζί συμβάλλουν στην εδραίωση του νέου αστικού τρόπου ζωής. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι πρώτες εφημερίδες που άρχισαν να κυκλοφορούν το 17^ο αιώνα, οι οποίες χαρακτηρίζονται από τον πλούτο και την έκταση των ταξινομημένων πληροφοριών και ειδήσεων που προέρχονται κυρίως από τις μεγάλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες του εξωτερικού, ενώ οι εσωτερικές ειδήσεις αφορούν κυρίως στα νέα της Βασιλικής Αυλής, τις βασιλικές διακηρύξεις καθώς πολυάριθμες νέα ναυτιλιακού και εμπορικού ενδιαφέροντος.

Το μεγαλύτερο μέρος των εφημερίδων αυτής της εποχής, ανήκουν σε ιδιωτικές επιχειρήσεις, οι οποίες με υποστηρικτές τα ευρύτερα αστικά στρώματα, έρχονται σε αντίθεση με το απολυταρχικό καθεστώς, διεκδικώντας την κατάργηση κάθε κρατικού ελέγχου και παρέμβασης στη λειτουργία του τύπου. Την εποχή αυτή, το φεουδαρχικό καθεστώς βρίσκεται σε αρμονία και σύμπνοια με τα

συμφέροντα των ευγενών γαιοκτημόνων και έτσι οι κρατικές παρεμβάσεις ως στόχο είχαν αφενός την προστασία και τη διαιώνιση της παλιάς τάξης πραγμάτων και αφετέρου τον περιορισμό του ρόλου και την αναχαίτιση της ανερχόμενης αστικής τάξης. Έτσι δεν είναι τυχαίο ότι **η λογοκρισία καταργείται αρχικά στην Αγγλία το 1695**, δίνοντας σημαντική ώθηση στην ανάπτυξη του τύπου, στη Μεγάλη Βρετανία και στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες.

Παρόλο αυτά, οι έλεγχοι και οι παρεμβάσεις του Κράτους στη λειτουργία των μέσων ενημέρωσης δεν έπαψαν, δεδομένο ότι **ο τύπος άρχισε να αποκτά νέες λειτουργίες και ρόλο**, όχι μόνο ως μέσο ενημέρωσης αλλά και ως παράγοντας διαμόρφωσης και ενεργοποίησης της κοινής γνώμης, γεγονός που ανάγκασε το Κράτος να προχωρήσει στην εφαρμογή νέων μεθόδων ελέγχου του Τύπου, όπως η **επιβολή πολυάριθμων μεγάλων έμμεσων φόρων στους ιδιοκτήτες εφημερίδων**. Η φορολογία του τύπου επέφερε σημαντικά οικονομικά οφέλη και κέρδη στην αγγλική κυβέρνηση με τα οποία μπορούσε να εξαγοράζει και να δωροδοκεί δημοσιογράφους και εκδότες εφημερίδων, προκειμένου να περιορίσει στο ελάχιστο την άσκηση κριτικής απέναντι στην κρατική πολιτική.

Την εποχή αυτή, εκτός από τον τύπο κάνει την εμφάνιση του ένα ακόμη μέσο επικοινωνίας, **το βιβλίο, το οποίο μετατρέπεται πλέον σε εμπόρευμα με ανταλλακτική αξία στην εκδοτική αγορά**⁸. Η παραπάνω εξέλιξη έχει ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση μιας νέας «κουλτούρας», στο πλαίσιο της οποίας **εμφανίζονται ουσιαστικά για πρώτη φορά νέοι φορείς και θεσμοί όπως το βιβλίο, η επαγγελματική κατηγορία των βιβλιοπωλών, οι δημόσιες και ιδιωτικές βιβλιοθήκες, βιβλιοκριτική, λογοτεχνικά περιοδικά, συγγραφείς κλπ.**

Ολοκληρώνοντας, θα πρέπει να επισημανθεί ότι κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου από τις αρχές του 16^{ου} αιώνα ως τα πρώτα χρόνια του 19^{ου} αιώνα, παράλληλα με τη διαδικασία μετάβασης από τη φεουδαρχία, στον καπιταλιστικό τρόπο οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης, εμφανίζονται για πρώτη φορά **οι «σύγχρονες» κατηγορίες μέσων μαζικής επικοινωνίας**⁹. Η ολοένα και πιο περιορισμένη χρήση του προφορικού λόγου και η αποδυνάμωση του λειτουργικού του χαρακτήρα, δίνει σημαντικά περιθώρια ανάπτυξης στο γραπτό λόγο, ο οποίος μπορεί πλέον να αναπαράγεται και να κυκλοφορεί σε μαζικό επίπεδο, χάρη στις σημαντικές τεχνολογικές εξελίξεις της εποχής. Η **«μηχανοποίηση του γραπτού λόγου»**, συνοδεύεται από την εμπορευματοποίηση του από ιδιωτικές επιχειρήσεις καπιταλιστικού τύπου. Ο διαπροσωπικός χαρακτήρας της επικοινωνίας παραγκωνίζεται και τη θέση του καταλαμβάνει η αγορά και οι νόμοι της προσφοράς και της ζήτησης, ενώ οι εκπρόσωποι της φεουδαρχικής τάξης πραγμάτων, παύουν να αποτελούν ρυθμιστικούς παράγοντες της πνευματικής και καλλιτεχνικής ζωής¹⁰. Παρόλο αυτά, οι διαδικασίες και οι μηχανισμοί της αγοράς αργότερα θα μετατραπούν σε τροχοπέδη της πνευματικής δημιουργίας, ιδιαίτερα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα όταν η καπιταλιστική κοινωνία θα αποκτήσει ολοκληρωτικό χαρακτήρα, μπαίνοντας ουσιαστικά στο στάδιο της παρακμής και της αποσύνθεσης της.

⁸ Alvarado, Manuel & Oliver Boyd-Barrett (Eds.): Media Education: An Introduction. London: BFI/Open University

⁹ Bennett, Tony (1982): 'Theories of the media, theories of society'. In Gurevitch et al. (Eds.), op. cit.

¹⁰ Curran, James, Michael Gurevitch & Janet Woolcott (1982): 'The study of the media: theoretical approaches'. In Gurevitch et al. (Eds.), op. cit.

1.3 Τα ΜΜΕ στην εποχή της βιομηχανικής επανάστασης και του φιλελεύθερου καπιταλισμού

Τα μέσα του 18ου αιώνα άρχισε στην Αγγλία μια εξέλιξη, η οποία μετέτρεψε αυτή τη χώρα σε κέντρο της σύγχρονης τεχνολογίας. Αυτή η εξέλιξη οδήγησε στην **εκμηχάνιση της παραγωγής**, ένα φαινόμενο που ήταν μέχρι τότε άγνωστο στην Ιστορία. Η εκμηχάνιση έδωσε, με τις αλληπάλληλες δομικές και λειτουργικές βελτιώσεις και τις αναδράσεις και κλιμακώσεις, οι οποίες προκαλούσαν αλυσιδωτά νεότερες βελτιώσεις, τη θέση της στην εκβιομηχάνιση και αυτή με τη σειρά της το έναυσμα για τη **βιομηχανική επανάσταση**.

Η **βιομηχανική επανάσταση** ήταν ένα ιδιαίτερα σύνθετο σύστημα τεχνικών, οικονομικών και κοινωνικών ανακατατάξεων, οι οποίες οδήγησαν τις ευρωπαϊκές κοινωνίες από την αγροτική στη βιομηχανική μορφή τους. Το νεότευκτο οικονομικό σύστημα του καπιταλισμού οδήγησε αρχικά, από τη μία πλευρά τους ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής σε οικονομική ανάπτυξη και πλούτο και από την άλλη πλευρά, μετέτρεψε τους εργαζόμενους σε θύματα εκμετάλλευσης και οικονομικής εξαθλίωσης. Το κράτος πήρε σ' αυτή τη σύγκρουση συμφερόντων αρχικά ουδέτερη στάση, στη συνέχεια όμως, μέσα από κοινωνικές ανακατατάξεις και επαναστατικές εκρήξεις και με τη σταδιακή άνοδο των σοσιαλιστικών κινημάτων, υιοθέτησε ένα παρεμβατικό ρόλο αναδιανομής του πλούτου.

Η **Τεχνική** δεν ήταν προφανώς η μοναδική συνιστώσα που ώθησε στη βιομηχανική επανάσταση, έπαιξε όμως αποφασιστικό ρόλο με τον εκμηχανισμό των παραγωγικών διαδικασιών, την αυξανόμενη αξιοποίηση των πορισμάτων της επιστήμης και τη χρήση όλο και περισσότερων υλικών, μορφών ενέργειας και πληροφοριών. Η δεσπόζουσα θέση της Τεχνικής στην οικονομία άρχισε να απαιτεί μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων με εξειδικευμένες γνώσεις, με αποτέλεσμα να ιδρυθούν στο 19ο αιώνα τεχνικές και πολυτεχνικές σχολές κάθε κατευθύνσεως και επιπέδου. Αυτή η βελτίωση της κατάρτισης είχε ως αποτέλεσμα, πέρα από την άνοδο του γενικότερου μορφωτικού επιπέδου της κοινωνίας, νέες τεχνικές βελτιώσεις, επινοήσεις και εφευρέσεις.

Οι ιστορικοί προβληματίστηκαν εκ των υστέρων και θεώρησαν απαραίτητο να καταγράψουν, **ποιες προϋποθέσεις και ποιες εξελίξεις οδήγησαν στη βιομηχανική επανάσταση και μάλιστα στην Αγγλία**¹¹. Από τη σημερινή σκοπιά δεν φαίνεται να υπήρχαν σημαντικές διαφορές μεταξύ των μεγάλων χωρών της Ευρώπης, Βρετανία, Γαλλία, Γερμανία. Και όσον αφορά τον τεχνολογικό τομέα, αυτή η αντίληψη είναι σωστή. Υπήρχαν όμως διαφορές στον πολιτικό, στον οικονομικό και στον κοινωνικό τομέα, τις οποίες θα παραθέσουμε στα επόμενα. Γιατί λοιπόν «πρώτα στην Αγγλία;», «Why in England first?», όπως συνοψίστηκε ο προβληματισμός σε ένα ερώτημα

Η Μεγάλη Βρετανία ήταν αυτή την εποχή η ισχυρότερη από τις μεγάλες δυνάμεις και ίσως η μοναδική παγκόσμια δύναμη. Σε όλες τις ηπείρους υπήρχαν αποικίες (the sun never set on the british empire) και ο πολεμικός στόλος της όργωνε τις θάλασσες και τους ωκεανούς. Ο εμπορικός στόλος ήταν απόλυτα προστατευμένος και μετέφερε μαζικά πρώτες ύλες και προϊόντα από τις αποικίες. Αν και

¹¹ Stevenson, Nick (1995): Understanding Media Cultures: Social Theory and Mass Communication. London: Sage (Κεφάλαιο 1: 'Marxism and Mass Communication Research')

μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα κύρια πηγή εσόδων στη Βρετανία ήταν ο γεωργικός τομέας, το εμπόριο αναπτυσσόταν όλο και περισσότερο και τελικά έπαιξε, μαζί με τη βιομηχανία, πρωτεύοντα ρόλο στην οικονομική πρωτοπορία της χώρας.

Στη Βρετανία επικρατούσε σταθερότητα του πολιτικού συστήματος, η οποία εμπεδώθηκε μετά την «ένδοξη επανάσταση» (glorious revolution, 1688). Μετά από αντιπαράθεση μερικών αιώνων με τους Άγγλους πρίγκιπες, το Κοινοβούλιο απέκτησε, ως αντιπροσωπευτικό όργανο της λαϊκής βούλησης, μεγάλη σημασία στην πολιτική ζωή. Από την αρχή του 18ου αιώνα είχε χάσει η Σκωτία την ανεξαρτησία της και, αφού ενσωματώθηκε στη Μεγάλη Βρετανία, αποτελούσε πηγή σημαντικών πρώτων υλών που διέθετε στο υπέδαφός της.

Στα μέσα του 17ου αιώνα είχε μεταβληθεί η παραδοσιακή δομή της μεγάλης αγροτικής ιδιοκτησίας στη Βρετανία, κάτι που ήταν συνέπεια μιας «κοινωνικής επανάστασης». Οι διαχωριστικές γραμμές μεταξύ κοινωνικών τάξεων είχαν γίνει σε πολλές περιπτώσεις δυσδιάκριτες, λόγω παραμερισμού διαφόρων παραδοσιακών εμποδίων ανελιξέως. Έτσι, δημιουργήθηκε μεταξύ των επαγγελματιών κινητικότητα, η οποία βοήθησε στη μεταφορά και διάδοση γνώσεων και δεξιοτήτων. Οι συντεχνίες που άκμαζαν στην ηπειρωτική Ευρώπη, είχαν σχεδόν εξαφανιστεί στη Βρετανία περί το τέλος του 17ου αιώνα.

Η σταδιακή σημαντική αύξηση του πληθυσμού στη Βρετανία προκάλεσε αυξημένη ζήτηση προϊόντων, με αποτέλεσμα να ενισχύεται η παραγωγή. Οι δυσκολίες που προέκυπταν από ρυθμίσεις του νομισματικού συστήματος εξομαλύνθηκαν και η συσσώρευση κεφαλαίου οδήγησε σε αυξημένη προσφορά χρήματος, το οποίο διατέθηκε για επενδύσεις. Μάλιστα, το χρήμα που συσσωρεύτηκε τις ίδιες δεκαετίες στην Ολλανδία, επενδύθηκε επίσης στη Βρετανία, λόγω της ασφαλούς προοπτικής που προσέφερε αυτή η χώρα. Σε αντίθεση με την ηπειρωτική Ευρώπη, η Βρετανία είχε μία φιλελεύθερη οικονομία, χωρίς περιορισμούς στη διακίνηση προϊόντων και χρήματος. Κυρίως αυτή η αντίληψη της ανοικτής αγοράς και η τάση για εισαγωγή καινοτομιών υποβοήθησαν τη βιομηχανική επανάσταση.

Νέες καινοτομίες στον αγροτικό τομέα, όπως η χρήση «τεχνητών» λιπασμάτων, η χρήση μηχανών για όργωμα, σπορά, θερισμό, αλώνισμα κ.ά., η αντικατάσταση της αμειψισποράς με το «σύστημα Norfolk» που δεν άφηνε αναξιοποίητα εδάφη και άλλες συναφείς καινοτομίες, οδήγησαν σε αύξηση της γεωργικής παραγωγής και μείωση του απασχολούμενου προσωπικού. Το προσωπικό που περίσσευε μετακινήθηκε σταδιακά, αφενός στις πόλεις, όπου έγινε φθηνό εργατικό δυναμικό στις φάμπρικες και τις βιομηχανίες, αφετέρου στις αποικίες, κυρίως στη βόρεια Αμερική και την Αυστραλία.

Ένα φαινομενικά ασήμαντο για εκείνη την εποχή μέτρο που στήριξε τις τεχνολογικές καινοτομίες και οδήγησε στην αντίληψη ότι κάθε τεχνολογική επινόηση και βελτίωση προκαλεί οικονομικό όφελος, ήταν το δίκαιο ευρεσιτεχνιών. Κάθε εφεύρεση που αναγνωριζόταν και έπαιρνε τίτλο ευρεσιτεχνίας, προστατευόταν από αντιγραφές για 41 χρόνια! Αυτό αποτελούσε σοβαρό οικονομικό κίνητρο για μεμονωμένους ερευνητές και τεχνικούς, δεδομένου ότι την αμοιβή εισέπραττε ο εφευρέτης και όχι η εταιρία ή ο ηγεμόνας, στις υπηρεσίες του οποίου βρισκόταν ο συγκεκριμένος ερευνητής ή τεχνικός. Αυτή η αντιμετώπιση των ευρεσιτεχνιών ευνόησε μακροπρόθεσμα την οικονομία και τον τεχνικό πολιτισμό γενικότερα.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι βελτιώσεις στη γεωργία και η σταδιακή εκμηχάνιση διαφόρων παραγωγικών τομέων, ιδιαίτερα μετά την εισαγωγή της ατμομηχανής, ελευθέρωσαν πολλά εργατικά χέρια. Οι αναπασχόλητοι εγρότες, χωρίς καμιά εκπαίδευση και κατά κανόνα αναλφάβητοι, συνέρρευσαν στις πόλεις για να εργαστούν στις φάμπρικες της εποχής. Αυτή η ταυτόχρονη μεταβολή τόπου εργασίας και αντικειμένου απασχόλησης, μαζί με το μεγάλο αριθμό διαθέσιμων εργατικών χεριών, οδήγησαν σε σημαντικές κοινωνικές εκρήξεις και ανακατατάξεις.

Μαζί με τους άντρες εργάζονταν γυναίκες και παιδιά, τα οποία προφανώς είχαν μεγαλύτερη ευχέρεια προσαρμογής. Ενώ όμως παλαιότερα στην οικοτεχνία των αγροτικών περιοχών προσάρμοζαν οι γυναίκες ελεύθερα το ρυθμό εργασίας τους, έπρεπε τώρα στον εκμηχανισμένο τρόπο παραγωγής να υποταχτούν σε μια γενικότερη πειθαρχία που επέβαλαν οι μηχανές. Οι οποίες μηχανές, με τη συνεχή βελτίωση της λειτουργίας τους, προκαλούσαν μείωση των απαιτούμενων εργατικών χεριών, δηλαδή αύξηση της ανεργίας. Επιβαρυντικός παράγοντας ήταν φυσικά η ολόημερη εργασία, συχνά μέχρι 16 ώρες το 24ωρο, κάτω από τελείως ανθυγιεινές συνθήκες!

Αυτός ο φαύλος κύκλος προκάλεσε εκρήξεις και εξεγέρσεις, αρχικά κατά των μηχανών! Στις τελευταίες δεκαετίες του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα παρουσιάστηκε μία «συνωμοσία» κατά των μηχανών που βρήκε κορυφαία έκφραση στο Λουδιτισμό. Οι Λουδίτες κατέστρεφαν τις μηχανές, οι οποίες τους επέβαλαν αυξημένους ρυθμούς παραγωγής και πειθαρχιμένο τρόπο εργασίας, αν δεν τους οδηγούσαν στην ανεργία. Αυτό βέβαια προκάλεσε αντίμετρα της εργοδοσίας και του κράτους με καταπίεση και αστυνομοκρατία. Το έτος 1812 έφτασαν οι βανδαλισμοί κατά των αργαλειών στο αποκορύφωμά τους, οπότε καταστρέφονταν περί τα 200 μηχανήματα κάθε μήνα. Το ίδιο έτος εκτελέστηκαν στο Γιορκ 14 Άγγλοι εργάτες με την κατηγορία ότι κατέστρεψαν τις νέες μηχανές στο εργοστάσιο που δούλευαν!

Όλες οι παραπάνω εξελίξεις συνέβαλλαν αποφασιστικά στην εμφάνιση νέων επιπτώσεων και εξελίξεων στο χώρο της επικοινωνίας και κυρίως στον Τύπο, ο οποίος εξακολουθεί σε όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα να αποτελεί το βασικό μέσο ενημέρωσης και επικοινωνίας, σε όλη την ευρωπαϊκή ήπειρο. Βασικό σημείο αναφοράς στην ιστορική εξέλιξη του τύπου, αποτελεί η Αγγλία, η οποία εκείνη την εποχή όπως ήδη έχει αναφερθεί παραπάνω, αποτελούσε την πιο προωθημένη κοινωνία του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος.

Ειδικότερα, το πρώτο στάδιο, χαρακτηρίζεται από την εμφάνιση και την ανάπτυξη **του εργατικού τύπου**, ο οποίος προσπαθεί να σπάσει το μονοπώλιο του **αστικού τύπου** στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Δύο αιώνες πριν, (17^{ος} και 18^{ος} αιώνας) η ελευθερία του τύπου και η απρόσκοπτη διακίνηση ιδεών, ήταν βασικό μέλημα των ανερχόμενων αστικών στρωμάτων, δεδομένου ότι η λαϊκή τάξη δεν διέθετε τα κατάλληλα μέσα για ενεργό συμμετοχή σε διεκδικήσεις τέτοιου τύπου. Αξιοσημείωτο είναι ότι μέχρι τα πρώτα χρόνια του 19^{ου} αιώνα, η λαϊκή τάξη που περιλάμβανε κυρίως μικρούς βιοτέχνες και ιδιοκτήτες καταστημάτων και μαγαζιών, οι οποίοι αποτελούσαν βασικό υποστηρικτή των αγώνων της ανερχόμενης αστικής τάξης, ενάντιο στο παλιό κατεστημένο της φεουδαρχίας. Με το πέρασμα όμως των χρόνων και την ωρίμανση της αστικής καπιταλιστικής κοινωνίας (1815 – 1845) οι δεσμοί μεταξύ

αστών και λαϊκής τάξης σπάνε και οι πρώην ταξικοί σύμμαχοι είναι πλέον αντίπαλοι. Η βιομηχανική επανάσταση και οι αλλαγές που επέφερε στο σύνολο της οικονομικής και κοινωνικής ζωής, συνέβαλε στη δημιουργία ενός **ανεξάρτητου πολιτικού κόμματος των εργατών**, που συσπείρωσε τους αγώνες του ενάντια στην κυριαρχία του κεφαλαίου. Μεταξύ των αγώνων και της ταξικής πάλης των εργατών ενάντια στο κεφάλαιο, διακρίνεται η **επιθυμία του προλεταριάτου για την απόκτηση των δικών τους δημοσιογραφικών οργάνων (εφημερίδες, περιοδικά κλπ)**¹² που θα στήριζαν τα δικά τους συμφέροντα και επιδιώξεις. Από την άλλη μεριά, θα πρέπει να επισημανθεί ότι τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, ήταν εφικτή η επίτευξη του παραπάνω στόχου αφού:

1. **Πολλά από τα μέλη της εργατικής τάξης, γνώριζαν πια γραφή και ανάγνωση.** Με τον τρόπο αυτό υπήρχε πλέον αναγνωστικό κοινό (ζήτηση), ενώ από την άλλη μεριά υπήρχαν διαθέσιμοι άνθρωποι που είχαν τις γνώσεις και τις δεξιότητες που απαιτούνται για τη συγγραφή και τη δημοσίευση άρθρων και κειμένων σε εφημερίδες (προσφορά).
2. **Η λαϊκή τάξη, διέθετε τις κατάλληλες τεχνικές γνώσεις** που απαιτούνται για την τεχνική πλευρά της παραγωγής μιας εφημερίδας, και
3. **Το κόστος της συνολικής επένδυσης για την έκδοση και την παραγωγή μιας εφημερίδας ήταν σχετικά χαμηλό.**

Τα χρόνια που ακολούθησαν, ο εργατικός τύπος στην Αγγλία γνωρίζει μεγάλη ανάπτυξη με βασικό χαρακτηριστικό την κυκλοφορία μεγάλου αριθμού εφημερίδων, ιδιοκτήτες των οποίων ήταν εργατικά συνδικάτα, ομάδες εργατών – τυπογράφων καθώς και εύποροι άνθρωποι λαϊκής καταγωγής, οι οποίοι παρόλο την ανερχόμενη κοινωνικά πορεία τους, έμειναν πιστοί (σχεδόν στρατευμένοι) τους αρχικούς τους στόχους και αξίες.

Ο εργατικός τύπος στην Αγγλία, κατάφερε να επιβιώσει και να αντιμετωπίσει με επιτυχία τις διώξεις που είχε εξαπολύσει εναντίον του οι αγγλικές κρατικές αρχές, οι οποίες ουσιαστικά αποτελούσαν τον εκπρόσωπο της παλιάς τάξης πραγμάτων, δηλαδή της φεουδαρχίας. Χαρακτηριστικά, αναφέρεται η **επιβολή δύο βασικών φόρων στον εργατικό τύπο από το αγγλικό κράτος**. Πρόκειται για το **«Τέλος Σφράγισης ή Χαρτόσημο»** και το **«Φόρο επί της Διαφήμισης»**, σύμφωνα με τους οποίους οι εκδότες των εφημερίδων ήταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν επιπλέον χρήματα στο κράτος, ανάλογα με τον αριθμό των αγγελιών και των διαφημίσεων που υπήρχαν στις εφημερίδες τους. Οι εκδότες των εφημερίδων θέλοντας να αποφύγουν αύξηση του κόστους παραγωγής των εφημερίδων τους που θα οδηγούσαν σε κατακόρυφη αύξηση της τιμής πώλησης τους και άρα στη μείωση του αναγνωστικού τους κοινού, αμελούσαν συστηματικά την πληρωμή αυτών των φόρων, με αποτέλεσμα οι εφημερίδες τους να θεωρηθούν παράνομες και οι ίδιοι να διώκονται με την επιβολή μεγάλων πρόστιμων, ποινικές διώξεις και φυλάκιση. Στην αδιαλλαξία του αγγλικού κράτους και στις περιπέτειες που προκαλούσαν, ο εργατικός τύπος βρήκε την έμπρακτη συμπαράσταση της εργατικής τάξης που αγωνιζόταν στο πλευρό των εκδοτών με κάθε διαθέσιμο τρόπο και μέσο όπως διακίνηση των «παράνομων» εφημερίδων, τη

¹² Hall, Stuart (1982): 'The rediscovery of "ideology": return of the repressed in media studies'. In Gurevitch et al. (Eds.), op. cit.

διεξαγωγή εράνων για τη συγκέντρωση χρημάτων που απαιτούσε η πληρωμή των προστίμων ή εξαγορά των ποινών εις βάρος των εκδοτών.

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, η στάση της αγγλικής πολιτείας στον εργατικό τύπο, μετριάζεται αρχικά με τη μείωση και στη συνέχεια με την κατάργηση των φόρων που είχε επιβάλλει πριν από χρόνια. Χωρίς αμφιβολία, η παραπάνω εξέλιξη συνδέεται αφενός με την κυριαρχία της αστικής τάξης στην Αγγλία καθώς και με την ολοένα και μεγαλύτερη ύφεση του εργατικού κινήματος στη χώρα αυτή. Έτσι αυξάνεται ραγδαία ο ποσοστό πωλήσεων των εφημερίδων, όχι όμως και για τους δύο τύπους εφημερίδων που υπάρχουν στην Αγγλία. Πιο συγκεκριμένα, **ο εργατικός τύπος σε αντίθεση με τον αστικό, έχει μπει σε περίοδο έντονης παρακμής, με αποτέλεσμα στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, να πάψει να αποτελεί το βασικό όργανο της ταξικής πάλης του προλεταριάτου**, γεγονός που σηματοδοτεί το δεύτερο στάδιο της εξέλιξης του τύπου στη φιλελεύθερη, καπιταλιστική αγγλική κοινωνία.

Η μεγάλη αύξηση της ζήτησης των εφημερίδων ως αποτέλεσμα της κάθετης πτώσης της τιμής πώλησης τους, συνέβαλε στην είσοδο και την ολοένα και μεγαλύτερη επέκταση της βιομηχανικής επανάστασης στο χώρο του τύπου. Οι ιδιοκτήτες των εφημερίδων, προκειμένου να αδράξουν την συγκεκριμένη συγκυρία και να επωφεληθούν οικονομικά από την αύξηση της ζήτησης εφημερίδων, **εισάγουν και χρησιμοποιούν πιο εξελιγμένα μηχανήματα και τεχνικές και έτσι καταφέρνουν την παραγωγή περισσότερων φύλλων στο ίδιο χρονικό διάστημα**. Άμεση συνέπεια των παραπάνω εξελίξεων υπήρξε από τη μία πλευρά η **θεαματική αύξηση του τζίρου** και από την άλλη η **μεγέθυνση του κόστους του πάγιου κεφαλαίου σε κτιριακές εγκαταστάσεις και μηχανολογικό εξοπλισμό**, με αποτέλεσμα την εμφάνιση ολοένα και περισσότερων δυσκολιών αναφορικά με την εξασφάλιση των κεφαλαίων που απαιτούσε η επιβίωση και η εδραίωση μιας τέτοιας επιχείρησης. Η διαρκής και αυξανόμενη ανάγκη των επιχειρηματιών για χρήματα («ρευστό») για την πληρωμή των πρώτων υλών και των μισθών, ωθεί με τη σειρά της τον επιχειρηματικό κόσμο στη **διεύρυνση της αγοράς** και στην **αύξηση των πωλήσεων τους**, έτσι ώστε να επιτυγχάνεται το «μοίρασμα» του κόστους και των εξόδων σε όσο το δυνατόν περισσότερα φύλλα. Έτσι, μέσα στο πλαίσιο της ανταγωνιστικής αγοράς, **βασικός τρόπος για την αύξηση της κυκλοφορίας των εφημερίδων, ήταν η μείωση της τιμής τους**, η οποία με τη σειρά της συνέβαλε στον **εκσυγχρονισμό της τεχνολογίας** που χρησιμοποιούσαν.

Αναμενόμενη εξέλιξη των παραπάνω διαδικασιών ήταν **να περάσει η ιδιοκτησία του τύπου σε επιχειρηματίες που είχαν στη διάθεση τους μεγάλα κεφάλαια**, ενώ παράλληλα η επιβίωση του εργατικού τύπου γινόταν ολοένα και πιο δύσκολη αφού δεν διέθεταν τα απαιτούμενα χρήματα. Η προσπάθεια των επιχειρηματιών – εκδοτών να εξασφαλίζουν τα απαιτούμενα ποσά, βρίσκει στήριγμα στη **διαφήμιση**, η οποία μετά την κατάργηση της φορολογίας από το Κράτος, αποτελεί μία εξαιρετικά προσοδοφόρα πηγή οικονομικής στήριξης των εφημερίδων. Με την πάροδο του χρόνου, **οι διαφημιστικές καταχωρήσεις και τα έσοδα από αυτές, αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για την επιβίωση των εφημερίδων**, με αποτέλεσμα ο τύπος αφενός να αποδεσμεύεται από τις

κομματικές εξαρτήσεις και αφετέρου **παρατηρείται βαθμιαία συρρίκνωση των ριζοσπαστικών, εργατικών και λαϊκών εφημερίδων**. Ο εργατικός τύπος και οι εφημερίδες του δεν προσελκύνουν το ενδιαφέρον των διαφημιστών για καταχωρήσεις διαφημίσεων αφού το αναγνωστικό – διαφημιστικό κοινό τους, δεν διαθέτει σημαντική αγοραστική δύναμη. Έτσι, ο εργατικός τύπος αναγκάζεται είτε να κλείσει αδυνατώντας να ανταποκριθεί στις ολοένα και μεταβαλλόμενες συνθήκες του οξύτατου ανταγωνισμού, είτε να αλλάξει ύφος, στυλ και περιεχόμενο και να απομακρύνεται από την κοινωνική κριτική και τη σύμπνοια απόψεων και επιδιώξεων με την εργατική τάξη.

Τη συγκεκριμένη περίοδο οι τεχνολογικές εξελίξεις που έγιναν στο χώρο των επικοινωνιών (κυλινδρικό πιεστήριο, λινοτυπικό μηχάνημα, ατμοκίνητο πιεστήριο κλπ) και των μεταφορών (επέκταση του οδικού δικτύου, κατασκευή σιδηρόδρομου κλπ) συνέβαλλαν αποφασιστικά στη ραγδαία αύξηση της κυκλοφορίας των εφημερίδων. Είναι σκόπιμο να επισημανθεί ότι οι τεχνολογικές εξελίξεις που εκδηλώνονται το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα, δεν αποτελούν γενεσιουργούς παράγοντες των πολυποίκιλων κοινωνικών εξελίξεων που παρατηρούνται τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Στην ουσία, **οι ταχύρρυθμες τεχνολογικές εξελίξεις και η εφαρμογή τους στην παραγωγική διαδικασία** (στην προκειμένη περίπτωση στην έκδοση και την εκτύπωση εφημερίδων), **συνιστούν αποτέλεσμα των αναζητήσεων και των αποφάσεων πλούσιων επιχειρηματιών – ιδιοκτητών δημοσιογραφικών επιχειρήσεων**.

Η εμφάνιση των διεθνών δημοσιογραφικών πρακτορείων στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, σηματοδοτεί μία ακόμα σημαντική εξέλιξη στον τομέα των επικοινωνιών, αφού με τον τρόπο αυτό τα μέσα ενημέρωσης της καπιταλιστικής μητρόπολης θα αποκτήσουν διεθνή χαρακτήρα, ενώ η λειτουργία τους θα αναβαθμιστεί¹³. Η εξέλιξη αυτή συνδέεται άμεσα με την εφεύρεση του τηλέγραφου και των υποβρύχιων καλωδίων που επιτρέπουν τη γρήγορη διακίνηση ειδήσεων από τη μια άκρη του κόσμου στην άλλη. **Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα ιδρύονται και λειτουργούν τέσσερα (4) διεθνή ειδησεογραφικά πρακτορεία**. Το ειδησεογραφικό **πρακτορείο Ρώυτερ** (Αγγλία) επεκτείνει τη δράση της στη βρετανική αυτοκρατορία, σε ορισμένα κράτη κατά μήκος της γραμμής Μεσόγειος – Σουέζ καθώς και στο μεγαλύτερο μέρος της Ασιατικής ηπείρου. Ο **Σαρλ Χαβάς και το ειδησεογραφικό πρακτορείο** που ιδρύει στη Γαλλία το 1835, αναλαμβάνει τη γαλλική αυτοκρατορία, τη Νότιο – Δυτική Ευρώπη, τη Νότιο Αμερική και τμήμα της Αφρικής, ενώ για **το γερμανικό πρακτορείο Γουλφ**, απομένει η υπόλοιπη Ευρώπη. Μερικά χρόνια αργότερα, το 1887, εμφανίζεται **το αμερικάνικο πρακτορείο ειδήσεων Associated Press**, το οποίο συμπεριλαμβάνεται μεταξύ των υπόλοιπων πρακτορείων που κυριαρχούν σε όλο τον κόσμο. Εύλογα δημιουργείται το ερώτημα αναφορικά με **τους παράγοντες και τις ευρύτερες συνθήκες που συντέλεσαν στην ίδρυση και τη λειτουργία των παραπάνω ειδησεογραφικών «κολοσσών»**, την περίοδο αυτή, στις συγκεκριμένες χώρες. Τα τέσσερα (4) αυτά πρακτορεία έχουν την έδρα τους στις μεγάλες αποικιοκρατικές χώρες της εποχής, στις οποίες, η ανάγκη για την παροχή υπηρεσιών αξιόπιστης, έγκυρης και έγκαιρης πληροφόρησης

¹³ Curran, James, Michael Gurevitch & Janet Woollacott (1982): 'The study of the media: theoretical approaches'. In Gurevitch et al. (Eds.), op. cit.

και ενημέρωσης ήταν ολοένα και μεγαλύτερη. Στις χώρες αυτές «Η ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου και επενδύσεων, απαιτούσε μία σταθερή πηγή έγκυρων, αδιάσειστων στοιχείων σχετικά με τις παγκόσμιες οικονομικές υποθέσεις. Το εμπόριο και η αυτοκρατορία απαιτούσαν μία σταθερή προμήθεια πληροφοριών, οι οποίες επηρέαζαν τις πολιτικές συμμαχίες και τη στρατιωτική ασφάλεια»¹⁴

Βασικοί πελάτες των διεθνών ειδησεογραφικών πρακτορείων, υπήρξαν οι απλές δημοσιογραφικές επιχειρήσεις, οι οποίες δεν είχαν τη δυνατότητα να διατηρούν ανταποκριτές σε χώρες του εξωτερικού. Διέξοδο σε αυτή την κατάσταση είναι η συνεργασία με τα ειδησεογραφικά πρακτορεία, τα οποία πωλούν διεθνείς ειδήσεις σε χαμηλές τιμές, ενώ παράλληλα αρχίζουν να διαμορφώνουν νέες αντιλήψεις αναφορικά με το περιεχόμενο και το χαρακτήρα των ειδήσεων. Πιο συγκεκριμένα, νέα ζητήματα όπως η **αντικειμενικότητα** και η **αξιολογική ουδετερότητα**, αποτελούν ζητούμενα για μεγάλο αριθμό εφημερίδων και εκδοτών όλων των κομματικών και πολιτικών αποχρώσεων. Από την άλλη όμως μεριά, ο οξύτατος ανταγωνισμός, η αυξημένη ζήτηση του αναγνωστικού κοινού (ιδιαίτερα της αποικιοκρατικής αστικής τάξης στην Αγγλία) για ειδήσεις και αναγνώσματα από όλο τον κόσμο και τα υπέρμετρα έξοδα συντήρησης ανταποκριτών στο εξωτερικό, συμβάλλουν σε νέες εξελίξεις, ζυμώσεις και νέες συνεργασίες μεταξύ πρακτορείων, εφημερίδων και εκδοτικών οίκων.

1.4 Η λειτουργία των ΜΜΕ σήμερα

Ο 20^{ος} αιώνας χαρακτηρίστηκε δικαιωματικά ως αιώνας της τεχνολογίας και των ΜΜΕ δεδομένου ότι η ύπαρξη ενός συστήματος μέσω επικοινωνίας που περιλαμβάνει τον ημερήσιο τύπο, τηλεόραση, ραδιόφωνο, περιοδικά, βιβλία κλπ, επηρεάζουν καθημερινά και σταθερά τη διαμόρφωση κάθε κοινωνίας. Η σημασία που αποδίδεται σήμερα στη λειτουργία των ΜΜΕ δεν αφορά μόνο το γεγονός ότι ένα συγκεκριμένο μήνυμα (διαφήμιση, ιδέα, πολιτική τοποθέτηση κλπ) διαβιβάζεται από χιλιάδες ή εκατομμύρια ανθρώπων. **Η σημασία που αποδίδεται σήμερα στα ΜΜΕ αφορά ότι καθημερινά πολυάριθμοι άνθρωποι σε όλο τον κόσμο, υπόκεινται συνεχώς και σταθερά στην επίδραση τους.** Σήμερα, η ουσία του θέματος είναι **πως τα ΜΜΕ καταφέρνουν να επηρεάζουν ή ακόμα να αλλοιώνουν μία συγκεκριμένη ανθρώπινη συμπεριφορά ή συγκεκριμένες πολιτικές ή κοινωνικές αξίες**¹⁵.

Τα σύγχρονα ΜΜΕ επηρεάζουν τα άτομα εφόσον απευθύνουν προς αυτά ιδέες και αξίες που ήδη τους είναι γνωστά. Με άλλα λόγια, ενισχύουν τις υπάρχουσες ιδέες, σταθεροποιώντας ήδη υπάρχουσες αντιλήψεις και ιδέες. Παράλληλα όμως, τα ΜΜΕ δημιουργούν νέες ιδέες και αντιλήψεις, οι οποίες μέσα από τη συνεχή και αδιάλειπτη επανάληψη, αποκτούν μόνιμο χαρακτήρα, η οποία εξαρτάται από τη σχέση μεταξύ **πομπού και δέκτη**¹⁶

¹⁴ Boyd – Barrett, 1980, 24.

¹⁵ Δεμερτζής Νίκος, 1995, «Πολιτική κουλτούρα και μαζική επικοινωνία στη σύγχρονη Ελλάδα: Ο αθηναϊκός Τύπος και οι πολιτικές μειονότητες», Η ελληνική πολιτική κουλτούρα σήμερα, Οδυσσεύς, Αθήνα

¹⁶ Κ. Τσιρόπουλος, 1972, «Η επίδραση της σημερινής κοινωνίας στην προσωπική ζωή του ατόμου», ΕΥΘΥΝΗ, τ. 10,

Αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι η ισχύς των σύγχρονων ΜΜΕ αποκτά επικίνδυνο χαρακτήρα όταν τα μέσα αυτά δεν είναι ελεύθερα. Για το λόγο αυτό, σε όλα τα δημοκρατικά κράτη διακηρύσσεται και διαφυλάσσεται η ελευθερία της έκφρασης και η ελευθερία του τύπου, που συγκαταλέγονται μεταξύ των βασικών προϋποθέσεων για τη θεμελίωση και τη διατήρηση του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Σήμερα, τα ΜΜΕ έχουν πολυάριθμες λειτουργίες και δεν αποτελούν μόνο υπηρεσία πληροφόρησης. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία, τα ΜΜΕ είναι **επιχείρηση**, με όλες τις συνέπειες και κινδύνους που εγκυμονεί η νέα αυτή πραγματικότητα. Είναι πολύ πιθανόν, ο «επιχειρηματικός» χαρακτήρας των ΜΜΕ να θέσει σε σοβαρό κίνδυνο την ανεξαρτησία τους, αφού η ανάγκη για την επίτευξη ολοένα και μεγαλύτερης οικονομικής ωφέλειας και κέρδους (έννοιες αλληλένδετες με τη λειτουργία της επιχείρησης), να δεσμεύσει το περιεχόμενο και την ποιότητα των υπηρεσιών που παρέχουν τα ΜΜΕ, εξαιτίας των προτιμήσεων των τηλεθεατών, των ακροατών και των αναγνώστων. Σε αυτή την περίπτωση **ο εκάστοτε «πομπός» μηνυμάτων, ιδεών και αντιλήψεων θα εκφράζει αυτό που είναι αρεστό στους δέκτες των απόψεων τους, πετυχαίνοντας με τον τρόπο αυτό μεγαλύτερες πωλήσεις και συνεπώς μεγαλύτερο κέρδος**¹⁷.

Η ελεύθερη και απρόσκοπτη λειτουργία των ΜΜΕ διατρέχει ακόμα μεγαλύτερο κίνδυνο από την **οικονομική εξάρτηση**, η οποία οδηγεί στη διάβρωση της συνείδησης και στην καταπάτηση από την πλευρά του «πομπού» κάθε κανόνα, αφού βασικός γνώμονας λειτουργίας αποτελούν πλέον τα συμφέροντα του προσώπου, του οργανισμού, της επιχείρησης, ή του κράτους από το οποίο εξαρτώνται οικονομικά.

Εύλογα, δημιουργείται το ερώτημα αναφορικά με τη **δεοντολογία των σύγχρονων ΜΜΕ** και όλων όσων εργάζονται σε αυτά. Είναι θεμιτό και απαραίτητο ο δημοσιογράφος να αναγράφει τις ειδήσεις με ακρίβεια και αντικειμενικότητα, ξεχωρίζοντας τις ειδήσεις από τα απλά σχόλια. Όπως ειπώθηκε «Οι ειδήσεις ανήκουν στον αναγνώστη. Η ορθογραφία ανήκει στον αρθρογράφο. Η ανάγκη για έγκυρη, έγκαιρη και αξιόπιστη ενημέρωση και πληροφόρηση είναι δικαίωμα του καθενός. Ανάλογο δικαίωμα έχει και ο «πομπός» (δημοσιογράφος, αρθρογράφος κλπ) να προσδιορίζει τη δομή και το περιεχόμενο των μηνυμάτων του, όπως αυτό κρίνει καλύτερα. Θα πρέπει όμως να επισημανθεί ότι το γεγονός αυτό δεν σημαίνει ότι μπορεί να δημοσιεύει ανακρίβειες, δυσφημιστικές ή εξυβριστικές ειδήσεις και σχόλια που βασίζονται σε ψευδείς ειδήσεις.

Δεν υπάρχει κανένας νόμος που να επιβάλει στο δημοσιογράφο να δημοσιεύει οτιδήποτε. Όμως, η ύπαρξη του άγραφου νόμου, του «ηθικού κώδικα» της δημοσιογραφίας, ο οποίος επιβάλλει στον κάθε δημοσιογραφικό «λειτουργό» να παρέχει πλήρη και ορθή ενημέρωση, έτσι ώστε ο αναγνώστης/ ακροατής/ τηλεθεατής να έχει τη δυνατότητα διαμόρφωσης πλήρους, ολοκληρωμένης και πολύπλευρης εικόνας για το σύνολο της κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής και πολιτιστικής ζωής ενός τόπου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν, οι περίτρες επικεφαλίδες των ειδήσεων (είτε στην

¹⁷ Νίκος Λεάνδρος, 2000, Πολιτική οικονομία των ΜΜΕ: Η αναδιάρθρωση της βιομηχανίας των ΜΜΕ στην εποχή της πληροφοριακής επανάστασης, Καστανιώτης, Αθήνα.

τηλεόραση, είτε στον Τύπο) οι οποίες πολύ συχνά δεν έχουν καμία σχέση με το περιεχόμενο της είδησης που καλύπτουν, παραπλανώντας με τον τρόπο αυτό τη κοινή γνώμη.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, κρίνεται σκόπιμο ο έλεγχος των πηγών των πληροφοριών που μεταδίδουν τα ΜΜΕ, ενώ οι ιδιαίτερα συχνές, ανώνυμες αναφορές δημοσιογράφων και αρθρογράφων σε «έγκυρες πηγές» και «ανώνυμες πηγές», θεωρούνται απαράδεκτες, υποβιβάζοντας την ποιότητα και την υπευθυνότητα των μηνυμάτων που εκπέμπουν. Από την άλλη μεριά, θα πρέπει να τονιστεί ότι όλες οι πηγές, πρέπει να είναι προσιτές σε όλους τους δημοσιογράφους. Το γεγονός αυτό αποκτά ακόμα μεγαλύτερη σπουδαιότητα όταν αφορά στις κυβερνητικές πηγές, οι οποίες θα δώσουν την ύλη για την πληροφόρηση της κοινής γνώμης.

Τα στάδια αυτής της διαδοχικής ενημέρωσης και το πληροφοριακό περιεχόμενο που εμφανίζεται και αφομοιώνεται ή μεταφράζεται σε νέες πληροφορίες κατά τη σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ «πομπού» και «δέκτη», είναι διαφορετικό από χώρα σε χώρα και από τόπο σε τόπο και εξαρτάται από τον τρόπο χρήσης των ΜΜΕ. Έχει επομένως ιδιαίτερη σημασία αν τα μέσα ενημέρωσης είναι δημόσια ή ιδιωτικά.

1.5 Οι θεωρητικές προσεγγίσεις για τα ΜΜΕ ¹⁸

Μεταξύ των θεωρητικών που ασχολήθηκαν με τα ΜΜΕ ήταν οι Καναδοί συγγραφείς **Χάρολντ Ίνις** και **Μάρσαλ Μακλουαν**. Ο **Ίνις (Innis 1950, 1951)** υποστήριξε ότι διάφορα μέσα μαζικής ενημέρωσης επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό την οργάνωση διαφορετικών κοινωνικών μορφών. Μερικά από αυτά καταφέρνουν να επιβιώνουν για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, αλλά δεν είναι εύκολο να εξαχθούν από το ένα μέρος στο άλλο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα ιερογλυφικά που γράφονται ανάγλυφα σε πέτρα σε ορισμένους αρχαίους πολιτισμούς. Τα ανάγλυφα σε πέτρα διατηρούνται για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, αλλά μεταφέρονται με μεγάλη δυσκολία και έτσι αποτελούν ένα δύσχρηστο μέσο επικοινωνίας με άλλες περιοχές που βρίσκονται σε μεγάλη απόσταση. Ως εκ τούτου, κοινωνίες που εξαρτώνται από μία τέτοια μορφή επικοινωνίας, δεν μπορούν να επεκταθούν.

Από την άλλη μεριά, μηνύματα αποτυπωμένα σε ελαφρύ υλικό όπως είναι ο πάπυρος μπορούν να μεταφερθούν πολύ εύκολα σε μακρινές αποστάσεις, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην επέκταση των αντίστοιχων κοινωνιών στο χώρο. Για παράδειγμα, σύμφωνα με πολλούς μελετητές, ο πάπυρος επέτρεψε στους Ρωμαίους να διατηρήσουν μια μεγάλη αυτοκρατορία, διατηρώντας μία κυβέρνηση που είχε τη δυνατότητα να ασκεί έλεγχο και εξουσία και στις πιο απομακρυσμένες περιοχές.

Ο **Μάκλουαν (MaLuhan, 1964)** ανέπτυξε μερικές από τις ιδέες του Ίνις και τις κατάφερε να τις εφαρμόσει στη λειτουργία των ΜΜΕ στο πλαίσιο των σύγχρονων βιομηχανικών κοινωνιών. Κατά τον Μάκλουαν «**το μέσο είναι το μήνυμα**». Με άλλα λόγια, η «**φύση**» του μέσου που υπάρχει σε μια κοινωνία, επηρεάζει τη δομή της πολύ περισσότερο από το περιεχόμενο του ή από τα μηνύματα που το συγκεκριμένο μέσο μεταφέρει. Για παράδειγμα, η τηλεόραση ως μέσο διαφέρει σημαντικά από ένα βιβλίο. Έτσι μία κοινωνία στην οποία η τηλεόραση διαδραματίζει σημαντικό ρόλο,

¹⁸ James Curran, Michael Gurevitch, (Μετάφραση Δημήτρης Κίκιζας), 2001, Μέσα μαζικής επικοινωνίας και κοινωνία, Πατάκης, Αθήνα.

διαφέρει σημαντικά από την κοινωνία που διαθέτει μόνο έντυπο λόγο. Κατά το Μακλουαν, τα ηλεκτρονικά μέσα μαζικής ενημέρωσης συμβάλλουν αποφασιστικά στη διαμόρφωση του «**παγκόσμιου χωριού**» στο οποίο άνθρωποι από όλο τον κόσμο βλέπουν να εκτυλίσσονται οι σημαντικότερες ειδήσεις και ως εκ τούτου να «συμμετέχουν» στα ίδια γεγονότα.

Το θεωρητικό υπόβαθρο και το έργο του Γερμανού κοινωνιολόγου **Γιούργκεν Χάμπερμας**, εντάσσεται στο πλαίσιο της «**Σχολής της Φρανκφούρτης**»¹⁹ της κοινωνικής σκέψης, οι θεωρητικοί της οποίας εμπνεύστηκαν από το έργο του Καρλ Μαρξ. Παρόλο αυτά, η «Σχολή της Φρανκφούρτης» υποστήριξε οι απόψεις του Μαρξ έχουν ανάγκη ριζικής αναθεώρησης και εκσυγχρονισμού, επισημαίνοντας παράλληλα ότι ο Μαρξ δεν έδωσε τη δέουσα βαρύτητα στη μελέτη της επίδρασης που ασκεί ο πολιτισμός στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία.

Ειδικότερα, η «Σχολή της Φρανκφούρτης» ασχολήθηκε με αυτό που αποκαλούσε «**πολιτιστική βιομηχανία**», η οποία περιλαμβάνει τη βιομηχανία της ψυχαγωγίας, η οποία παράγει και προωθεί ταινίες, τηλεοπτικά προγράμματα, λαϊκή μουσική, ραδιοφωνικές εκπομπές, εφημερίδες και περιοδικά. Οι θεωρητικοί της Σχολής, υποστηρίζουν ότι η εξέλιξη και η διάδοση της πολιτιστικής βιομηχανίας με τα ελάχιστα και τυποποιημένα προϊόντα – υπηρεσίες που διαθέτει, θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των ανθρώπων για άσκηση κριτικής και ανεξάρτητης σκέψης.

Ο Χάμπερμας ασχολήθηκε με ορισμένα από τα παραπάνω ζητήματα αλλά τα προσέγγισε με διαφορετικό τρόπο. Πιο συγκεκριμένα, μελέτησε και ανέλυσε την εξέλιξη και την ανάπτυξη των ΜΜΕ από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα μέχρι και σήμερα, παρακολουθώντας την ανάδειξη και τη μεταγενέστερη παρακμή της «**δημόσιας σφαίρας**». Ως «δημόσια σφαίρα» ο Χάμπερμας ορίζει την **περιοχή – πεδίο του δημόσιου διαλόγου, στο πλαίσιο του οποίου μπορούν να συζητηθούν ζητήματα γενικότερου ενδιαφέροντος, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης.**

Σύμφωνα με τη θεωρία του Χάμπερμας, η «δημόσια σφαίρα» αρχικά αναπτύχθηκε όπως έλεγε στα σαλόνια και στα καφενεία του Παρισιού, του Λονδίνου και των άλλων μεγάλων ευρωπαϊκών πόλεων, όπου οι άνθρωποι συνήθιζαν να συναντιούνται και να συζητούν ζητήματα επικαιρότητας και της καθημερινής ζωής. Βασικό μέσο αλλά και αφορμή για τη διεξαγωγή των παραπάνω συζητήσεων ήταν τα φυλλάδια και οι εφημερίδες εκείνης της εποχής, οι οποίες μόλις είχαν αρχίσει να κυκλοφορούν σε ευρύτερη κλίμακα. Μολονότι ένα μικρό μέρος του πληθυσμού συμμετείχε ενεργά στις παραπάνω συζητήσεις των σαλονιών και των καφενείων, ο Χάμπερμας υποστηρίζει ότι πρόκειται για μία εξαιρετική προσπάθεια που συνέβαλε σημαντικά στην ανάπτυξη και την εδραίωση της δημοκρατίας, δεδομένου ότι εισήγαγε την ιδέα της επίλυσης των πολιτικών προβλημάτων μέσα από την ανταλλαγή απόψεων, την παράθεση επιχειρημάτων και τη συζήτηση.

Σύμφωνα με το Χάμπερμας, η εμφάνιση της «δημόσιας σφαίρας» δεν αξιοποιήθηκε στο μέγιστο δυνατό βαθμό. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας και η εξέλιξη του πολιτισμού είχαν ως αποτέλεσμα τον περιορισμό της δημοκρατικής συζήτησης στο πλαίσιο των σύγχρονων και αναπτυγμένων κοινωνιών.

¹⁹ Ζαν-Μαρι Βενσάν, (Μετάφραση: Παπαγιώργης Κωστής), 1977, Η Σχολή της Φρανκφούρτης και η κριτική θεωρία, Επίκουρος, Αθήνα.

Η ταχύρρυθμη ανάπτυξη των ΜΜΕ επέφερε δραματικό περιορισμό του ρόλου που διαδραματίζει η «δημόσια σφαίρα», με αποτέλεσμα η πολιτική ζωή να διακινείται εκ του αφανούς στο Κοινοβούλιο, ενώ τα οικονομικά συμφέροντα υπερνικούν τα συμφέροντα του κοινού. Έτσι, η «κοινή γνώμη» παύει να διαμορφώνεται μέσα από ανοικτές και συμμετοχικές συζητήσεις και τη θέση τους παίρνει η χειραγώγηση και ο έλεγχος.

Ένας από τους σημαντικότερους σύγχρονους θεωρητικούς που ασχολήθηκε με τα ΜΜΕ είναι ο Γάλλος **Ζαν Μποντριγιάρ**, ο οποίος υποστηρίζει ότι η επίδραση των μέσων μαζικής ενημέρωσης είναι εξαιρετικά μεγάλη από κάθε άλλη μορφή τεχνολογίας. Κατά τον Μποντριγιάρ, η εμφάνιση και η ολοένα και μεγαλύτερη ανάπτυξη και εξέλιξη των ΜΜΕ – ιδιαίτερα των ηλεκτρονικών, επέφερε ουσιαστικές αλλαγές στο πλαίσιο της κοινωνικής ζωής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η τηλεόραση, η οποία σύμφωνα με τον Μποντριγιάρ, **δεν αναπαριστά τον κόσμο και την κοινωνική πραγματικότητα, αλλά καθορίζει τι πραγματικά είναι ο κόσμος στον οποίο ζούμε.**

Ο Μποντριγιάρ υποστηρίζει ότι σήμερα τα ΜΜΕ βρίσκονται παντού, γεγονός που ενισχύει τη διαμόρφωση μιας νέας **«υπέρ – πραγματικότητας»**, η οποία αποτελείται από μίξη της συμπεριφοράς των ανθρώπων με τις εικόνες και τα υπόλοιπα μηνύματα που προβάλλουν τα ΜΜΕ. Η εν λόγω «υπέρ – πραγματικότητα» αποτελείται από **είδωλα και εικόνες αποκτούν νόημα και περιεχόμενο από άλλες εικόνες κοκ** με αποτέλεσμα να στηρίζονται σε μια **«εξωτερική πραγματικότητα»**.

Έχοντας ως αφετηρία το θεωρητικό υπόβαθρο του Χάμπερμας, ο **Τζων Τόμσον** ασχολήθηκε με την **ανάλυση της σχέσης μεταξύ των ΜΜΕ και των βιομηχανικά αναπτυγμένων κοινωνιών.** Πιο συγκεκριμένα ο Τόμσον ότι σε όλη την πορεία εξέλιξης των ΜΜΕ από τις πρώτες μορφές τυπογραφίας μέχρι τα ηλεκτρονικά μέσα, **τα ΜΜΕ διαδραμάτισαν πρωταγωνιστικό ρόλο στην ανάπτυξη των σύγχρονων κοινωνικών θεσμών.** Για το θέμα αυτό ο Τόμσον πιστεύει ότι οι μεγάλοι θεμελιωτές και εκπρόσωποι της κοινωνιολογικής σκέψης όπως ο Μαρξ, ο Βέμπερ και ο Ντυρκάιμ δεν έδωσαν ιδιαίτερη σημασία στο ρόλο και την επιρροή των ΜΜΕ στην ανάπτυξη των σύγχρονων μορφών κοινωνικής οργάνωσης.

Στο πλαίσιο του παραπάνω προβληματισμού, ο Τόμσον άσκησε έντονη κριτική στους εκπροσώπους της «Σχολής της Φρανκφούρτης», η στάση της οποίας απέναντι στη βιομηχανία του πολιτισμού ήταν ιδιαίτερα αρνητική. Σύμφωνα με την άποψη του Τόμσον, **τα σύγχρονα ΜΜΕ δεν αποκλείουν τη δυνατότητα για τη διαμόρφωση και την άσκηση κριτικής σκέψης στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.** Απεναντίας, τα σύγχρονα ΜΜΕ παρέχουν πληθώρα πληροφοριών στις οποίες η πρόσβαση πριν από μερικά χρόνια ήταν αδύνατη για τους περισσότερους ανθρώπους. Σύμφωνα με τον Τόμσον: «Τα μηνύματα των μέσων μαζικής ενημέρωσης από τα άτομα την ώρα που τα δέχονται και μετά (...). Τα μετατρέπουν μέσα από μια διαδικασία επανειλημμένων διηγήσεων, ερμηνειών, παρατηρήσεων γέλιου και κριτικής (...). Με το να προσλαμβάνουμε τα μηνύματα και να τα εντάσσουμε στερεότυπα στη

ζωή μας (.....) διαμορφώνουμε συνεχώς και αναδιαμορφώνουμε τις δεξιότητες και τις γνώσεις μας, δοκιμάζουμε τα αισθήματα και τα γούστα μας και διευρύνουμε τους ορίζοντες των εμπειριών μας»²⁰

Η θεωρία του Τόμσον για τα ΜΜΕ στηρίζεται σε μία διάκριση **τριών κατηγοριών διαντίδρασης**. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει την **κατά πρόσωπο διαντίδραση** όπως όταν τα άτομα συζητούν σε μία παρέα ή συντροφιά είναι πλούσια σε ενδείξεις και αντιδράσεις, οι οποίες αξιοποιούνται προκειμένου να κατανοήσουν τι λένε οι υπόλοιποι. Η επόμενη κατηγορία αφορά στη **διαμεσολαβούμενη διαντίδραση**, η οποία προϋποθέτει τη χρήση κάποιας μορφής τεχνολογίας όπως χαρτί, ηλεκτρονικές συνδέσεις και διεργασίες κλπ. Βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα της διαμεσολαβούμενης διαντίδρασης είναι η διάχυση της στο χώρο και το χρόνο, γεγονός που της επιτρέπει να εκτείνεται πέρα από το πλαίσιο της «κανονικής» κατά πρόσωπο διαντίδρασης. Τέλος, η τρίτη κατηγορία διαντίδρασης είναι η **διαμεσολαβούμενη οιονεί διαντίδραση**. Πρόκειται για την κατηγορία που αναφέρεται στις κοινωνικές σχέσεις που προκύπτουν και αναπτύσσονται από τα ΜΜΕ. Ο συγκεκριμένος τύπος διαντίδρασης εκτείνεται σε χώρο και χρόνο αλλά δεν συνδέει άμεσα τα άτομα μεταξύ τους. Η διαμεσολαβούμενη αντίδραση χαρακτηρίζεται ως «μονολογική» δεδομένου ότι η μορφή της επικοινωνίας που πραγματοποιείται έχει μονόδρομο χαρακτήρα. Για παράδειγμα, οι άνθρωποι που παρακολουθούν μία εκπομπή στην τηλεόραση μπορεί να συζητήσουν και να σχολιάσουν διάφορα ζητήματα ακόμα και να απευθύνουν κάποιες παρατηρήσεις στον πομπό των μηνυμάτων (στην προκειμένη περίπτωση στην τηλεόραση), ο οποίος βέβαια δεν αντιδρά.

Πίνακας 1

Τύποι διαντίδρασης

Χαρακτηριστικά γνωρίσματα τύπου διαντίδρασης	Διαπροσωπική διαντίδραση	Διαμεσολαβούμενη διαντίδραση	Διαμεσολαβούμενη οιονεί διαντίδραση
Διάρθρωση στο χώρο και το χρόνο	Πλαίσιο συμπαρουσίας Κοινό σύστημα αναφοράς στο χώρο και το χρόνο	Διαχωρισμός πλαισίων αναφοράς Διευρυμένη διαθεσιμότητα στο χώρο και το χρόνο	Διαχωρισμός πλαισίων αναφοράς Διευρυμένη διαθεσιμότητα στο χώρο και το χρόνο
Έκταση συμβολικών ενδείξεων	Πολλαπλότητα συμβολικών ενδείξεων	Περιορισμός της έκτασης των συμβολικών ενδείξεων	Περιορισμός της έκτασης των συμβολικών ενδείξεων
Προσανατολισμό δράσης	Προσανατολισμός προς συγκεκριμένους άλλους	Προσανατολισμός προς συγκεκριμένους άλλους	Προσανατολισμός προς πιθανούς αποδέκτες σε άπειρη έκταση
Διαλογική/ μολογική	Διαλογική	Διαλογική	Μονολογική

Πηγή: B. Thompson, *The Media and Modernity*, Polity Press, 1995

Η άποψη του Τόμσον δεν είναι ότι ο τρίτος τύπος κυριαρχεί στους δύο άλλους. Ουσιαστικά, ο Τόμσον υποστηρίζει ότι οι τρεις παραπάνω τύποι εμπλέκονται στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων και η λειτουργία των ΜΜΕ μεταβάλλει διαρκώς την ισορροπία μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού βίου.

²⁰ Thompson, 1995, sel. 422 – 423.

1.6 Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, Δημοκρατία και Ιδεολογία

Στο πλαίσιο της σύγχρονης, «ανοιχτής» δημοκρατίας λειτουργούν δύο ειδών «αγορές». Η αγορά με την αρχαιοελληνική σημασία του όρου, δηλαδή η ελεύθερη αντιπαράθεση των ιδεών και η αγορά με τη σύγχρονη έννοια του όρου που αφορά στην ελεύθερη παραγωγή και ανταλλαγή εμπορευμάτων. Η ενημέρωση αποτελεί έναν από τους ευαίσθητους τομείς της Δημοκρατίας, στον οποίο «τέμνονται» οι δύο παραπάνω αγορές, η ενημέρωση ως χώρος αναπαραγωγής των πολιτικών ιδεών και η ενημέρωση ως εμπορευματοποιημένο προϊόν.

Η ενημέρωση συνιστά το πεδίο όπου διαμορφώνεται η κοινή γνώμη, η οποία με τη σειρά της διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο αναφορικά με τον τρόπο και τα πρόσωπα που θα αναλάβουν τη διακυβέρνηση της κοινωνίας. Όπως γίνεται αντιληπτό, δεν παρέχει μόνο πληροφορίες αλλά συγχρόνως δημιουργεί το πλαίσιο ερμηνείας και κατανόησης αυτών των πληροφοριών, την κοινή αίσθηση του δικαίου, την αίσθηση του κοινού συμφέροντος, κοινές προσδοκίες, κοινές φιλοδοξίες, όλα αυτά που συνθέτουν και συναποτελούν την κοινή γνώμη.

Από την άλλη μεριά, **η ενημέρωση για να είναι ακηδεμόνευτη από την εξουσία, θα πρέπει να είναι αυτό – χρηματοδοτούμενη,** δηλαδή να συντηρείται από το κοινό της και με αυτή την έννοια αποτελεί «εμπόρευμα». Απευθύνεται στις ανάγκες του κοινού, επιδιώκοντας την ικανοποίησή τους, στόχος ο οποίος αν επιτευχθεί έχει και οικονομική βιωσιμότητα. Σε διαφορετική περίπτωση, απορρίπτεται από την αγορά και κάποιος άλλος θα προσπαθήσει να ικανοποιήσει την ίδια ανάγκη. **Με τον τρόπο αυτό η σχέση του κοινού με τα ΜΜΕ είναι ή οφείλει να είναι αμφίδρομη.** Η συνολική λειτουργία των ΜΜΕ διαμορφώνουν την Κοινή Γνώμη, αλλά και το κάθε ΜΜΕ χωριστά επιζητεί και αναπτύσσεται ή δεν επιζητεί και συρρικνώνει τα κύρος και την επιρροή του ανάλογα με το βαθμό στον οποίο σέβεται ανάγκες και τις προτιμήσεις του κοινού.

Τα δύο μεγάλα πλεονεκτήματα της σύγχρονης Δημοκρατίας είναι ότι διαθέτει διορθωτικούς μηχανισμούς και ομαλούς τρόπους επίλυσης των αντιθέσεων που στηρίζονται στην ελεύθερη και δημοκρατική ενημέρωση. **Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι για την εύρυθμη λειτουργία της Δημοκρατίας και των διορθωτικών μηχανισμών της, απαιτείται να λειτουργήσουν αυτά τα δύο είδη «αγοράς» στο χώρο της ενημέρωσης.** Δηλαδή, να υπάρχει ελεύθερη διακίνηση ιδεών στην «αγορά» με την αρχαιοελληνική σημασία του όρου και παράλληλα η ελεύθερη διακίνηση εμπορευματικών προϊόντων στην επικοινωνιακή αγορά. Δυστυχώς, στις μέρες μας, οι δύο παραπάνω προϋποθέσεις μείζονος σημασίας δεν ισχύουν ή ισχύουν πλημμελώς.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της σύγχρονης εποχής αποτελεί **ο χώρος των ιδεών** στον οποίο η ελεύθερη διακίνηση βάλλεται διαρκώς δεδομένου ότι επικρατεί **η ενοχοποίηση της διαφωνίας** και η **δαιμονοποίηση των διαφωνούντων για θέματα πολιτικής ορθότητας,** όπως αυτή γίνεται κατανοητή ως ένα κλειστό σχήμα ιδεοληψιών που συνοψίζεται στο τρίπτυχο: **Παγκοσμιοποίηση, Πολύ – Πολιτισμικότητα και Δικαιώματα Μειοψηφιών.**

Για παράδειγμα, η παγκοσμιοποίηση είναι μία πραγματικότητα. Παρόλο αυτά, η ισοπέδωση των εθνικών κοινωνιών και η κατάργηση των εθνικών κρατών στο όνομα της παγκοσμιοποίησης δεν είναι

«αναγκαιότητα της ιστορίας», αλλά συμφέρον και επιδίωξη των ισχυρών, οι οποίοι προσπαθούν σήμερα να επιβάλλουν μια παγκόσμια τάξη πραγμάτων, απέναντι στα οποία μοναδική δύναμη αντίστασης παραμένουν οι δημοκρατικά οργανωμένες εθνικές κοινωνίες.

Η ανοχή και ειρηνική συνύπαρξη διάφορων πολιτισμών είναι επίσης προς όφελος όλης της ανθρωπότητας. Παρόλο αυτά, η πολύ – πολυτισμικότητα δεν είναι μόνο αυτό, αφού ο συγκεκριμένος όρος αφορά στην κατάργηση της «κοινής παιδείας» μέσα σε κάθε κοινωνία. Είναι η υποκατάσταση της κοινής παιδείας από αλληλοσυγκρουόμενα γκέτο διαφορετικών μειοψηφικών ομάδων, χωρίς κοινή ταυτότητα, χωρίς κοινό συμφέρον, χωρίς κοινωνική συνοχή. Η ανοχή και η ενσωμάτωση των «διαφορετικών» στην κοινή παιδεία κάθε τόπου – προϋποθέτει αυτό ακριβώς: Την κοινή παιδεία κάθε τόπου. Αν καταργηθεί η κοινή παιδεία, τότε δεν είναι εφικτή η ενσωμάτωση κανενός. Απλά, θα υπάρχει η κατανομή σε διαφορετικά «γκέτο» μέσα στα οποία ασφυκτιούν όλοι, και έξω από τα οποία όλοι νιώθουν ανασφαλείς.

Ασφαλώς, οι μειοψηφίες έχουν δικαιώματα και συμφέροντα που πρέπει να γίνονται απ' όλους σεβαστά. Αλλά προσοχή: Δικαιώματα και συμφέροντα έχει και η πλειοψηφία. Και αυτά, επίσης πρέπει να γίνονται σεβαστά. Όταν για να προστατέψουμε, καθ' υπερβολήν, τα δικαιώματα των λίγων παραβιάζουμε τα δικαιώματα των πολλών, αυτό δεν συνιστά δημοκρατία - αυτό αποτελεί την κατάλυση της δημοκρατίας.

Και είναι απολύτως ενδεικτικό το γεγονός, ότι το δόγμα του «πολιτικώς ορθού» μιλάει συνεχώς για δικαιώματα μειοψηφιών, ποτέ για δημόσιο συμφέρον. Κατακερματίζει την κοινωνία σε αλληλοσυγκρουόμενες και αλληλο-υποβλεπόμενες μειοψηφίες, για να ακυρώσει την έννοια του δημοσίου συμφέροντος. Γιατί το ζητούμενο εδώ δεν είναι να προστατευθούν οι μειονότητες. Είναι να ακυρωθεί αυτό που καθιστά τους ανθρώπους, σε μια δημοκρατία, πλειονότητα, δηλαδή Δήμο – το κοινό συμφέρον όλων.

Η παγκοσμιοποίηση με την έννοια της κατάλυσης των εθνών, η πολύ-πολιτισμικότητα με την έννοια της κατάργησης της κοινής παιδείας, και ο κατακερματισμός της κοινωνίας σε αντίπαλες μειονότητες, όλα αυτά τα ιδεολογήματα έχουν κοινό στόχο: Να υπονομεύσουν την έννοια του δημοσίου συμφέροντος, να καταργήσουν το «Δήμο» συνολικά - παραδίδοντας την κοινωνία δέσμια στα συμφέροντα των ολίγων, στο έλεος των εξω-θεσμικών κέντρων.

Κι εδώ αγγίζουμε το νοσηρό σύμπτωμα αυτής της παθολογίας: Τη διαπλοκή για τον προσδιορισμό της οποίας κρίνεται σκόπιμη η αναφορά σε όσα δεν συμπεριλαμβάνονται σε αυτή την έννοια. Έτσι, διαπλοκή δεν είναι η ύπαρξη ισχυρών επιχειρηματικών συμφερόντων, που προσπαθούν να επηρεάζουν την εξουσία. Σε κάθε σύγχρονη, ανοικτή, δημοκρατική κοινωνία, υπάρχουν και θα υπάρχουν πάντα ισχυρά επιχειρηματικά συμφέροντα, που θα προσπαθούν να έχουν καλές σχέσεις και να ασκούν επιρροή στην εξουσία

Η σύγχρονη, δημοκρατικά οργανωμένη κοινωνία, ωστόσο, οφείλει να παίζει ένα εξισορροπητικό ρόλο απέναντι στα ισχυρά επιχειρηματικά συμφέροντα. Όταν το σύγχρονο κράτος καταφέρνει να κρατάει σε απόσταση την επιρροή των ισχυρών, τότε η δημοκρατία λειτουργεί. Όταν, αντίθετα, οι ισχυροί

καταφέρνουν να επιβληθούν στο κράτος και να ταυτιστούν με το κράτος, τότε υπάρχει «διαπλοκή» και η δημοκρατία ακυρώνεται. Διαπλοκή, λοιπόν, είναι η ακραία, για ένα δημοκρατικό πολίτευμα, κατάσταση, κατά την οποία τα ισχυρά επιχειρηματικά συμφέροντα δημιουργούν ένα ολιγοπώλιο - ένα καρτέλ εξουσίας - επιβάλλονται στο κράτος και υποκαθιστούν τα κέντρα λήψης των αποφάσεων.

Πώς το επιτυγχάνουν αυτό; **«Αλώνοντας» το χώρο της Ενημέρωσης και της διαμόρφωσης Κοινής Γνώμης. Έτσι ακυρώνουν την επικοινωνία και ως διακίνηση ιδεών και ως ελεύθερη αγορά ενημερωτικού προϊόντος.** Δεν τους ενδιαφέρει πλέον να επιβιώσουν ως επιχειρήσεις από τις κυκλοφορίες, τις τηλεθεάσεις και τις ακροαματικότητες. Τους ενδιαφέρει να χρησιμοποιούν τα ΜΜΕ που έχουν στα χέρια τους για να εκβιάζουν την εξουσία, ώστε να ευνοεί τις εκτός ενημέρωσης επιχειρηματικές δραστηριότητές τους. Από ένα σημείο και πέρα τους ενδιαφέρει το μερίδιο στις κυκλοφορίες και τις τηλεθεάσεις και τις ακροαματικότητες κι όχι τα απόλυτα νούμερα της απήχυσής τους.

Από τη στιγμή που τα ΜΜΕ μετατράπηκαν από ενημερωτικά μέσα σε «οχήματα» προώθησης ενός κλειστού «καρτέλ» επιχειρηματικών συμφερόντων, χρειάζονταν να επιβάλουν μια ιδεολογία που από-νομιμοποιούσε το δημόσιο συμφέρον που ακύρωνε ό,τιδήποτε συγκροτεί την κοινωνία σε Δήμο: Το εθνικό συμφέρον το πολεμούν στο όνομα της παγκοσμιοποίησης, την κοινή παιδεία, που αποτελεί απαύγασμα παράδοσης πολιτισμού, την πολεμούν στο όνομα της λεγόμενης “νεωτερικότητας”. Την κοινή ταυτότητα την πολεμούν στο όνομα της πολύ-πολιτισμικότητας. Το δημόσιο συμφέρον το πολεμούν στο όνομα της «προστασίας των μειονοτήτων».

Για όλα τα παραπάνω, κρίνεται σκόπιμη η παράθεση ορισμένων παραδειγμάτων. Πριν από μερικά χρόνια ο Πρόεδρος της Αρχής Προσωπικών Δεδομένων, έβγαλε μια απόφαση, με την οποία απαγόρευσε την αναγραφή τριών στοιχείων στις ταυτότητες των πολιτών: Τού θρησκειώματος, της εθνικότητας και των δακτυλικών αποτυπωμάτων. Οι αρχές, μάλιστα, παρά τις αντιρρήσεις της Εκκλησίας, και την κατακραυγή την μεγάλης πλειοψηφίας του ελληνικού λαού, προχώρησαν στην δημιουργία νέων δελτίων ταυτότητας από τα οποία είχαν απαλείψει και τα τρία αυτά στοιχεία. Τότε, όμως ήλθε η Ευρωπαϊκή Ένωση και υπενθύμισε στους δικούς μας «φωταδιστές», ότι στα μελλοντικά κοινά δελτία ταυτότητας της Ένωσης, η εθνικότητα, πάντως, θα υπάρχει! Κι έτσι, αχρηστεύθηκαν τα νέα δελτία ταυτότητας που μόλις είχαν τυπωθεί και έμειναν τα παλαιά, τα οποία όμως θεωρήθηκαν στο μεταξύ «αντισυνταγματικά». Το γεγονός αυτό αποτελεί μία παγκόσμια πρωτοτυπία αφού η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα στο κόσμο που η Πολιτεία έχει χορηγήσει το βασικότερο δημόσιο έγγραφο στους πολίτες της, και η ίδια η Πολιτεία τους το έβγαλε...«αντισυνταγματικό», αλλά...εξακολουθούν και χρησιμοποιούν Ύστερα, πολύ πρόσφατα, ήλθε η ίδια η Ένωση και καθιερώνει πλέον και τα δακτυλικά αποτυπώματα στις ταυτότητες, τα οποία η Ελληνική Επιτροπή, μόλις προ διετίας, τα κατήργησε. Γίνεται αντιληπτό ότι δύο από τρία στοιχεία που κατήργησε η Επιτροπή, ήδη έχουν «επιστρέψει» μέσω Ευρώπης. Όσον αφορά το τρίτο – το θρήσκευμα - αναγράφεται υποχρεωτικώς σε δημόσια έγγραφα στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης - όχι στις ταυτότητες, αλλά στις φορολογικές δηλώσεις, που

από μian άποψη έχουν πιο βαρύνουσα σημασία.. Κι όμως, στην Ελλάδα η εθελοντική αναγραφή του θρησκευματος θεωρείται, κατά μια περίεργη και νεοπαγή ερμηνεία, ως «αντισυνταγματική».

Εδώ έχουμε τους «μουτζαχεντίν» του «εκσυγχρονισμού», να αποκλίνουν ταχύτατα από τις σύγχρονες εξελίξεις στην Ευρώπη και να ευαγγελίζονται τον ...«εκσυγχρονισμό» του αλήστου μνήμης Εμβέρ Χότζα, ο οποίος είχε κάνει κάτι ακόμα πιο ριζοσπαστικό: Είχε καταργήσει δια νόμου το θρήσκευμα, όχι μόνο από τις ταυτότητες των πολιτών - προσπάθησε να το ξεριζώσει κι από τις καρδιές των ανθρώπων.

Αλλά εδώ το πρόβλημα δεν είναι ότι βρέθηκαν κάποιοι, ολοφάνερα φανατικοί – αντίθετοι και προς το δημόσιο αίσθημα της χώρας τους και προς τις εξελίξεις και τους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης – και προσπάθησαν να επιβάλουν το πείσμα τους. Το τραγικό με την περίπτωση μας είναι ότι αδράνησαν οι διορθωτικοί μηχανισμοί της δημοκρατίας. Ο Τύπος, αντί να ενημερώσει τον λαό και την εξουσία για τις Ευρωπαϊκές αντιδράσεις – αποδοκίμασε το δημόσιο αίσθημα, όχι τους φανατικούς που το προσέβαλαν. Έγιναν δύο πάνδημα συλλαλητήρια στην Ελλάδα προ διετίας - ένα στην Αθήνα κι ένα στην Θεσσαλονίκη - που συγκέντρωσαν περισσότερο κόσμο απ' όσο όλα τα κόμματα μαζί στις προεκλογικές τους εκστρατείες εκείνη την περίοδο. Κι όμως, αντί να αποδοκιμάσουν την αυθαιρεσία της εξουσίας που ξεσήκωσε το λαό, εκλεκτές πένες και επώνυμες στήλες από τον μεγάλης κυκλοφορίας Τύπο αποδοκίμασαν το λαό! Πιστοί στις σταλινικές συνταγές που τόσο καυστικά είχε αποδοκιμάσει ο ίδιος ο Μπέρτολντ Μπρέχτ: Αφού ο λαός δεν καταλαβαίνει τις σοφές επιλογές της εξουσίας καιρός να... αλλάξουμε λαό!

Σε συνέντευξη που παραχώρησε ο **Νόαμ Τσόμσκι** στο δημοσιογράφο Ντανιέλ Μερμέ του γαλλικού ραδιοφωνικού σταθμού France Inter, ο Αμερικανός διανοητής αναλύει τους μηχανισμούς της κυριαρχίας και τους τοποθετεί στο ιστορικό τους πλαίσιο. Υπενθυμίζει, για παράδειγμα, ότι τα απολυταρχικά καθεστώτα βασίστηκαν στις μεθόδους της διαφημιστικής επικοινωνίας, οι οποίες τελειοποιήθηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες αμέσως μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Χαρακτηριστικά, ο Νόαμ Τσόμσκι²¹ αναφέρει:

«Εξαγορές μεγάλων εφημερίδων -της «Wall Street Journal» στις Ηνωμένες Πολιτείες, της «Les Echos» στη Γαλλία- από πλούσιους άνδρες, συνηθισμένους να χειραγωγούν την αλήθεια προς όφελος των συμφερόντων τους, εξοργιστική προβολή του Νικολά Σαρκοζί από τα ΜΜΕ, καταχρηστική πληροφόρηση με αθλητικές ειδήσεις, μετεωρολογικά δελτία και θέματα «ποικίλης ύλης». Και όλα αυτά, με φόντο το όργιο της διαφήμισης. Στα δημοκρατικά καθεστώτα η «επικοινωνία» ανάγεται σε μόνιμο όργανο διακυβέρνησης, υποκαθιστώντας την προπαγάνδα των δικτατορικών καθεστώτων»

Επίσης, ο Τσόμσκι αναφέρεται στις προοπτικές κοινωνικής μεταρρύθμισης που διαφαίνονται και περιγράφει την ουτοπία εκείνων που παρά τον κυρίαρχο λόγο των ΜΜΕ που τους θέλει ανίσχυρους, δεν έχουν παραιτηθεί από την επιθυμία τους να αλλάξουν τον κόσμο.

²¹ Τα αποσπάσματα προέρχονται από τη γαλλική εφημερίδα «LE MONDE», τεύχος με ημερομηνία 12/ 8/ 2007.

Ειδικότερα, για την επίδραση των ΜΜΕ, ο Τσόμσκι αναφέρει σειρά παραδειγμάτων όπως το περιστατικό που συνέβη στη Γαλλία το 2005. κατά τη διενέργεια του δημοψηφίσματος για την Ευρωπαϊκή Συνταγματική Συνθήκη, θέμα για το οποίο η πλειονότητα του Τύπου υποστήριζε θερμά το «ναι». Παρόλο αυτά, το 55% των Γάλλων ψήφισε «όχι».....Η ισχύ της χειραγώγησης των ΜΜΕ δεν φαίνεται, επομένως, να είναι απόλυτη και το «όχι» των πολιτών μπορούσε να θεωρηθεί «όχι» ενάντια στα ΜΜΕ της Γαλλίας.

Σε έργο που έγραψε ο Τσόμσκι μαζί με τον Έντουαρντ Χέρμαν για τη λειτουργία των ΜΜΕ ή αλλιώς για την κατασκευή της συναίνεσης, υποδεικνύεται ότι στην πραγματικότητα η επιρροή των ΜΜΕ είναι πιο σημαντική στις πιο μορφωμένες κοινωνικές ομάδες και στρώματα του πληθυσμού, αφού η μάζα της κοινής γνώμης φαίνεται να είναι λιγότερο επιρρεπής και υποτελής στο λόγο που εκφέρεται από τα ΜΜΕ.

Για το θέμα αυτό, ο Τσόμσκι χρησιμοποιεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, το ενδεχόμενο ενός πολέμου ενάντια στο Ιράν. Το 75% των Αμερικανών θεωρεί ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα έπρεπε να σταματήσουν τις στρατιωτικές απειλές και να δώσουν προτεραιότητα στην αναζήτηση λύσης διά της διπλωματικής οδού. Οι έρευνες που διενεργήθηκαν από ινστιτούτα της Δύσης υποδεικνύουν ότι τόσο η ιρανική κοινή γνώμη όσο κι εκείνη των Ηνωμένων Πολιτειών συγκλίνουν, έτσι, σε ορισμένες όψεις του πυρηνικού ζητήματος: η συντριπτική πλειονότητα του πληθυσμού των δύο χωρών εκτιμά ότι θα έπρεπε να γίνει πυρηνικός αποπλισμός σε ολόκληρη τη ζώνη που εκτείνεται από το Ισραήλ ως το Ιράν, συμπεριλαμβανομένου του πυρηνικού οπλοστασίου που διαθέτουν τα αμερικανικά στρατεύματα στην περιοχή. Όμως, για να βρει κανείς τη συγκεκριμένη πληροφορία στα ΜΜΕ πρέπει να ψάξει πολύ.....

Και ο Τσόμσκι συνεχίζει με ένα άλλο παράδειγμα:

«Αναφορικά, για παράδειγμα, με τον ομοσπονδιακό προϋπολογισμό των ΗΠΑ, η πλειονότητα των Αμερικανών επιθυμεί τη μείωση των στρατιωτικών δαπανών αλλά και την αύξηση των κοινωνικών δαπανών, της οικονομικής ενίσχυσης του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και της διεθνούς οικονομικής και ανθρωπιστικής βοήθειας. Τέλος, θέλει να ακυρωθούν οι φορολογικές ελαφρύνσεις που θεσμοθέτησε ο Τζορτζ Μπους προς όφελος των πλουσιότερων φορολογούμενων.»

Παρόλο αυτά, ότι σε όλα τα παραπάνω ζητήματα, η πολιτική του Λευκού Οίκου, αντιβαίνει στα αιτήματα της κοινής γνώμης. Όμως, οι έρευνες που αποτυπώνουν και αποκαλύπτουν την έντονη αντίθεση του κοινού, πολύ σπάνια δημοσιεύονται από τα ΜΜΕ. Έτσι, οι πολίτες αφενός αποκλείονται από τα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων και αφετέρου αγνοούν τις πραγματικές τάσεις τα κοινής γνώμης, την οποία η ίδιοι διαμορφώνουν.

«Σε διεθνές επίπεδο είναι διάχυτη η ανησυχία σε ό,τι αφορά το αβυσσαλέο "διπλό έλλειμμα" των Ηνωμένων Πολιτειών: το εμπορικό έλλειμμα και το έλλειμμα του προϋπολογισμού. Ωστόσο και τα δύο διατηρούν στενή σχέση με ένα τρίτο έλλειμμα: το έλλειμμα της δημοκρατίας, που ολοένα βαθιάει, όχι μόνο στις Ηνωμένες Πολιτείες αλλά γενικότερα, στο σύνολο του Δυτικού κόσμου.»

1.7 Ο ρόλος των ΜΜΕ στη διαδικασία της πολιτιστικής παραγωγής

Για πολλούς τα ΜΜΕ θεωρούνται ως η τέταρτη εξουσία. Μια τέταρτη εξουσία με πολιτική αποστολή να αξιολογεί και να κρίνει τη λειτουργία των τριών άλλων παραδοσιακών εξουσιών, της νομοθετικής, της εκτελεστικής και της δικαστικής. Για τον Ισπανό ακαδημαϊκό και διευθυντή της *Le Monde Diplomatique*, **Ιγνάσιο Ραμονέ** όμως, η σειρά έχει αλλάξει. Σήμερα, λέγει, **η πρώτη εξουσία ασκείται από την οικονομία, ακολουθεί η εξουσία των ΜΜΕ και μετά οι υπόλοιπες.**

Η έκρηξη που πραγματοποιήθηκε και εξακολουθεί να εξελίσσεται τα τελευταία χρόνια στο χώρο των ΜΜΕ ιδίως των ηλεκτρονικών κάνει ολοένα και πιο επιτακτική την ανάγκη μιας ες' υπαρχής συζήτησης για το ρόλο που έχουν να διαδραματίσουν μέσα στις σύγχρονες κοινωνίες. Η αλματώδης ανάπτυξη των τελευταίων χρόνων συνοδεύτηκε με προσδοκίες για πολλαπλασιασμό των δυνατοτήτων πρόσβασης στην πληροφόρηση και κατ' επέκταση στη γνώση και η μέχρι στιγμής εμπειρία μας παρέχει ακριβώς τη δυνατότητα μιας κατ' αρχήν αξιολόγησης της «νέας» κατάστασης.

Τα ΜΜΕ αποτελούν κομμάτι του πολιτισμού υπό την ευρεία έννοια του όρου η οποία εμπερικλείει τις γνώσεις, τις πεποιθήσεις, την τέχνη, το δίκαιο, τα έθιμα και κάθε άλλη ικανότητα και επίτευγμα μιας κοινωνίας. Στις μέρες μας η τεχνολογική ανάπτυξη έχει καταστήσει τα ΜΜΕ ως τη γλώσσα των σύγχρονων κοινωνιών και καθοριστικό κρίκο του σύγχρονου πολιτισμού. Αποτελούν τον πιο ισχυρό ίσως θεσμό ανάμεσα σε άλλους - παιδεία, εκκλησία, οικογένεια - στα χέρια αυτών που ασκούν την πραγματική εξουσία.

Θεωρώντας τον πολιτισμό ως φαινόμενο ιστορικό και συνάμα κοινωνικό είναι και τα **ΜΜΕ φαινόμενο με κοινωνικό και πολιτικό χαρακτήρα**²². Η κατοχή της πλειοψηφίας των ΜΜΕ από οικονομικά ολιγοπώλια και η σύνδεσή τους με οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα τα μετατρέπουν σιγά-σιγά σε μέσο μιας διαρκώς εντεινόμενης πίεσης κατά των αξιών, των θεσμών, της κριτικής σκέψης, της πολιτικής της ίδιας της αξίας της ανθρώπινης ζωής. Όπως πολύ χαρακτηριστικά αναφέρει ο διαπρεπής Ιταλός σημειολόγος και συγγραφέας **Ουμπέρτο Εκο** «η κατάκτηση της εξουσίας δεν εξαρτάται πλέον από τον έλεγχο των τεθωρακισμένων και της αστυνομίας, αλλά από τον έλεγχο των media, των μέσων μαζικής ενημέρωσης». Για να προσθέσει πως «μόνο στα απολίτιστα έθνη χρειάζεται πια κανείς να κατεβάζει τα τανκς στους δρόμους για να κατακτήσει την εξουσία».

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες στην πλειοψηφία τους τα ΜΜΕ στρατεύονται και υπηρετούν την κυρίαρχη πολιτική και πολιτιστική άποψη ενώ ταυτόχρονα επενεργούν επηρεάζοντας τη σύγχρονη πραγματικότητα:

1. Μεταφέρουν συχνά ένα μήνυμα άρνησης της ανθρώπινης ζωής και του πολιτισμού.
2. Δικαιολογούν και τεκμηριώνουν τις αντιλήψεις των σημερινών «αρχόντων» του κόσμου με στόχο τη διαιώνιση της κρατούσας κοινωνικής αντίληψης, την παγίωση της εντύπωσης του

²² Ψυχογιός, Δ. Κ. (1992), *Το αβέβαιο μέλλον του Αθηναϊκού τύπου*, Αθήνα: Δίαυλος

οικονομικού μονόδρομου και τον εξωραϊσμό της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης και της νέας τάξης πραγμάτων.

3. Υπηρετούν με μανία το χρήμα, τον «υπέρτατο θεό» της σημερινής κοινωνίας .
4. Υπονομεύουν συστηματικά την αγωνιστική διάθεση του ανθρώπου καλλιεργούν τον ατομικισμό, την εσωστρέφεια, τον εγωισμό, την απάθεια και την υποταγή.
5. Εκπέμπουν σταθερά εικόνες βαρβαρότητας, εγκληματικότητας και απάνθρωπης συμπεριφοράς.
6. Ισοπεδώνουν χαρακτήρες, αντιλήψεις, πρότυπα και αξίες, επιχειρώντας να οικοδομήσουν ένα τυποποιημένο είδος ανθρώπου. Ενός ανθρώπου ρομπότ, που ολοένα σκέφτεται λιγότερο και δρα χωρίς να σκέφτεται.
7. Προβάλλουν με επιμονή τα αρνητικά στοιχεία της κοινωνίας και αποτρέπουν, κατά κανόνα, τον άνθρωπο από οτιδήποτε το θετικό.

Με δύο λόγια **συμβάλλουν καθοριστικά στην αναστροφή του πολιτισμού η οποία συντελείται σήμερα σε πολυάριθμους τομείς.**

Στην τηλεόραση προσφέρεται με πολύ μεγάλη ένταση η μυθιστοριοποιημένη πλασματική «πραγματικότητα» μέσα από περιπετειώδεις ταινίες που έχουν μια ιδιαίτερα σημαντική θέση μέσα στον προγραμματισμό όλων των σταθμών διαμορφώνοντας καθοριστικά τη συνολική πολιτιστική πρόταση. Πρόκειται για την αμερικανόπνευστη χολιγουντιανή πρόταση. Μια πρόταση η οποία αναδιαμορφώνει τη σχέση του ανθρώπου με την πραγματικότητα παρακινώντας το κοινό να αντιμετωπίζει τον κόσμο μόνο ως θέαμα και οδηγώντας σε αποξένωση από την πραγματικότητα.

Ακόμα και τα **δελτία ειδήσεων** συχνά υποτάσσονται σε αυτή τη φιλοσοφία αξιολογώντας τα πιο πάνω ως την κύρια θεματολογία τους και υποβαθμίζοντας ή ακόμα και παραγνωρίζοντας παντελώς σημαντικά πολιτικά, κοινωνικά και πολιτιστικά γεγονότα. Συζητήσεις, εκπομπές και αναλύσεις για μείζονα πολιτικά και κοινωνικά θέματα περιθωριοποιούνται σε ζώνες χαμηλής τηλεθέασης, ή στις εσωτερικές σελίδες των εντύπων ΜΜΕ ενώ την ίδια στιγμή μέσα στα πλαίσια ενός πολυφωνικού μονολόγου αναδεικνύονται ως κυρίαρχα οι σαπουνόπερες, τα σίριαλ, σκηνές βίας και ανθρώπινου πόνου, «γαργαλιστικές» λεπτομέρειες από τη ζωή επωνύμων κοκ.

Κανένας δεν αμφισβητεί ότι με την παρέμβαση των ΜΜΕ έρχονται στην επιφάνεια και αναδεικνύονται πολύ σοβαρά θέματα και προβλήματα, σκάνδαλα και ατασθαλίες, που υπό άλλες συνθήκες θα παρέμεναν στο σκοτάδι. Με την παρέμβαση των ΜΜΕ «ευαισθητοποιείται η κοινή γνώμη, αποτρέπεται το κουκούλωμα, σε αρκετές περιπτώσεις τροχοδρομούνται και λύσεις. Όμως, και αυτή η αξιέπαινη λειτουργία των ΜΜΕ στις πλείστες περιπτώσεις θυματοποιείται στο βωμό της τηλεθέασης, στο βωμό πολιτικών, οικονομικών και άλλων σκοπιμοτήτων. Η ανθρώπινη δυστυχία και ο πόνος καταντά θέαμα προς πώληση στην αρένα του ανταγωνισμού. Ακόμα χειρότερα, σε κάποιες εκπομπές προβάλλεται μονόπλευρα ένα θέμα ανάλογα με τις επιλογές του καναλιού ή του συγκεκριμένου παρουσιαστή, που μετατρέπεται ενίοτε σε κατήγορο και δικαστή.

Μέσα σε όλα αυτά εισέβαλε στη ζωή μας και **το φαινόμενο του «μπιγκμπραδερισμού»**, που εξευτελίζει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και την κοινωνική συμβίωση, προάγει τον κανιβαλισμό και την υποκρισία στις διαπροσωπικές σχέσεις, σπρώχνει τα μεγάλα κοινωνικο-οικονομικά και πολιτικά υπαρκτά προβλήματα ακόμα πιο βαθιά στο περιθώριο και εθίζει σε μια ζωή υπό παρακολούθηση.

Τα ψεύτικα πρότυπα και οράματα καθίστανται φυσιολογικά φαινόμενα. Διαμορφώνεται ένας νέος τρόπος ζωής στον οποίο αξίες όπως η αλληλεγγύη, η κοινωνική δικαιοσύνη, η ισότητα, η ειρήνη, η αγάπη, ο έρωτας δεν «βρίσκονται στη μόδα», δεν κατέχουν καμιά απολύτως θέση.

Όπως σημειώνει ο **Ιγνάσιο Ραμονέ**²³ «η αλήθεια που μετρά είναι η αλήθεια των ΜΜΕ. Εάν σε σχέση με ένα συμβάν ο τύπος, το ραδιόφωνο και η τηλεόραση πουν ότι κάτι είναι αληθινό, τότε θα επιβληθεί ως αληθινό. Ακόμα και αν είναι ψέμα. Γιατί αληθινό είναι πλέον ό,τι το σύνολο των ΜΜΕ αναγνωρίζει ως τέτοιο».

Και ενώ τα ΜΜΕ μπορούν και πρέπει να διαμορφώνουν προϋποθέσεις ενίσχυσης του δημοκρατικού ελέγχου της κοινωνίας πάνω στην εξουσία, εντούτοις στην πλειοψηφία τους **υπηρετούν και αναπαράγουν μια φιλοσοφία που καλλιεργεί την αποστασιοποίηση του ανθρώπου από την ίδια τη ζωή** και οδηγεί στην **παραίτηση του από τη δυνατότητα να διαμορφώνει τη ζωή του**, να έχει λόγο στα κοινωνικά, πολιτιστικά και πολιτικά δρώμενα να διεκδικεί και επιδιώκει τη συμμετοχή του στο κοινωνικό γίνεσθαι.

Τα παραδείγματα χειραγώγησης της κοινής γνώμης από τα ΜΜΕ είναι πάμπολλα. Το 1982 μια δημοσιογράφος της «Washington Post» βραβεύτηκε για το εξαιρετικό ρεπορτάζ της για το μικρό Τζίμι, ένα οκτάχρονο ηρωινομανή... που δεν υπήρξε ποτέ. Στον πόλεμο του Περσικού ο Mike Deaver πρώην σύμβουλος επικοινωνίας του προέδρου Ρήγκαν επιστράτευσε την κόρη του Πρέσβη του Κουβέιτ στην Ουάσιγκτον για να υποδυθεί μια δήθεν Κουβετιανή νοσοκόμα που διηγούταν με λυγμούς και εξαντλητικές λεπτομέρειες τη βάρβαρη εισβολή Ιρακινών στρατιωτών στο μαιευτήριο της πόλης του Κουβέιτ και την αρπαγή των λεχώνων, αφού πρώτα τους απέσπασαν τα νεογέννητα που κείτονταν νεκρά στο πάτωμα. Όπως χαρακτηριστικά συνήθιζε να λέγει στους δημοσιογράφους του ο μεγιστάνας του αμερικανικού τύπου William Randolph Hearst: «Μην αφήσετε ποτέ την αλήθεια να σας στερήσει μια ωραία ιστορία».

Διαχρονικό παράδειγμα είναι και η εικόνα που παράγεται εκατέρωθεν σε σχέση με τους Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους. Προβάλλεται η Ελληνική υπεροχή και ηθική έναντι της «αιώνιας» Τουρκικής βαρβαρότητας με ταυτόχρονη συντήρηση της άγνοιας για την Τουρκική και Τ/κ πραγματικότητα, ιστορική και σύγχρονη. Τα ίδια βέβαια, απολύτως ανάλογα και χειρότερα αναπαράγονται στην άλλη πλευρά για να έχουμε την εκατέρωθεν καλλιέργεια ή ανοχή του εθνικισμού, της μισαλλοδοξίας και του φανατισμού.

Η τηλεόραση δίνει γύρω στις 28 εναλλασσόμενες εικόνες ανά δευτερόλεπτο με παράλληλη εναλλαγή εκπομπής φωτός έτσι που ο τηλεθεατής τελεί σχεδόν σε κατάσταση ημιύπνωσης. Αυτή η

²³ Ραμονέ, Ιγνάσιο, (Μετάφραση: Μουρούση, Φωτεινή), 1999, Η τυραννία των ΜΜΕ, Πόλις, Αθήνα

αλληλοδιαδοχή εικόνων δεν είναι άμεσα αντιληπτή από τη συνειδησιακή λειτουργία και περνά στο υποσυνείδητο. Πρόκειται δηλαδή για ένα είδος «**πλύσης εγκεφάλου**» πράγμα που εξηγεί σε μεγάλο βαθμό τη φοβερή ισχύ της τηλεόρασης με συγκεκριμένο παράδειγμα την επίδραση που ασκεί στην ανάπτυξη φαινόμενων όπως η **βία στην κοινωνία**.

Το κοινό και κυρίως οι νέοι είναι ευαίσθητοι, για διάφορους λόγους, στις θεαματικές-αξιοπεριέργες πράξεις που παρουσιάζονται από τα ΜΜΕ. Για τον ίδιο λόγο τα ΜΜΕ και ειδικότερα τα τηλεοπτικά είναι ιδιαίτερα επιρρεπή στην προβολή τέτοιων περιστατικών. Το «Ινστιτούτο Ψυχικής Υγείας» των ΗΠΑ συνοψίζοντας τα αποτελέσματα πέραν των 2500 σχετικών ερευνών κατέληξε ανάμεσα σε άλλα στα εξής πολύ ενδεικτικά συμπεράσματα:

1. Όσο πιο συστηματικά και συχνά παρακολουθούν σκηνές βίας, τόσο πιο πολύ επηρεάζονται οι θεατές. Αυτό συμβαίνει κατ' εξοχήν σε πρόσωπα με περισσότερο ευεπηρεάστη προσωπικότητα και κατά πρώτο λόγο στα παιδιά που έχουν αδιαμόρφωτη προσωπικότητα.
2. Η επίδραση της βίας της τηλεόρασης στα παιδιά μπορεί να είναι βαριάς μορφής και παρατεταμένης διάρκειας.
3. Η συστηματική προβολή της βίας ως μέσου επίλυσης όλων των ανθρώπινων διαφορών δημιουργεί την εντύπωση, ιδίως στα παιδιά που δεν διακρίνουν μεταξύ μύθου και πραγματικότητας, ότι οι σχέσεις των μελών των κοινωνιών είναι αποκλειστικά σχέσεις βίας και προσωπικής επικράτησης με αλληλοεξόντωση.

Η ανάπτυξη λοιπόν των ΜΜΕ στη σύγχρονη εποχή δίνει **δύο παράλληλες δυνατότητες**:

- a. Τα ΜΜΕ να εξελιχθούν στο «μεγάλο αδελφό» που θα καθυποτάξει τον άνθρωπο και τον πλανήτη, οδηγώντας στην αναστροφή του πολιτισμού και στην πλήρη χειραγώγηση της ανθρώπινης κοινωνίας.
- b. Τα ΜΜΕ να μετατραπούν σε ζωτικό μοχλό πολιτισμικής ανάτασης και ανάπτυξης με τη διαμόρφωση ενός σωστού θεσμικού πλαισίου λειτουργίας και με την συστηματική προσπάθεια όλων των δημοκρατικών δυνάμεων της κοινωνίας.

Το αποτέλεσμα θα εξαρτηθεί από **την ισχύ της αντίστασης της κοινωνίας και των οργανωμένων συνόλων** και τη δυνατότητα τους να δημιουργήσουν προϋποθέσεις αξιοποίησης της σύγχρονης τεχνολογίας προς το συμφέρον του ανθρώπου.

Μια άλλη διάσταση του θέματος που συζητούμε **είναι η σχέση των ΜΜΕ με τους πολιτικούς και την πολιτική**, μια **σχέση αμφίδρομη μεν που καθίσταται όμως συνεχώς και πλέον ετεροβαρής, σε βάρος της πολιτικής**, αφού σήμερα στο όνομα της ελευθερίας των ΜΜΕ να είναι σε θέση να ελέγξουν και να επηρεάσουν κοινωνικούς και πολιτειακούς θεσμούς. Σαν αποτέλεσμα:

1. Διαμορφώθηκε ένα νέο πλαίσιο σχέσης μεταξύ πολιτικών και δημόσιων προσώπων από την μια και ΜΜΕ από την άλλη.
2. Οι πολιτικές εκπομπές και τα πολιτικά ρεπορτάζ επηρεάζονται βαθμιαία από την πίεση του εμπορικού ανταγωνισμού.

3. Οι έννοιες της δεοντολογίας και της επαγγελματικής συνέπειας άρχισαν να προσαρμόζονται κατά το δοκούν.
4. Εύκολα και χάριν ακροαματικότητας παραβιάζονται στοιχειώδεις κανόνες λειτουργίας μιας πολιτισμένης πολιτείας.
5. Ακόμα και κόμματα και οργανωμένα σύνολα, κατ' εξοχήν θεματοφύλακες της νομιμότητας, ανέχονται ή σύρονται στην παραβίαση των νόμων.
6. Η κατάσταση, πέραν της πολιτικής, επηρεάζει και την ποιότητα ζωής του κάθε πολίτη.

Κρίνεται σκόπιμο να γίνει κατανοητό ότι άλλο πράγμα η απαραίτητη και αναπόφευκτη δύναμη της τέταρτης εξουσίας, η αποκάλυψη αξιοκατάκριτων συμπεριφορών και απαράδεκτων καταστάσεων και άλλο η εξυπηρέτηση στόχων που δεν έχουν καμιά σχέση με την ενημέρωση της κοινής γνώμης και την δεοντολογία του λειτουργήματος και που κατατείνουν σε απαξίωση συλλήβδην της πολιτικής και του πολιτικού κόσμου.

Αναμφίβολα με την έκρηξη στα ΜΜΕ ιδιαίτερα τα ηλεκτρονικά έχει γίνει πιο διάφανη η πολιτική μας ζωή, έχει καταστεί πιο ζωντανό και πιο άμεσο το πολιτικό γίγνεσθαι. Όμως και εδώ **τα αρνητικά φαινόμενα είναι ουκ ολίγα και τείνουν να ακυρώσουν το θετικό που τα ΜΜΕ προσφέρουν στην πολιτική ζωή.** Χάριν εντυπωσιασμού **προβάλλεται η ατάκα και όχι η ουσία.** Με το δικαιολογητικό ότι ο χρόνος είναι χρήμα **προβάλλεται η επιφάνεια και θάβεται η ανάλυση. Οι πολιτικοί πρέπει να δουν τη δική τους στάση,** όταν χάριν της προβολής πολλές φορές συνδράμουν στο παιχνίδι των ΜΜΕ. Δεν αντιστέκονται στις πιέσεις και σπεύδουν να σχολιάσουν ένα γεγονός πριν προβληθεί, πριν γίνει ανταλλαγή απόψεων μεταξύ των ενδιαφερόμενων πλευρών. Με τις απανωτές δηλώσεις και αντιδηλώσεις - από τις οποίες προβάλλονται οι κτυπητές κουβέντες- αποδίδεται συνήθως μια εικόνα πολιτικής ζωής που μοιάζει περισσότερο με μόνιμη σύγκρουση και που στο τέλος της ημέρας δημιουργεί αποστάσεις από τη δημόσια ζωή και τα δημόσια πρόσωπα.

Πριν από μερικά χρόνια στην Ελλάδα, με αφορμή την απόπειρα διασυρμού του ονόματος του Προέδρου Στεφανόπουλου ξεκίνησε μια δημόσια συζήτηση για τον ρόλο των ΜΜΕ και τις ευθύνες της πολιτείας. Για το λόγο αυτό, μεταφέρω **σκέψεις και απόψεις** από αυτή τη συζήτηση, για προβληματισμό και αξιοποίηση τους, στον βαθμό που ανταποκρίνονται στα δεδομένα της παρούσας εργασίας:

1. Να απαγορευθούν άμεσα οι μετρήσεις ακροαματικότητας για τα δελτία ειδήσεων και τις εκπομπές με πολιτικό και κοινωνικό περιεχόμενο. Η πραγματικότητα και η ενημέρωση δεν είναι είδος εμπορεύσιμο.
2. Να μην υπάρχει άμεση ή έμμεση διαφήμιση αμέσως πριν και αμέσως μετά, το δελτίο ειδήσεων που θα νοείται ως ένα ενιαίο σύνολο και θα περιλαμβάνει και το οικονομικό και μετεωρολογικό δελτίο.
3. Να αποφευχθεί η έντεχνη δημιουργία αισθημάτων με μουσικές υποκρούσεις, διαφορετικούς φωτισμούς, ηχητικά ή οπτικά «τρικ» και «εφφέ».

4. Να αποτρέπεται εντελώς η εμφάνιση ανηλίκων (ούτε δηλαδή από μακριά ή με καλυμμένο πρόσωπο) και θυμάτων εγκληματικών πράξεων εφόσον δεν το επιθυμούν.
5. Να απαγορευθεί η είσοδος τηλεοπτικών συνεργείων σε κτίρια ή στον περίβολο δικαστηρίων, φυλακών και νοσοκομείων.
6. Να αποσαφηνισθούν η έννοια του επαγγελματικού απορρήτου, η χρήση μαγνητοφώνων και οπτικών μέσων χωρίς τη συγκατάθεση του συνομιλούντος, η υποκατάσταση από τα ΜΜΕ δικαστικών ή αστυνομικών αρχών.

Ολοκληρώνοντας, κρίνεται σκόπιμη η παρουσίαση ορισμένων **προτάσεων** αναφορικά με τη **διαμόρφωση των κατάλληλων προϋποθέσεων ανάπτυξης του θετικού ρόλου των ΜΜΕ**. Μερικές από αυτές τις προτάσεις είναι οι ακόλουθες:

1. Περαιτέρω ανάπτυξη του υφιστάμενου νομικού και θεσμικού πλαισίου λειτουργίας των ΜΜΕ.
2. Υιοθέτηση ενός κώδικα δεοντολογικής συμπεριφοράς των ΜΜΕ και ενίσχυση της Αρχής Ραδιοτηλεόρασης ως θεματοφύλακα για την εφαρμογή του.
3. Καλλιέργεια του ποιοτικού κριτηρίου του απλού αναγνώστη, ακροατή και τηλεθεατή. Προς αυτή τη κατεύθυνση σημαντικό ρόλο έχει να διαδραματίσει το εκπαιδευτικό σύστημα στο βαθμό που οφείλει να καλλιεργεί ανθρώπους με κριτικό πνεύμα και να δίδει την απαραίτητη πληροφόρηση προς την κατεύθυνση της απομυθοποίησης της «αλήθειας» των ΜΜΕ.
4. Ενίσχυση της πολυεταχισμένης ιδιοκτησίας των ΜΜΕ γεγονός που θα δημιουργήσει προϋποθέσεις για τη πραγματική ανεξαρτησία και πολυφωνία. Ένα πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα καταδεικνύει την αναγκαιότητα μιας τέτοιας ρύθμισης. Ο μεγιστάνας των ΜΜΕ της Αυστραλίας Rupert Murdoch έχει σήμερα στην κατοχή του περίπου εκατό εφημερίδες και αρκετούς τηλεοπτικούς και ραδιοφωνικούς σταθμούς. Πρόκειται για μια αυτοκρατορία η οποία ενέπνευσε και το σενάριο της τελευταίας ταινίας του James Bond με τίτλο «Το αύριο ποτέ δεν πεθαίνει» όπου ένας μεγιστάνας των ΜΜΕ είναι έτοιμος να κηρύξει τον πόλεμο στην Κίνα προκειμένου να τον μεταδώσει σε αποκλειστικότητα από τα κανάλια του.
5. Οικονομική και θεσμική στήριξη της δημόσιας ραδιοτηλεόρασης ώστε να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις των καιρών, να διασφαλιστεί η δημοκρατική και αξιοκρατική διαχείριση της.
6. Εμπλοκή των ίδιων των λειτουργών των ΜΜΕ, δηλαδή των δημοσιογράφων μέσω της Ένωσης Συντακτών, στην προσπάθεια διαμόρφωσης ενός σωστού πλαισίου λειτουργίας των ΜΜΕ.

2. ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΜΜΕ

2.1 Η έννοια της θυματοποίησης

Κρίνεται αναγκαίο να επισημανθεί ότι ο ρόλος του θύματος στην εκδήλωση εγκληματικής εις βάρους του συμπεριφοράς είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Πιο συγκεκριμένα, μπορείς κανείς να αναφερθεί **στη συνειδητή ή ασυνείδητη συμπεριφορά του ατόμου, η οποία αποτελεί αφορμή για την τέλεση εγκλήματος εις βάρους του, γνωστή ως θυματοποίηση**. Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να επισημανθεί η σπουδαιότητα ορισμένων ζητημάτων – σημείων, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνονται τα ακόλουθα:

Το θύμα δεν αποτελεί στοιχείο δημιουργίας του εγκληματία. Με άλλα λόγια, η ύπαρξη θύματος δεν είναι ικανή να δικαιολογήσει το έγκλημα. **Ο ρόλος του θύματος αποκτά ενδιαφέρον κατά το πέρασμα του εγκληματία στην πράξη.** Πρόκειται για μία άποψη κατά την οποία το θύμα δίνει την αφορμή ή προκαλεί με ποικίλους τρόπους την εκδήλωση εις βάρους του εγκληματικής συμπεριφοράς. Στο επίπεδο της καθημερινής κοινωνικής πρακτικής η «κοινή λογική», υπαγορεύει ότι κανένας άνθρωπος δεν επιθυμεί να πέσει θύμα εγκληματικής πράξης. Η παραπάνω αρχή επιδέχεται ορισμένες εξαιρέσεις κατά τις οποίες το θύμα «επιθυμεί» την ενδεχόμενη θυματοποίηση του. Τέτοιες περιπτώσεις βρίσκονται σε συνάρτηση με πολυάριθμες μεταβλητές μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνονται η ψυχοπνευματική κατάσταση του υποψήφιου θύματος (ανωριμότητα, ψυχολογική διάθεση κλπ) η διαφορετική αξιολόγηση του προστατευμένου από το νόμο αγαθό, κλπ.

Ο Sparks σε μια προσπάθεια μελέτης της θυματοποίησης, επισημαίνει ότι οι μέχρι τώρα τυπολογίες – κατηγοριοποιήσεις των θυμάτων, ουσιαστικά ήταν ταξινομήσεις κοινωνικών και ψυχολογικών καταστάσεων. Αυτό σημαίνει ότι δεν πρόκειται για ταξινομήσεις χαρακτήρων ανθρώπων που έπεσαν θύματα εγκληματικών πράξεων. Η παραπάνω επισήμανση του Sparks είναι ιδιαίτερα σημαντική μια και η συμμετοχή του θύματος στην πρόκληση εγκληματικής συμπεριφοράς, αποτελεί εκδήλωση χαρακτηριστικών της προσωπικότητας του, των κοινωνικών ρόλων που διαδραματίζει κλπ. Η παραπάνω αναφορά, παραπέμπει στην άποψη σύμφωνα με την οποία ορισμένα άτομα ή ομάδες είναι περισσότερο ευάλωτα σε μια πιθανή θυματοποίηση τους. Με τον τρόπο αυτό ο Sparks οδηγείται στη διαμόρφωση μιας λίστας περιπτώσεων, στις οποίες τα θύματα συμβάλουν στη θυματοποίηση τους. Η εν λόγω τυπολογία περιλαμβάνει τις εξής κατηγορίες:

Πρόκληση: Είναι γνωστή η άποψη κατά την οποία το θύμα με τη συμπεριφορά του μπορεί να επηρεάσει να και να συμβάλει σημαντικά στην εκδήλωση βίαιης συμπεριφοράς εις βάρους του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο βιασμός γυναικών, ο οποίος σύμφωνα με τον Amir, το θύμα επιδιώκει με διάφορους τρόπους (ντύσιμο, ομιλία, κινήσεις κλπ) την προσέλκυση άλλων ανθρώπων για τη σύναξη σεξουαλικών σχέσεων. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι δυσκολίες κατά την απόδειξη πρόκλησης, έγκειται στην αξιολόγηση και στο χαρακτηρισμό ορισμένων πράξεων και συμπεριφορών ως προκλητικές. Η ανάμειξη υποκειμενικών και αντικειμενικών κριτηρίων (προκαταλήψεις, στερεότυπα κλπ) για το χαρακτηρισμό μιας συμπεριφοράς, καθιστούν ιδιαίτερα δύσκολη την όλη διαδικασία.

Η προκλητική συμπεριφορά του υποψήφιου θύματος αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον όταν απευθύνεται σε άτομα του στενού φιλικού και συγγενικού περιβάλλοντος του. Στο σημείο αυτό, είναι χρήσιμο να επισημανθεί η **διάκριση μεταξύ ευκαιρίας και πρόκλησης** αφού η πρώτη αναφέρεται σε μια απλή τυπική η χρονική σχέση ενώ η δεύτερη σε έναν ιδιαίτερο τύπο διαπροσωπικής σχέσης.

Διευκόλυνση: Η διευκόλυνση αφορά τις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες το θύμα συμβάλλει στην τέλεση εγκλήματος εις βάρους του, θέτοντας συνειδητά ή ασυνείδητα τον εαυτό του σε κίνδυνο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εξαργύρωση επιταγών που δεν έχουν κάνει έλεγχο της εγκυρότητας τους. Σε γενικές γραμμές, ο καθένας που παραμελεί να πάρει τις κατάλληλες προφυλάξεις για την τέλεση ενός εγκλήματος που θεωρείται πιθανό και αναμενόμενο, μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει διευκολύνει με τον τρόπο του, τη μελλοντική τέλεση εις βάρους του.

Η διαφορά μεταξύ πρόκλησης και διευκόλυνσης είναι ότι στην πρώτη εξέχοντα ρόλο έχει η αλληλεπίδραση της συμπεριφοράς δράστη και θύματος, ενώ στη δεύτερη (διευκόλυνση) ιδιαίτερη σημασία έχει η δημιουργία κινδύνου που οφείλεται αποκλειστικά και μόνο στην προσωπικότητα του θύματος. Η διευκόλυνση εξαρτάται από πολυάριθμους παράγοντες μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται οι περιστάσεις ενός γεγονότος, οι συνθήκες του καθημερινού τρόπου ζωής του θύματος κλπ.

Ευκαιρία: Η ευκαιρία αποτελεί μία λογικά αναγκαία προϋπόθεση για την τέλεση ενός εγκλήματος και παραπέμπει τις περισσότερες φορές στο Νόμο. Έτσι για να πέσει κάποιος/ α θύμα βιασμού, θα πρέπει σύμφωνα με το Ποινικό Δίκαιο της χώρας μας να είναι γυναίκα. Οι ευκαιρίες για την τέλεση ενός εγκλήματος πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη κατά την ερμηνεία του εγκληματικού φαινομένου. Η μεγάλη αξία της ευκαιρίας διαφαίνεται με αρνητικό τρόπο: η απουσία ευκαιρίας για την τέλεση εγκλήματος αποτελεί αποτελεσματική μέθοδο – πρακτική για τη χάραξη ορθολογικής αντεγκληματικής, προληπτικής πολιτικής.

Ελκυστικότητα: Σύμφωνα με τη διάκριση του Sparks, στα μάτια των εγκληματιών, ορισμένοι στόχοι θεωρούνται ως ιδιαίτερα ελκυστικοί. Η ελκυστικότητα λαμβάνεται ποικιλοτρόπως από τους υποψήφιους εγκληματίες και είναι ανεξάρτητη από τη συμπεριφορά του θύματος.

Ατιμωρησία: Τέλος, υπάρχουν ορισμένα ατομικά χαρακτηριστικά που πιθανόν οδηγούν στη διάπραξη εγκλήματος, όχι εξαιτίας της ευκολίας ή της δελεαστικότητας, αλλά κυρίως γιατί δίνουν στο δράστη την εντύπωση ότι δεν πρόκειται να τιμωρηθεί. Η ατιμωρησία δεν αναφέρεται σε περιπτώσεις ελλιπούς προστασίας εννόμων αγαθών αλλά σε περιπτώσεις ανθρώπων που επιλέγονται να διαδραματίσουν το ρόλο του θύματος εξαιτίας της περιορισμένης πρόσβασης που έχουν στους εκάστοτε μηχανισμούς άσκησης κοινωνικού ελέγχου. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποτελούν οι ομοφυλόφιλοι, οι γυναίκες θύματα βιασμού κλπ.

Σχολιάζοντας κανείς την παραπάνω τυπολογία, μπορούν να επισημανθούν τα ακόλουθα σημεία:

1. Οι κατηγορίες δεν είναι μοναδικές στο είδος τους, παρουσιάζουν δε μεταξύ τους σχέσεις αλληλεπίδρασης τόσο σε επιμέρους υποθέσεις, όσο και σε γενικότερες κατηγορίες εγκλημάτων.

2. Οι συγκεκριμένες κατηγορίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως ερμηνευτικά εργαλεία στο πλαίσιο μελέτης των μεταβολών που παρατηρούνται στην τάση θυματοποίησης που έχουν ορισμένοι άνθρωποι. Με άλλα λόγια, οι έξι (6) προαναφερθείσες κατηγορίες δηλώνουν την πιθανότητα διάπραξης ενός εγκλήματος.
3. Επίσης, οι εν λόγω κατηγορίες μπορούν να αποτελέσουν μεθοδολογικά εργαλεία στην ανάλυση και τη μελέτη των μεταβολών των ποσοστών θυματοποίησης που μπορεί να οφείλονται σε αλλαγές του τρόπου ζωής, άσκησης κοινωνικού ελέγχου κλπ.

2.2 Ο φόβος της θυματοποίησης – ο φόβος του εγκλήματος

Μία άλλη διάσταση της θυματοποίησης, αποτελεί ο **φόβος του εγκλήματος**, γνωστός και ως ο **φόβος της θυματοποίησης**. Πρόκειται για μία κατάσταση κατά την οποία **το άτομο διακατέχεται από έντονο συναίσθημα φόβου ότι κάποια στιγμή θα πέσει θύμα εγκληματικής πράξης**. Πριν επιχειρηθεί οποιαδήποτε αναφορά στη νέα αυτή διάσταση της θυματοποίησης, κρίνεται απαραίτητος ο προσδιορισμός του περιεχομένου του όρου «φόβος». Μεγάλο μέρος ψυχολόγων υποστηρίζει ότι ο **φόβος αποτελεί ένα σκόπιμο, δυσάρεστο, ψυχικό συναίσθημα που εκδηλώνεται ως νευρολογική αντίδραση του οργανισμού μπροστά σε κάποια κατάσταση που γίνεται αντιληπτή μέσω των αισθήσεων**. Σύμφωνα με έναν άλλο ορισμό ο **φόβος αποτελεί αμυντικό, ψυχολογικό συναίσθημα που προκύπτει από την αξιολόγηση συγκεκριμένου ή αόριστου κινδύνου και αποσκοπεί στην επιβίωση του ανθρώπου**. Είναι φανερό, ότι ο δεύτερος ορισμός χαρακτηρίζεται από εννοιολογική πληρότητα δεδομένου ότι δεν είναι το αίσθημα του εξωτερικού κινδύνου που προκαλεί φόβο, αλλά η έννοια που κρύβεται πίσω από αυτό και ο τρόπος ερμηνείας του από το κάθε άτομο ξεχωριστά.

Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω, ο **φόβος του εγκλήματος είναι ένα είδος ανασφάλειας που νιώθουν κυρίως αυτοί που κατοικούν σε μεγάλες πόλεις**. Πρόκειται για μία ψυχολογική κατάσταση του υποψήφιου θύματος χωρίς όμως αυτό να ισχύει πραγματικά. Το χαρακτηριστικό έχει επαρκώς τεκμηριωθεί στην εγκληματολογική φιλολογία. Ομάδες που κινδυνεύουν λιγότερο, δηλαδή οι ηλικιωμένοι -γυναίκες, άντρες- εκδηλώνουν εντονότερα αυτόν το φόβο, πολύ συχνά σε τέτοιο σημείο που επηρεάζεται ο καθημερινός τρόπος ζωής τους.²⁴ Σε τέτοια έκταση που να σταματήσουν ακόμη και τον απλό περίπατο, γιατί φοβούνται ύστερα από αυτά που έχουν δει και έχουν ακούσει. Αναμφισβήτητα, η τηλεόραση παίζει το σημαντικότερο ρόλο, καθώς στις ομάδες αυτές διαπιστώνεται μία απόσταση από το κοινωνικό γίνεσθαι. Δηλαδή όσο μεγαλύτερη απόσταση υπάρχει από τις πηγές

²⁴ Obsession securite (περ. Autrement, Φεβρουάριος 1989). Η συγκρότηση της ψύχωσης της ανασφάλειας στη σύγχρονη Γαλλία.

του πραγματικού κινδύνου, τόσο περισσότερο ενισχύεται η αντίληψη ότι κινδυνεύει να πέσει θύμα εγκληματικής πράξης.²⁵

Τα επίπεδα εκδήλωσης του φόβου θυματοποίησης/ εγκλήματος είναι δύο (2), το ατομικό και το συλλογικό – κοινωνικό. Οι μεταβλητές που επιδρούν στην εκδήλωση του φόβου του εγκλήματος σε ατομικό επίπεδο είναι **η ηλικία, το φύλο, το επάγγελμα** κλπ, ενώ στο συλλογικό επίπεδο εκδήλωσης του φόβου του εγκλήματος, κύρια μεταβλητή αποτελεί **το «συναίσθημα της ανασφάλειας»** το οποίο ενισχύεται σημαντικά από το ρόλο των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης & Επικοινωνίας (ΜΜΕ).

Οι συνέπειες του φόβου της θυματοποίησης είναι ιδιαίτερα σημαντικές αφού συνδέονται με τη μεταβολή του επιπέδου της ποιότητας ζωής των ανθρώπων. Η σπουδαιότητα των παραπάνω συνεπειών εκδηλώνεται με την υιοθέτηση συγκεκριμένων πρακτικών όπως για παράδειγμα τα μέτρα αποφυγής του κινδύνου θυματοποίησης, ο εξοπλισμός των πολιτών με μέσα προστασίας, η λήψη μέτρων αποκατάστασης των ζημιών, η αποφυγή σύναψης σχέσεων με άτομα που ανταποκρίνονται στο στερεότυπο του εγκληματία κλπ.

Εξάλλου, το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που έχει το ζήτημα της θυματοποίησης, τόσο σε επίπεδο επιστημονικής μελέτης, όσο και σε επίπεδο καθημερινής κοινωνικής πρακτικής, έχει ως αποτέλεσμα να συνιστά αντικείμενο μνείας μεγάλων οργανισμών και φορέων. Ενδεικτικά αναφέρεται η **Σύσταση R²⁶ (87) 21 του Συμβουλίου της Ευρώπης** που αναφέρει τα ακόλουθα:

«Η Επιτροπή των Υπουργών κατά τους όρους του Άρθρου 15β του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης:

- Έχοντας υπόψη ότι παρά τα προληπτικά μέτρα τα οποία έχουν ληφθεί από τα κράτη – μέλη, ένας αριθμός ατόμων γίνεται κάθε μέρα θύματα εγκλημάτων κατά του προσώπου ή και κατά της περιουσίας
- Έχοντας υπόψη ότι σε πολλές περιπτώσεις η παρέμβαση του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης δεν είναι επαρκής για την εξάλειψη της βλάβης και της ανωμαλίας που προκλήθηκε από το έγκλημα.
- Εκτιμώντας την ανάγκη να ληφθεί μέριμνα για άλλες μορφές βοήθειας προς τα θύματα των εγκλημάτων, ώστε να ικανοποιούνται οι ανάγκες τους κατά τον πιο κατάλληλο τρόπο
- Εκτιμώντας την ουσιαστική συμβολή των μη κυβερνητικών οργανώσεων σε αυτόν τον τομέα και την ανάγκη να συνδυαστούν και να συντονιστούν οι προσπάθειες των ενδιαφερόμενων και εμπλεκόμενων πλευρών
- Λαμβάνοντας υπόψη τη Σύσταση R (83) 7 για τη συμμετοχή του κοινού στην αντεγκληματική πολιτική, τη Σύσταση R(85) 4 για τη βία στην οικογένεια, τη Σύσταση R(85) 1 για τη θέση του θύματος στο πλαίσιο του Ποινικού Δικαίου και της Διοικονομίας, τα Πρακτικά της 16^{ης}

²⁵ Le peur et l'ordre" (Le Monde Diplomatique, Μάιος 1986). Οι ποικίλες όψεις του φαινομένου της ανασφάλειας που νιώθει ο σύγχρονος πολίτης και ενδιαφέρουσες απόπειρες ερμηνείας των μηχανισμών που την κατασκευάζουν.

²⁶ Υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 17 Σεπτεμβρίου 1987 κατά την 410^η Συνάντηση των Εκπροσώπων των Υπουργών.

Συνάντησης Εγκληματολογικής Έρευνας για την έρευνα σε θέματα θυματοποίησης και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την αποζημίωση θυμάτων εγκλημάτων βίας

Συνιστά στις κυβερνήσεις των κρατών – μελών, να πάρουν τα ακόλουθα μέτρα.

1. Να εξακριβώνουν με θυματολογικές και άλλου τύπου μελέτες και έρευνες, τις ανάγκες των θυμάτων και της συχνότητας θυματοποίησης προς το σκοπό της συγκέντρωσης των αναγκαίων στοιχείων για την ενίσχυση της ανάπτυξης προγραμμάτων και δομών βοήθειας προς το θύμα.
2. Να εγείρουν τη συνείδηση του κοινού και των δημόσιων οργανισμών αναφορικά με τις ανάγκες του θύματος, όπως για παράδειγμα με δημόσιες συζητήσεις και εκστρατείες δημοσιότητας, έτσι ώστε να προάγουν την αλληλεγγύη στην κοινότητα και ιδιαίτερα στην οικογένεια και το κοινωνικό περιβάλλον του θύματος.
3. Να επισημάνουν τις ήδη υπάρχουσες δημόσιες και ιδιωτικές υπηρεσίες που είναι ικανές να προσφέρουν βοήθεια στα θύματα.
4. Να εξασφαλίσουν στα θύματα και τις οικογένειες τους, ιδιαίτερα αυτοί που είναι πιο ευπρόσβλητοι θα δέχονται ειδικότερα:
 - Επείγουσα βοήθεια για την αντιμετώπιση άμεσων αναγκών, συμπεριλαμβανόμενες και της προστασίας έναντι της ανταπόδοσης από το δράστη.
 - Συνεχή ιατρική, ψυχολογική, κοινωνική και υλική βοήθεια, όπου κρίνεται απαραίτητη.
 - Συμβουλές για την πρόληψη και την αποφυγή παραιτέρω θυματοποίησης
 - Ενημέρωση για τα δικαιώματα του θύματος
 - Βοήθεια κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας με τον ανάλογο σεβασμό των δικαιωμάτων της υπεράσπισης
 - Βοήθεια στην επίτευξη αποτελεσματικής αποκατάστασης της ζημιάς από το δράστη, πληρωμών από τις ασφαλιστικές εταιρίες και κάθε άλλη οργάνωση και όπου είναι δυνατόν αποζημίωση από το Κράτος
5. Να δημιουργήσουν, να αναπτύξουν και να επεκτείνουν την υποστήριξη προς:
 - Υπηρεσίες που προορίζονται να παρέχουν βοήθεια και στήριξη σε θύματα, γενικά
 - Υπηρεσίες για ειδικές κατηγορίες θυμάτων όπως για παράδειγμα οι ανήλικοι, τα άτομα μεγάλης ηλικίας, οι γυναίκες θύματα βιασμού ή ενδο – οικογενειακής βίας, τα θύματα του οργανωμένου εγκλήματος κλπ.
6. Να ενθαρρύνουν την εθελοντική προσφορά βοήθειας, υποστηριζόμενη κατά τις ανάγκες από επαγγελματική βοήθεια για εκπαίδευση, ειδικές υπηρεσίες, διοικητική και τεχνική συνδρομή.

7. Να συμβάλουν στην ενίσχυση του ρόλου των γενικών, ιατρικών και κοινωνικών υπηρεσιών. Ενδεικτικά αναφέρεται η κατάλληλη εκπαίδευση και η ευαισθητοποίηση του προσωπικού των παραπάνω υπηρεσιών έτσι ώστε να ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες του θύματος που προσέρχεται σε αυτές.
8. Να πληροφορούν το κοινό με τα κατάλληλα μέσα, για τις διαθέσιμες υπηρεσίες στήριξης και συνδρομής, και να διευκολύνουν την πρόσβαση των θυμάτων στις υπηρεσίες αυτές. Να διευκολύνουν την παραπομπή των θυμάτων από την αστυνομία στις υπηρεσίες αρωγής των θυμάτων. Επίσης κρίνεται σκόπιμη η άμεση προσέγγιση των θυμάτων από τις αρμόδιες υπηρεσίες σε τέτοιο βαθμό και έκταση που να συμβιβάζεται με την προστασία του απόρρητου και της ιδιωτικής ζωής του εκάστοτε θύματος.
9. Να λάβουν μέτρα για να προλαμβάνεται η ανακοίνωση από τις υπηρεσίες αρωγής των θυμάτων, προσωπικών πληροφοριών που αφορούν τα θύματα, χωρίς τη συγκατάθεση τους.
10. Να προωθήσουν το συντονισμό:
 - Των υπηρεσιών αρωγής των θυμάτων που λειτουργούν σε δημόσια ή ιδιωτική βάση.
 - Των υπηρεσιών αρωγής των θυμάτων με οργανώσεις του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης και άλλων δημόσιων υπηρεσιών
11. Να ενισχύσουν τη δημιουργία – αν είναι αναγκαίο – εθνικών οργανισμών, οι οποίοι θα προωθούν τα συμφέροντα των θυμάτων.
12. Να καταβάλλουν κάθε προσπάθεια για την πρόληψη του εγκλήματος και συνεπώς της θυματοποίησης, τόσο με το σχεδιασμό και την εφαρμογή πολιτικών κοινωνικής ανάπτυξης, όσο και με τη λήψη κατάλληλων μέτρων προστατευτικής πρόληψης.
13. Να παρέχουν στο κοινό και στα ίδια τα θύματα ειδική ενημέρωση και συμβουλές για την πρόληψη της θυματοποίησης καθώς και για τη συγκρότηση κάθε αδικαιολόγητου παροξυσμού των συναισθημάτων του φόβου και της ανασφάλειας.
14. Να αναπτύξουν ειδικές πολιτικές για την προστασία των ιδιαίτερα τρωτών ομάδων και την πρόληψη της θυματοποίησης των μελών τους.
15. Να προωθήσουν προγράμματα κοινής δράσης μεταξύ γειτονικών περιοχών σε επίπεδο γειτονιάς για την πρόληψη της θυματοποίησης. Παράλληλα, να ενθαρρύνουν ομάδες με αυξημένο κίνδυνο θυματοποίησης να λαμβάνουν τα κατάλληλα προληπτικά μέτρα σε συνεργασία με τοπικές οργανώσεις & πρωτοβουλίες και την αστυνομία.
16. Να αξιολογήσουν την έκταση που καλύπτουν δημόσια ή ιδιωτικά ασφαλιστικά σχήματα αναφορικά με τις διάφορες συναφείς κατηγορίες εγκληματικής θυματοποίησης και να αναζητήσουν τρόπους έτσι ώστε η ασφάλεια να γίνει

περισσότερο αποτελεσματική σε σχέση με τις ανάγκες των θυμάτων, όπου βέβαια αυτό κρίνεται αναγκαίο και απαραίτητο.

17. Να ενθαρρύνουν το σχεδιασμό και την εφαρμογή πιλοτικών δράσεων μεσολάβησης μεταξύ του δράστη και του θύματος, αξιολογώντας στη συνέχεια τα αποτελέσματα που θα προκύψουν με ειδική αναφορά και μνεία στην έκταση της προστασίας των συμφερόντων του θύματος.
18. Να αξιολογήσουν την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων που αποσκοπούν στην πρόληψη της θυματοποίησης του πληθυσμού ως συνόλου ή ορισμένων κοινωνικών ομάδων.

2.3 Η θυματολογία ως επιστημονικός κλάδος

Η εμφάνιση της θυματολογίας το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, βαίνει παράλληλα με την ιστορική εξέλιξη του Ποινικού Δικαίου και της Ποινικής Δικαιοσύνης γενικότερα. Το 18^ο αιώνα, η ποινική δικαιοσύνη αποκτά δημόσιο χαρακτήρα, το ενδιαφέρον στρέφεται στο δράστη και παράλληλα **το Αστικό Δίκαιο, αποδεσμεύεται από το Ποινικό**. Δύο αιώνες αργότερα και υπό την επίδραση πολυάριθμων παραγόντων και ιστορικών διδαγμάτων (πόλεμοι, επαναστάσεις, ιδεολογικές και κοινωνικές ανακατατάξεις κλπ) έγινε φανερό ότι είναι αδύνατη η διάσπαση της σχέσης μεταξύ δράστη και θύματος και η μεμονωμένη μελέτη του καθενός ξεχωριστά. Έτσι το Αστικό Δίκαιο ξανασυναντά το Ποινικό, δίνοντας τώρα μεγαλύτερη έμφαση **στο ρόλο του θύματος**.

Γέννημα του παραπάνω νέου τρόπου προσέγγισης του εγκληματικού φαινομένου, αποτελεί η **Θυματολογία** ως αυτόνομη και διακλαδική επιστήμη με άμεσες αναφορές στην Κοινωνιολογία, την Ανθρωπολογία, την Ψυχολογία, την Πολιτική Επιστήμη και την Παιδαγωγική.

Αρκετά συχνά υποστηρίζεται από πολλούς μελετητές η ταύτιση των σκοπών της θυματολογικής ερμηνείας του Νόμου και της εμπειρικής θυματολογίας, γεγονός που επιδέχεται έντονη αμφισβήτηση αφού η πρώτη αναζητά δικονομικές εγγυήσεις και ασφαλιστικές δικλείδες και η δεύτερη συμβάλει στην εκδήλωση κοινωνικών και ιδεολογικών ανακατατάξεων και αναθεωρήσεων.

Η Θυματολογία ως αυτόνομος επιστημονικός κλάδος, χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη πέντε (5) επιμέρους **γνωστικών – αντικειμένων**:

- **Εγκληματολογική – Ποινική Θυματολογία** (θύματα εγκλημάτων κατά προσώπων, ιδιοκτησίας κλπ)
- **Πολιτική Θυματολογία** (θύματα τρομοκρατίας, πολέμου, κατάχρησης εξουσίας κλπ)
- **Οικονομική Θυματολογία** (θύματα καταστροφών, μόλυνσης του περιβάλλοντος κλπ)
- **Οικογενειακή Θυματολογία** (θύματα ενδοοικογενειακής βίας κλπ)
- **Ιατρική Θυματολογία** (θύματα κατάχρησης νόμιμων εξαρτησιογόνων ουσιών και ψυχιατρικών μεθόδων, κλπ)

Το ενδιαφέρον των σύγχρονων εγκληματολόγων εστιάζεται στην εγκληματολογική – ποινική θυματολογία, στην οικογενειακή και στην ιατρική θυματολογία, αφού δίπλα στις θεωρίες της «εγκληματικής προσωπικότητας» και της «κοινωνικής αντίδρασης» απέναντι στο έγκλημα, εμφανίστηκε ένας νέος κλάδος της «προστασίας και της αποζημίωσης του θύματος», ο οποίος μεταξύ των άλλων δίνει έμφαση στην διαπιστωμένη ανάγκη για τη δημιουργία και την εύρυθμη λειτουργία θεσμών κοινωνικής πρόνοιας και προστασίας.

Η θεώρηση του εγκληματικού φαινομένου ως κοινωνικού, είχε ως άμεση συνέπεια την ένταξη του θύματος στο πλαίσιο αυτού του νέου χαρακτηρισμού και τρόπου μελέτης. Πολυάριθμοι μελετητές του φαινομένου της θυματοποίησης ασχολούνται αποκλειστικά και μόνο με τα θύματα, αδιαφορώντας για τη δυναμική της διαδικασίας θυματοποίησης αυτών. Το γεγονός αυτό αποτελεί αναμφίβολα επιστημονική παράλειψη και σφάλμα αφού η σοβαρότητα της θυματοποίησης σε παγκόσμιο επίπεδο και η διάκριση των θυμάτων σε ευάλωτα και μη ευάλωτα, προσδίδουν στη διαδικασία της θυματοποίησης, ιδιαίτερο χαρακτήρα, άξιο μελέτης, κρίσης και προβληματισμού.

Το ενδιαφέρον της Εγκληματολογίας για τη θυματοποίηση που αφορά θέματα πρόληψης, ασφάλειας και κοινωνικής ειρήνης, δεν ανακάμπεται από το μεγάλο σκοτεινό αριθμό εγκληματικότητας που χαρακτηρίζει ορισμένα εγκλήματα, όπως για παράδειγμα ο βιασμός των γυναικών. Το αντίθετο μάλιστα, αφού το ενδιαφέρον των επιστημόνων για τη διαδικασία θυματοποίησης ευάλωτων κοινωνικών ομάδων όπως για παράδειγμα οι γυναίκες, οι ανήλικοι, οι φτωχοί κλπ, ολοένα και αυξάνεται. Κοινός θεωρητικός άξονας όλων των παραπάνω προσπαθειών επιστημονικής προσέγγισης και μελέτης του συγκεκριμένου φαινομένου, είναι η σχέση αλληλεπίδρασης που παρατηρείται μεταξύ δράστη και θύματος. Ο βαθμός και η ένταση της παραπάνω σχέσης είναι τόσο ισχυροί που σε πολλές περιπτώσεις είναι ιδιαίτερα δύσκολη η διάκριση μεταξύ δράστη και θύματος, έχοντας ως μοναδικό κριτήριο διαχωρισμού τους την ανάληψη δράσης.

Η μελέτη της θυματοποίησης ως συνεχούς και δυναμικής διαδικασίας, όπως αυτή λαμβάνει χώρα μεταξύ δράστη και θύματος, προϋποθέτει τη διαλεκτική ανάλυση όλων των δεδομένων που μεταξύ των άλλων περιλαμβάνει το δράστη, το θύμα και την «κατάσταση» μέσα στην οποία κινούνται. Η μελέτη της «κατάστασης» προϋποθέτει τον ακριβή προσδιορισμό του περιεχομένου της μέσα από απαντήσεις που θα δοθούν στις ερωτήσεις πότε, ποιος, τι, πως, γιατί κλπ. Για το λόγο αυτό, η αδυναμία ή η παράλειψη απάντησης στα παραπάνω ερωτήματα, παραπέμπουν σε ιδεολογική ανάλυση του φαινομένου που κάθε άλλο παρά εντάσσεται στο πλαίσιο της Νομική Επιστήμης.

Η ανακάλυψη της αξίας του ρόλου που έχει το θύμα στην ερμηνεία του εγκληματικού φαινομένου, η θεώρηση της θυματολογίας ως αυτόνομου και διακλαδικού επιστημονικού κλάδου, η αυτονόμηση της θυματολογικής έρευνας και τέλος ο λαοφιλής χαρακτήρας της θυματολογικής κίνησης/ κινήματος, χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη σημαντικών παρεκκλίσεων. Η μεγάλη ευαισθητοποίηση της Πολιτείας και της Κοινής Γνώμης, τόσο για το θύμα, όσο και για το θύτη, δεν θα πρέπει να προσανατολίζει τον κάθε ενδιαφερόμενο στην υιοθέτηση τελεολογικών ερμηνειών. Χωρίς αμφιβολία, η ενότητα του επιστημονικού αντικειμένου της Θυματολογίας, δεν πρέπει να διασπάται από την

κοινωνική πρόνοια και από το σεβασμό στις ιδιαιτερότητες και τη διαφορετικότητα ενός λαού ή μιας περιοχής. Εξάλλου, το μέγεθος του αντικείμενου και του ενδιαφέροντος της Θυματολογίας για κάθε μορφή βιολογικής, κοινωνικής και τεχνολογικής πρόσκλησης βλάβης, δεν προσδίδουν τίποτα στο χαρακτήρα και την αποτελεσματικότητα της θυματολογικής πολιτικής. Στόχος της θυματολογίας είναι η υπεράσπιση των δικαιωμάτων των θυμάτων στο επίπεδο του νομικού συστήματος και όχι στο πεδίο των κοινωνικών αγώνων και διεκδικήσεων. Εξάλλου, δεν είναι λίγες οι φορές που η θυματολογία κατηγορήθηκε ότι αποτελεί συλλογή ιδεών, ιδεολογικών και ερευνητικών μεθόδων που όχι σπάνια αποδίδει «ετικέτα' και «στίγμα» στο θύμα.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, όσοι ασχολούνται με τη Θυματολογία καλούνται να επιλέξουν συγκεκριμένους τρόπους προσέγγισης των εκάστοτε περιπτώσεων καθώς και τρόπους σύνδεσης των στοιχείων που έχουν στη διάθεση τους με το Νόμο. Μόνο έτσι ο επιστημονικός κλάδος της Θυματολογίας, θα διατηρήσει τον επιστημονικό της χαρακτήρα, εξασφαλίζοντας την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της.

Τα τελευταία χρόνια, η ύπαρξη διαφορετικών απόψεων και τάσεων στο χώρο της Θυματολογίας, θεωρήθηκαν από πολλούς ως δείγμα της κρίσης που χαρακτηρίζει την κλάδο αυτό. Η πολυφωνία και ο πλουραλισμός είναι βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα κάθε επιστημονικού κλάδου, τα οποία νομιμοποιούν και ανανεώνουν το θεωρητικό και πρακτικό υπόβαθρο του. Έτσι, ενώ αρχικά η θυματολογία αποτελούσε «προϊόν διασταύρωσης της Ψυχολογίας και της Εγκληματολογίας», σήμερα η «διασταύρωση» επιχειρείται εκτός της θυματολογικής επιστήμης. Με τον τρόπο αυτό, η Γενική και Ποινική Θυματολογία, έχουν αντικαταστήσει την παραδοσιακή, θετικιστική, ριζοσπαστική θυματολογία καθώς και τη θυματολογία του κοινωνικού ελέγχου.

Εύλογα δημιουργείται το ερώτημα αναφορικά με την αυτονόμηση της Θυματολογίας από τη γενική θεωρία που υπάρχει για το «θύμα». Λέξη – κλειδί για τη μελέτη της παραπάνω σχέσης είναι ο όρος «θυματοτότητα», ο οποίος αναφέρεται στη διαδικασία σύνδεσης της εγκληματογέννησης και της θυματοποίησης, φέρνοντας πιο κοντά τους επιστημονικούς χώρους της Εγκληματολογίας και της Θυματολογίας. Η αναγνώριση του θύματος ενός εγκλήματος, από το Συμβούλιο της Ευρώπης, επιτάσσει τη συμπαράσταση του, τακτική που εξασφαλίζει την κοινωνική ειρήνη και ευταξία. Από την άλλη πλευρά η επιείκεια, η κοινωνική αλληλεγγύη και η ισότητα, προβλήθηκαν εντονότερα από το θυματολογικό κίνημα. Το γεγονός αυτό θέτει νέα εμπόδια και προβληματισμούς και οι πολιτικό – ιδεολογικές καταβολές και προεκτάσεις του θυματολογικού κινήματος, δημιουργούν νέες συγχύσεις για ζητήματα όπως ποιο είναι το περιεχόμενο της σκληρής και βίαιης συμπεριφοράς, ενώ από την άλλη μεριά η συναισθηματική κατάσταση του ατόμου που έχει θυματοποιηθεί υπόκειται στην επίδραση πολυάριθμων και δυσδιάκριτων παραγόντων. Έτσι το θύμα και ο ρόλος που διαδραματίζει αποτελούν αντικείμενο μελέτης των ποινικών και εγκληματολογικών επιστημών και όχι του θυματολογίας και του αντίστοιχου κινήματος.

Συμπερασματικά, μπορεί κανείς να πει ότι ενώ η μελέτη του δράστη γέννησε την Εγκληματολογία, το θύμα ως «πρωταγωνιστής» του εγκληματικού φαινομένου, έχει το δικό του πεδίο εξέλιξης, αυτό της

θυματολογίας που παρέχει πολυάριθμες επιστημονικές δυνατότητες. Χρέος του θυματολόγου είναι να συμβάλει με τον τρόπο του στην αποδοχή του ιδεολογικού στοιχείου μέσα στο πραγματικό, έτσι ώστε η αντεγκληματική πολιτική να αποτελέσει αφορμή για το σχεδιασμό, την οργάνωση και την υλοποίηση εύστοχων μέτρων και πολιτικών.

2.4 ΜΜΕ, εγκληματικότητα και στερεότυπα

Τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, μειώνεται ο συνολικός αριθμός των ανθρωποκτονιών με αποτέλεσμα η χώρα μας να φιγουράρει στις κατώτερες θέσεις των στατιστικών της Εγκληματικότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρόλο αυτά, όπως δείχνει το «Ευρωβαρόμετρο» διογκώνεται ο φόβος των Ελλήνων απέναντι στην εγκληματικότητα. Η συμμετοχή των αλλοδαπών στη διάπραξη αδικημάτων μειώνεται και το σχετικό «αλβανικό μερίδιο» έχει συρρικνωθεί σημαντικά. Όμως το σλόγκαν «Οι Αλβανοί είναι δολοφόνοι» παραμένει ιδιαίτερα δημοφιλές.....

Πόσα είναι λοιπόν αυτά τα στίφη των...αιμοσταγών επικίνδυνων αλλοδαποί κακοποιοί στην Ελλάδα δεν υπερβαίνουν τις 5.000 – 6.000» ήταν ο τελικός υπολογισμός του καθηγητή Νομικής Σχολής, **Νέστορα Κουράκη**, στο συνέδριο της Εταιρείας Δικαστικών της Εταιρείας Δικαστικών Μελετών, το οποίο πραγματοποιήθηκε στη Κω, μερικά χρόνια πριν. «Η γενικότερη εγκληματικότητα αλλοδαπών, ποσοτικά και ποιοτικά, είναι μειωμένης σημασίας», συμπέρανε ο ίδιος ερευνητής στηριχθείς στα στοιχεία του 2003. Νωρίτερα είχε δημοσιευθεί έρευνα των καθηγητών Θόδωρου Λιανού (Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθήνας) και Θεοφάνη Μπένου (Πανεπιστήμιο Πειραιά). Σύμφωνα με αυτήν, αλλοδαποί διαπράττουν το 6,1% του συνόλου των αδικημάτων. Επειδή όμως πολλά αδικήματα δεν θα μπορούσαν να τα διαπράξουν μετανάστες (π.χ. απάτες σε σοβαρές οικονομικές συναλλαγές) οι δύο ερευνητές αντιπαραβάλλουν – και λογικότατα – τα συγκρίσιμα μεγέθη: Προσμετρούν τη συμμετοχή των αλλοδαπών σε οκτώ κατηγορίες παρανομιών, «προσιτών» σε γηγενείς και μη, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται και τα κακουργήματα της λεγόμενης βαριάς εγκληματικότητας (φόνοι, βιασμοί, ληστείες, σωματικές βλάβες, κλπ.). Αλλοδαποί ευθύνονται για το 10,8%, ποσοστό που εναρμονίζεται, σε αδρές γραμμές, με την παρουσία των μεταναστών στην Ελλάδα – είναι το 1/11 του πληθυσμού. Τα αντίστοιχα ποσοστά στο δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1990 ήταν πολύ υψηλότερα: 13-19%. Ίδου όμως πώς νομίζει ότι «δικαιώνεται» - τρομάρα της! – η ξενοφοβία, που συμπυκνώνεται στην πεποίθηση ότι οι ξένοι (γενικά) ή οι Αλβανοί (ειδικά) «βιάζουν, ληστεύουν και σκοτώνουν»: για κάποιο από τα οκτώ αδικήματα, στα οποία συμπεριλαμβάνονται και τα βαριά εγκλήματα, έχουν κατηγορηθεί 5 στους χίλιους Έλληνες και 8 στους χίλιους αλλοδαπούς. Αυτή είναι λοιπόν η φοβερή και τρομερή διαφορά, η οποία αποδεικνύει πόσο άγρια είναι τα γονίδια των «παρείσακτων» που απειλούν τη ζωή και την περιουσία μας; Στο σημείο αυτό θα πρέπει να θυμηθούμε την παρατήρηση του καθηγητή της Νομικής Βασίλη Καρύδη: οι μετανάστες, στη συντριπτική τους πλειονότητα, ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 18-44 ετών, από την οποία παντού και πάντα προέρχεται το 70% των εγκλημάτων. Κατά συνέπεια, οι ενδεδειγμένες και επιστημονικά ορθές συγκρίσεις θα πρέπει να γίνονται με την αντίστοιχη ηλικιακή κατηγορία των γηγενών. Όλα τούτα βεβαίως είναι πολύ ψιλά γράμματα για όσους δεν

καταλαβαίνουν καν, π.χ. πως το γεγονός ότι το 25% των κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές είναι Αλβανοί αποδεικνύει όχι πόσο «δύσκολα γίνονται άνθρωποι αυτοί», αλλά πόσο εύκολα οδηγούνται στο κελί και παραμένουν εκεί. Έλεος, πάει πολύ ο ίδιος ρατσισμός του «σωφρονιστικού» συστήματος να προβάλλεται ως ρατσιστικό «επιχείρημα»!

Στους χίλιους Έλληνες παρανομούν οι 37, στους χίλιους αλλοδαπούς οι 32, στους χίλιους Αλβανούς οι 11, απόρροια φυσικά της ενσωμάτωσης πολλών στην ελληνική κοινωνία. Πρώτοι στους δείκτες παρανομίας αλλοδαπών είναι πλέον οι Γιουγκοσλάβοι κι οι Ιρακινοί. Οι Ινδοί και οι Αλβανοί είναι ουραγοί!

Άλλο ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει από την έρευνα **Λιανού-Μπένου**: παρά την τηλεοπτική «εικονική πραγματικότητα», που πρώτα διακηρύττει πως σχεδόν κάθε εγκληματίας είναι Αλβανός και στη συνέχεια ότι σχεδόν κάθε Αλβανός είναι εγκληματίας, δύο μόνο αδικήματα διαπράττονται, σε απόλυτα μεγέθη, συχνότερα από αλλοδαπούς παρά από Έλληνες. Είναι η...διαζόντως ειδηχθής «αλητεία – επαιτεία (σε 100 παρανομούντες Έλληνες αντιστοιχούν 143 ξένοι) και το έτερο «φρικτό» έγκλημα, η πλαστογραφία (100 προς 118).

Σε συμπεράσματα ανάλογου ενδιαφέροντος κατέληξε η έρευνα που διεξήγαγε η **Εταιρία Περιφερειακής Ανάπτυξης και Ψυχικής Υγείας (ΕΠΑΨΥ)** για τον τρόπο που τα τοπικά ΜΜΕ διαπραγματεύονται θέματα που αναφέρονται σε ομάδες πληθυσμού, οι οποίες υφίστανται διακρίσεις, καθώς και το πως οι κάτοικοι του Δήμου Χαλκίδος κρίνουν τον τοπικό τύπο. Την ευθύνη για τη διεξαγωγή της συγκεκριμένης έρευνας είχαν οι Δ. Πάνος και Κ. Διαμαντάκη (ερευνητές – επικοινωνιολόγοι).

Για τους σκοπούς της έρευνας της ΕΠΑΨΥ, αποφασίστηκε η διεξαγωγή μιας σειράς εις βάθος συνεντεύξεων με μέλη που ανήκουν στις κοινωνικές κατηγορίες που υφίστανται διακρίσεις, αλλά και με εκπροσώπους οργανισμών που ασχολούνται ποικιλοτρόπως με τα ζητήματα που αφορούν τις παραπάνω κοινωνικές κατηγορίες πληθυσμού. Συμμετείχαν 30 άτομα, από τα οποία 16 προέρχονται από κοινωνικές ομάδες- στόχους αρνητικής προβολής από τα Μ.Μ.Ε. και 14 εκπροσωπούν επίσημους φορείς, υπηρεσίες ή συλλόγους που έρχονται καθημερινά σε επαφή με μέλη των κοινωνικών αυτών κατηγοριών.

Από την ανάλυση των συνεντεύξεων προέκυψαν τα παρακάτω συμπεράσματα:

- Είναι ενδιαφέρον αλλά και ενδεικτικό της θέσης της τηλεόρασης στην ελληνική κοινωνία ότι η πλειοψηφία του περιεχομένου των συνεντεύξεων στρέφεται γύρω από την τηλεόραση και δευτερευόντως γύρω από τα υπόλοιπα ΜΜΕ (Τύπος, ραδιόφωνο, Διαδίκτυο, κλπ). Αυτή η παρατήρηση συνάδει πράγματι με την κυριαρχία της τηλεόρασης στην ελληνική κοινωνία, αφενός ως μέσο πληροφόρησης και ενημέρωσης κι αφετέρου ως ένα πολιτισμικό μέσο, που διαχέει αναπαραστάσεις, απόψεις, γνώσεις και εικόνες και επηρεάζει καθοριστικά την κοινή γνώμη.
- Η πλειονότητα των συμμετεχόντων στις συνεντεύξεις εκτιμά ότι τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, που εκπροσωπούνται κυρίως από την τηλεόραση, ασχολούνται με τη

διαφορετικότητα, μόνο στο βαθμό που μια τέτοια πληροφορία αποτελεί ερέθισμα συγκίνησης του κοινού και επομένως αποφέρει οικονομικά οφέλη για το τηλεοπτικό κανάλι. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι όταν «μια είδηση πουλάει» ("η τηλεόραση δείχνει αυτό που πουλάει", Ανδρέας, παραπληγικός), όταν ένα γεγονός ελκύει το ενδιαφέρον των δεκτών και συνεπώς αυξάνει την τηλεθέαση, τότε αυτό παρουσιάζεται από τα Μ.Μ.Ε. Με κάποιο τρόπο φαίνεται ότι τα υποκείμενα συνδέουν την ανταπόκριση του κοινού με την συγκινησιακή φόρτιση ("Οι Έλληνες έχουν ανάγκη να έρχονται σε επαφή με τον πόνο" Ανδρέας, παραπληγικός), που προκαλεί ένα προβαλλόμενο θέμα και δίνουν έμφαση στο γεγονός ότι τα Μ.Μ.Ε. επωφελούνται από αυτή τη σύνδεση. Η άποψη αυτή εκφράζεται κυρίως από τα άτομα σε θεσμικές θέσεις, αλλά και από τα περισσότερα άτομα από κοινωνικές κατηγορίες.

- Στην ίδια λογική εκφράζεται και η άποψη ότι τα Μ.Μ.Ε. αδιαφορούν για σημαντικά κοινωνικά θέματα, δεν παρουσιάζουν τα σοβαρά προβλήματα των ανθρώπων που με κάποιο τρόπο διαφέρουν από τον γενικό πληθυσμό και πολλές φορές αγνοούν τις δυσκολίες προσαρμογής και επανένταξης των ευαίσθητων κοινωνικών κατηγοριών. Δεν λείπει πάντως, αν και σε σπάνιες περιπτώσεις (ηλικιωμένοι), η έκφραση δυσαρέσκειας για τον χρόνο τον οποίο αφιερώνουν τα Μ.Μ.Ε. σε σοβαρά κοινωνικά θέματα, από την άποψη ότι συχνά υπερβάλλουν και διογκώνουν τα γεγονότα.
- Ως προς τον τρόπο με τον οποίο τα Μ.Μ.Ε. παρουσιάζουν την διαφορετικότητα, συχνά, κυρίως τα άτομα σε θεσμικές θέσεις, παρατηρούν μια διάθεση υπερβολής εκ μέρους των Μέσων και διακρίνουν μία απόδοση αρνητικών κυρίως χαρακτηριστικών προς τα άτομα των συγκεκριμένων κοινωνικών κατηγοριών. Έτσι, πολλές φορές στο λόγο των υποκειμένων εμφανίζονται σχόλια για τις ταυτίσεις που κάνουν οι άνθρωποι των Μέσων, ταυτίσεις του τύπου «εγκληματικότητα / μετανάστες καιτσιγγάνοι» («Έναςτσιγγάνος κυρίως παρουσιάζεται ως αμόρφωτος, φανατικός και γενικά ότι έχει πολύ κακές σχέσεις με την αστυνομία και με όλους τους υπόλοιπους - ότι γενικά δεν συμμορφώνεται με τους κανόνες και με τους νόμους του κράτους και ότι για κάποιο λόγο θέλει να εμπλέκεται σε βρώμικες υποθέσεις», ψυχολόγος), «επικινδυνότητα / ψυχικά ασθενείς», («Η σχιζοφρένεια είναι άρρηκτα συνυφασμένη με την εγκληματικότητα», ψυχολόγος), «λύπη, οίκτος / ανάπηροι, ηλικιωμένοι, φορείς του AIDS» κ.ο.κ..
- Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται συχνά στο γεγονός ότι τα media στρέφουν το ενδιαφέρον τους σε μεμονωμένες περιπτώσεις, σε προσωπικές ιστορίες γενικεύοντας με απλουστευτικό τρόπο αρνητικά χαρακτηριστικά ως χαρακτηριστικά της κοινωνικής ομάδας, από την οποία προέρχεται το περιστατικό που παρουσιάζεται. Έτσι αν ένας μετανάστης διαπράξει κάποιο έγκλημα, τότε όλοι οι μετανάστες, ή τουλάχιστον οι περισσότεροι από αυτούς, είναι εγκληματίες.
- Αναμφισβήτητα στο σύνολό τους οι ερωτώμενοι συγκλίνουν στην παραδοχή ότι τα Μ.Μ.Ε. ασκούν μεγάλη επίδραση στην κοινή γνώμη. Ωστόσο, κάποιες φορές δεν συνδέουν πρακτικές

διακρίσεων εις βάρος τους με την αρνητική προβολή, στην οποία τους υποβάλλουν τα Μέσα ("Για την τηλεόραση δεν θα πω ότι μιλά αρνητικά για τους Αλβανούς...παρουσιάζει τις ειδήσεις όπως συνέβησαν τα πράγματα...είναι ο ελληνικός λαός που βλέπει τους Αλβανούς αρνητικά", Σωτήρης, μετανάστης). Υπάρχουν βέβαια και σαφείς τοποθετήσεις εναντίον των Μ.Μ.Ε., τα οποία θεωρούνται υπεύθυνα για τη διαμόρφωση στερεοτύπων και την ενίσχυση της αρνητικής προδιάθεσης απέναντι στη διαφορετικότητα. Η επίδραση των Μέσων στην κοινή γνώμη, σύμφωνα με τις απόψεις των υποκειμένων, φαίνεται να έχει άλλοτε μικρή ένταση και διάρκεια, μέχρι μια νέα «πικάντικη» πληροφορία να έρθει στο προσκήνιο, και άλλοτε να δημιουργεί έντονα μνημονικά ίχνη σε ασυνείδητο επίπεδο, τα οποία εκφράζονται με συμπεριφορές διακρίσεων στην καθημερινή πρακτική.

- Ποικιλία υπάρχει και στη γνώμη που εκφράζουν τα άτομα για τους ανθρώπους των Μ.Μ.Ε. Άλλοι τους θεωρούν ανεπαρκώς ενημερωμένους και καθόλου ευαισθητοποιημένους σε θέματα που απαιτούν αυξημένη προσοχή και λεπτότητα χειρισμών και άλλοι επισημαίνουν ότι η δουλειά τους είναι να ενημερώνουν και αυτό το κάνουν καλά. Πιο συχνά τα σχόλια που αφορούν δημοσιογράφους ή παραγωγούς είναι αρνητικά, όμως σχεδόν πάντα τονίζονται οι φωτεινές εξαιρέσεις αξιόλογων δημοσιογράφων και αξιόπιστων τηλεοπτικών καναλιών και εφημερίδων. ("Θεωρώ ότι το μεγαλύτερο τμήμα τους (των δημοσιογράφων) είναι επαγγελματίες, αλλά κάποιοι δεν είναι ούτε καν επαγγελματίες και τους θεωρώ μάλλον αμόρφωτους", κοινωνιολόγος).
- Από τους ερωτώμενους, τα άτομα που ανήκουν σε κοινωνικές ομάδες καταλήγουν σε απαισιόδοξες σκέψεις για το μέλλον. Δεν φαίνεται να δείχνουν εμπιστοσύνη στη δράση των συλλόγων ή των υπηρεσιών που τους εκπροσωπούν. Προτείνουν ωστόσο αλλαγή στάσης από την πλευρά των Μέσων ενημέρωσης και καλύτερη κατάρτιση των επαγγελματιών, προκειμένου να αντιμετωπίζονται τα σοβαρά κοινωνικά θέματα με περισσότερη προσοχή. Η ιδέα του «παρατηρητηρίου τύπου», προκάλεσε κυρίως θετικά σχόλια («... και αυτές οι επιτροπές πρέπει να αποτελούνται από οργανωμένους ανθρώπους...πρέπει να είναι επιστήμονες ή επαγγελματίες του είδους», Κέντρο Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες). Δεν έλειψε όμως και η δυσπιστία για την αποτελεσματικότητά του («Δεν ξέρω. Ίσως να βοηθούσε. Αλλά είμαι σίγουρη ότι θα συνεχίσουν να υπάρχουν άνθρωποι που θα προσπαθούν να κερδίσουν κάτι παρουσιάζοντας αυτές τις ειδήσεις και άνθρωποι που θα δρουν με τον ίδιο τρόπο», εργοθεραπεύτρια).
- Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, πολλά από τα άτομα εξέφρασαν αιτήματα ως προς τα ΜΜΕ. Πιο συγκεκριμένα, τα αιτήματα των μελών των θρησκευτικών μειονοτήτων είναι για μια τηλεόραση που θα προσπαθεί να γεφυρώσει τις διαφορές, να προάγει τον δια-θρησκευτικό διάλογο και να φέρει τις θρησκείες κοντύτερα τη μία στην άλλη. Οι σωματικά μειονεκτούντες δεν προτιμούν τα προγράμματα που διεγείρουν ερωτήματα οίκτου και λύπησης όσον αφορά την κατάστασή τους. Αντίθετα, θα προτιμούσαν να παρακολουθούν περισσότερο ουδέτερες,

νηφάλιες και περιεκτικές παρουσιάσεις του θέματος. Οι ομοφυλόφιλοι μοιάζει να δυσανεγούνται με την τάση της τηλεόρασης να γελοιοποιεί ή να διακωμωδεί την ομοφυλοφιλία (παρέχοντας γκροτέσκες και στερεοτυπικές εικόνες των ομοφυλόφιλων). Προτείνουν επίσης μεγαλύτερη σοβαρότητα στην παρουσίαση των κοινωνικών θεμάτων, μεγαλύτερη προσοχή στην επιλογή του λεξιλογίου που χρησιμοποιείται για την περιγραφή καταστάσεων, περισσότερο εμβριθή δημοσιογραφική έρευνα και την τεκμηρίωση των απόψεων σε επιστημονικό επίπεδο.

Όπως διαφαίνεται η κατάσταση που έχει διαμορφωθεί αποτυπώνεται με μεγάλη ευστοχία στη φράση «Κλειδώνω κι αμπαρώνω, αλλά ο κλέφτης είναι μέσα». Και μάλιστα μέσα στο μυαλό των ανθρώπων, μαζί με το δολοφόνο, το βιαστή, τον εγκληματία. Είναι μέσα. Εκεί που τον έχουν τοποθετήσει τα τηλεοπτικά ρεπορτάζ, τα αιματηρά πρωτοσέλιδα, οι σφυγμομετρήσεις της κοινής γνώμης και τα επιχειρήματα της νεοφιλελεύθερης προπαγάνδας.

Γιατί άραγε ο σύγχρονος πολίτης αισθάνεται όλο και πιο ευάλωτος στη βία; Και πού οφείλεται η διογκούμενη «ανασφάλεια» που νιώθουν σήμερα ευρύτατα στρώματα του πληθυσμού; Τα ερωτήματα μοιάζουν παράδοξα, αλλά δεν είναι. Διαψεύδοντας τις τρέχουσες μυθολογίες, η ιστορία της βίας διδάσκει ότι οι άνθρωποι δεν υπήρξαν ασφαλέστεροι σε παλιότερες εποχές και σε κοινωνίες που σήμερα αντιμετωπίζονται νοσταλγικά ως χαμένοι παράδεισοι. Ωστόσο, αν και τα πραγματικά δεδομένα δεν δικαιολογούν τη μεγάλη ανατριχίλα που διαπερνά το κοινωνικό σώμα τις δύο τελευταίες δεκαετίες, ένα πλέγμα παραγόντων φροντίζει να τροφοδοτεί τον ειδικό αυτό φόβο αυξάνοντας την επιθετικότητα των πολιτών και δημιουργώντας τους την εντύπωση ότι κινδυνεύουν διαρκώς από τις δυνάμεις του κακού που ελλοχεύουν σε κάθε τους βήμα.

Οργανώνοντας το σύγχρονο λόγο περί βίας, τα μέσα ενημέρωσης αναζητούν κάθε φορά το πιο ανατριχιαστικό και το πιο διεστραμμένο έγκλημα της περιόδου για να το αναγορεύσουν σε κανόνα της καθημερινότητας. Οσον καιρό ο «ληστής της Κερατέας», ο «βιαστής του Συκουρίου» ή κάποιος επίγονός τους παραμένουν ασύλληπτοι, τα δελτία των οκτώμισι, επικουρούμενα από σκηνές κινηματογραφικών ταινιών, θα μετατρέπουν κάθε τους θεατή σε επίδοξο θύμα και θα του ζητούν με επιμονή να προετοιμάσει την αυτοάμυνά του προκειμένου να ενταχθεί και αυτός στο αιματηρό θέαμα.

Ο φόβος, λοιπόν, κατασκευάζεται. Μερικές φορές για να δημιουργηθεί ρεύμα υπέρ της σκληρότερης καταστολής ή για να εξυπηρετηθούν προεκλογικές ανάγκες, κάποτε για να μεταποπιστεί το ενδιαφέρον του κοινού από τα απτά κοινωνικά προβλήματα σε αόρατες φοβίες, άλλοτε πάλι για να ενισχυθεί το βαλάντιο εκείνων -και είναι πολλοί- που έχουν μεταφράσει τον τρόμο σε επικερδή επιχείρηση. Πολύ συχνά, πάντως, η αιτία που προκαλεί την προσφυγή στο λόγο περί βίας είναι διάφανη: επισημαίνεται ότι το ύστατο (και ανυπόστατο) επιχείρημα του τότε υπουργού Δημόσιας Τάξης Παπαθεμελή σχετικά με το ωράριο των καταστημάτων υπήρξε ότι οι μεγάλες δόσεις εγκληματικότητας στριμώχνονται τις πρώτες πρωινές ώρες.

Εδώ, όμως, μπορούμε να αναζητήσουμε τον πυρήνα του μηχανισμού που καλλιεργεί την ψύχωση του φόβου: Πρόκειται για τα «αντικειμενικά» εκείνα στατιστικά μεγέθη στα οποία

ανατρέχουν όσοι επιθυμούν να τεκμηριώσουν την άποψη περί θεαματικής αύξησης της βίας στις σύγχρονες κοινωνίες. Πόσο, ωστόσο, αδιάβλητες είναι οι τρέχουσες αυτές μετρήσεις; Σύμφωνα με σχετικές μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί σε ευρωπαϊκές χώρες, οι στατιστικές της εγκληματικότητας εμφανίζουν αδυναμίες που συχνά αλλοιώνουν την εικόνα της πραγματικότητας: η ίδια παράβαση, για παράδειγμα, καταχωρίζεται σε περισσότερες από μία κατηγορίες διογκώνοντας πλαστά το τελικό άθροισμα. Ακόμη σοβαρότερα είναι τα προβλήματα που ανακύπτουν κατά την ανάγνωση των δεδομένων: Γιατί η έννοια «εγκληματικότητα» συσχετίζεται και με τον τελευταίο ανήλικο πορτοφολά, ενώ συχνά αγνοεί επιδεικτικά τα φορολογικά αδικήματα, ακόμη και εκείνα που έχουν προκαλέσει κοινωνικούς κραδασμούς; Και γιατί ο αριθμός των ετήσιων ανθρωποκτονιών εμφανίζεται πάντοτε ως ενιαίος, ενώ είναι προφανές ότι άλλη επίπτωση στο αίσθημα του φόβου έχει η δολοφονία ενός πελάτη της τράπεζας από ένοπλο ληστή και άλλη η περίπτωση του διαταραγμένου ατόμου που δολοφονεί τους δικούς του και στη συνέχεια αυτοκτονεί; Και κάτι ακόμη: γιατί οι αριθμοί αυτοί δεν συγκρίνονται ποτέ με τους κατά πολύ περισσότερους νεκρούς από τα εργατικά ή τα τροχαία δυστυχήματα;

Ούτως ή άλλως, η **«ανασφάλεια» του σύγχρονου πολίτη δύσκολα μπορεί να αποτελέσει στατιστικό μέγεθος.** Αντίθετα, εύκολα μπορούμε να αναζητήσουμε ελληνικά παραδείγματα γι' αυτό που ο Γάλλος στατιστικολόγος Ζαν-Λικ Λετοκέ έχει εύστοχα ονομάσει **«ανασφάλεια των στατιστικών»:** Επί μία ολόκληρη πενταετία η λεγόμενη κοινή γνώμη βομβαρδίζεται ανηλεώς με ποσοτικά δεδομένα που «αποδεικνύουν» τη σχέση των λαθρομεταναστών με την αύξηση της σοβαρής εγκληματικότητας, κατασκευάζοντας το επίφοβο στερεότυπο του «Αλβανού». Την ίδια ώρα, οι ελάχιστες ψύχραιμες αναγνώσεις των ίδιων στατιστικών δεδομένων καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η εγκληματικότητα των μεταναστών είναι πολύ χαμηλότερη από ό,τι συνήθως πιστεύεται. Δεν πρέπει επομένως να ξενίσει το γεγονός ότι, όταν τον περασμένο Μάιο ο καθηγητής Εγκληματολογίας Ν. Κουράκης κατέληγε στο συμπέρασμα ότι **η σύνδεση των λαθρομεταναστών με την εγκληματικότητα αποτελεί μύθο,** δημοσκοπήση στη Θεσσαλονίκη έδειχνε ότι το 86% των ερωτηθέντων θεωρούσε υπεύθυνους τους Αλβανούς για την αύξηση της βίας στη χώρα. Η σύγκριση, ωστόσο, δύο πρόσφατων -και ταυτόχρονων- δημοσκοπήσεων έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον: Σε δημοσκοπήση της MRB για «τα τρία σημαντικότερα προβλήματα της χώρας», στην οποία οι ερωτώμενοι είχαν να διαλέξουν τρία μεταξύ δεκατεσσάρων προβλημάτων, το 11% επέλεξε την «είσοδο ξένων μεταναστών» και το 10,3% την «εγκληματικότητα». Την ίδια ακριβώς χρονική στιγμή (Ιούνιος '95), η PRC υπέβαλε στο δείγμα της την ανοικτή ερώτηση «Ποια θεωρείτε τα σημαντικότερα προβλήματα της χώρας σήμερα». Στο ερώτημα αυτό, μόνο το 0,7% απάντησε ότι θεωρεί πρόβλημα τους μετανάστες και μόνο το 4,1% κατονόμασε ως πρόβλημα την εγκληματικότητα.

Είναι προφανές ότι η καλλιέργεια του φόβου δεν συνιστά ελληνικό φαινόμενο. Σε χώρες όπως οι ΗΠΑ, η ανασφάλεια του πολίτη αναγορεύεται κατά καιρούς σε κύριο άξονα της επίσημης πολιτικής. Η ανάδειξη των περισσότερων προέδρων στηρίζεται κατά μέγα μέρος στις υποσχέσεις τους για «law and order». Η ευρωπαϊκή αναλογία πρέπει να αναζητηθεί στην αναρρίχηση των συντηρητικών

νεοφιλελεύθερων κομμάτων. Βέβαια στην Ελλάδα, χάρη στην όχι και τόσο μακρινή ανάμνηση της δικτατορίας, το αίτημα «ησυχία, τάξη και ασφάλεια» δεν μετουσιώνεται εύκολα σε κομματικό σύνθημα την περίοδο των προεκλογικών υποσχέσεων. Στο υπόβαθρο, όμως, των κομματικών διαξιφισμών προβάλλει κάθε τόσο η φιλολογία για την αναποτελεσματικότητα των κατασταλτικών μηχανισμών που αποδίδεται πάντοτε στη φατριαστική πολιτική του αντιπάλου.

Κατά τα άλλα, κανείς δεν φαίνεται δυσαρεστημένος με την αυξανόμενη ανασφάλεια και όλοι μοιάζουν ικανοποιημένοι, όταν αυτή αποδίδεται σε εξωγενή αίτια. Η απόδοση ιδιαίτερα των άγριων εγκλημάτων σε «αλλόφυλους», «λαθρομετανάστες» και «εισβολείς», όσο κι αν διαψεύδεται καθημερινά με την ανακάλυψη γνήσιων Ελλήνων, χριστιανών και ορθόδοξων βιαστών, σφαγέων και κτηνοβατών, συνεχίζει να αποτελεί τον κανόνα. Ο Έλληνας Λεπέν δεν έχει ακόμη ενσκήψει, όμως το ρόλο του αναλαμβάνουν κατά καιρούς πολιτικοί φορείς από όλο το κοινοβουλευτικό φάσμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η μελέτη που παρουσίασε ο τέως Πρόεδρος του Εργατοϋπαλληλικού Κέντρου Αθηνών, Χ. Πολυζωγόπουλος. Στην εν λόγω μελέτη, ο ένας στους δύο Αθηναίους εμφανίζεται να θεωρεί αρνητική την παρουσία των ξένων στην Ελλάδα και να τους ενοχοποιεί για την αύξηση της ανεργίας και της εγκληματικότητας. Το έμμεσο μήνυμα είναι σαφές: Εφόσον ακόμη και οι εργαζόμενοι νιώθουν ανασφάλεια εξαιτίας των ξένων, σ' αυτούς μπορεί εύκολα να αποδοθεί η δεινή οικονομική κατάσταση που προκαλούν τα αλληπάλληλα σταθεροποιητικά προγράμματα. Το αίτημα «ησυχία, τάξη και ασφάλεια» επικαλύπτει το αίτημα για δουλειά μέσω του ανομολόγητου ακόμη συνθήματος «έξω οι ξένοι από τη χώρα».

Τα τελευταία χρόνια, η καταγραμμένη εγκληματικότητα στην Ελλάδα είναι περίπου σταθερή. Επίσης, η σοβαρή εγκληματικότητα παραμένει χαμηλή συγκριτικά με τις περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ανασφάλεια όμως των πολιτών ως προς την πιθανότητα θυματοποίησής τους φαίνεται ότι εντείνεται. Το φαινόμενο είναι σοβαρό γιατί συνδέεται με την ποιότητα της καθημερινής ζωής. Εάν κάποιος πεισθεί ότι κινδυνεύει σοβαρά η ζωή και η περιουσία του, είναι πιθανόν όχι μόνο να μεταβάλει συνήθειες και τρόπο ζωής, αλλά και να φθάσει μέχρι τη διάπραξη εγκλήματος θεωρώντας ότι αμύνεται. Η πεποίθηση περί «ραγδαίας αύξησης της εγκληματικότητας» και ο παρεπόμενος φόβος θυματοποίησης συνήθως δεν σχετίζεται με προσωπικές εμπειρίες των πολιτών ούτε θεμελιώνεται στα στατιστικά και ερευνητικά δεδομένα. Έχει μάλιστα γίνει λόγος για την «παραδοξότητα» του φαινομένου, εφόσον αυτοί που εκφράζουν εντονότερα αισθήματα φόβου και καχυποψίας ανήκουν σε πληθυσμιακές ομάδες που στατιστικά κινδυνεύουν λιγότερο. Όσο λιγότερο βιώνει κάποιος την πραγματικότητα της πόλης βασίζοντας την πληροφόρησή του στα ΜΜΕ, τόσο καταλαμβάνεται από ανησυχία για το ενδεχόμενο θυματοποίησής του. Ο φόβος του εγκλήματος δεν είναι όμως τυχαίο φαινόμενο. Η καλλιέργεια της φοβίας στον πληθυσμό συχνά υποκρύπτει συμφέροντα, οικονομικά και πολιτικά. Από τη θεαματικότητα των τηλεοπτικών σταθμών μέχρι την εξάπλωση της ιδιωτικής αστυνόμευσης. Από την εξασφάλιση ψήφων μέχρι την πειθαρχοποίηση της κοινωνίας και τη «δαιμονοποίηση» ομάδων του πληθυσμού, όπως οι μετανάστες και οι αναρχικοί.

Ο μεγάλος κερδισμένος από την επικράτηση των φοβικών συνδρόμων σε όλο και ευρύτερα τμήματα της κοινωνίας, είναι αναμφίβολα ο «κλάδος προστασίας». Όσοι διαθέτουν τα μέσα, δεν χρειάζεται να μπλέκουν με τις συρρικνούμενες και αναξιόπιστες αρχές ούτε να πειραματίζονται με τους παραδοσιακούς κλειδαράδες, τους σιδεράδες, τους μαραγκούς και τους τζαμάδες. Μπορούν άμεσα να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα που έχουν (ή νομίζουν ότι έχουν), απευθυνόμενοι στις κάθε λογής επιχειρήσεις παροχής ασφάλειας, που προσφέρουν πολύ περισσότερα από την κλασσική θωράκιση ενός οικοδομήματος. Το έδαφος για την επικράτηση τέτοιων συμπεριφορών έχει καλλιεργηθεί και από τις νεοφανείς δοξασίες των οπαδών του «ελάχιστου κράτους», ότι η προσωπική ασφάλεια του πολίτη δεν πρέπει να επιβαρύνει τους υπόλοιπους. Έτσι εκ πρώτης όψεως, μοιάζει να είναι όλοι ικανοποιημένοι.

Η διεύρυνση της σχετικής αγοράς, που άρχισε να οργανώνεται από το 1980 κυρίως από παλαίμαχους της Αστυνομίας, αναπτύσσεται με ετήσιο ρυθμό της τάξεως του 25% την τελευταία πενταετία, αν πιστέψουμε τα λίγα στοιχεία που διατίθενται. Το μεγάλο άλμα έγινε το 1990: αύξηση 80% σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά που ίσως σημειώνει και το τέλος μιας ολόκληρης εποχής «αθωότητας». Ο εμφανής τζίρος φτάνει τα 15 δισ. κάθε χρόνο και οι απασχολούμενοι στην περιοχή της πρωτεύουσας ξεπερνούν τις 4.000, σύμφωνα με την καταγραφή της ICAP, ή τις 10.000 (!) όπως ισχυρίζονται τα εμπειρότερα στελέχη του κλάδου. Η παρουσία των εταιρειών «Σεκιούριτι» υποτίθεται ότι εκ των πραγμάτων έρχεται να συμπληρώσει τον ρόλο των δημοσίων αρχών. Αυτό όμως δεν είναι απολύτως ακριβές: Το δημόσιο συμφέρον -όπως μας μαθαίνουν οι κλασικότερες θεωρίες της ευημερίας- απαιτεί κοινωνική γαλήνη με επιδιωκόμενο επακόλουθο την μεταφορά των περιπτώσεων αστυνομικών κονδυλίων προς ευγενέστερους σκοπούς. Το συμφέρον των «Σεκιουριτάδων» κινείται μάλλον προς την αντίθετη κατεύθυνση.

Δεν χρειάζεται να αναφέρουμε τα συμβάντα που είδαν το φως της δημοσιότητας τα προηγούμενα χρόνια για να υπογραμμιστεί αυτή η αντίφαση (οργανωμένες διαρρήξεις από ορισμένες εταιρείες «Σεκιούριτι» ώστε να «ανοίξουν» ταχύτερα τις αγορές, εγκληματικές πράξεις που διέπραξαν ιδιωτικοί φύλακες εκμεταλλεόμενοι την ιδιότητά τους κ.α). Αρκεί η ανάγνωση των κινδυνολόγων διαφημιστικών προσπέκτους και οι επισημάνσεις των ίδιων των αρμοδίων του κλάδου για την αυθαιρεσία και την προβληματική κοινωνική παρουσία του χώρου. «Αυτή τη στιγμή στην αγορά υπάρχουν 150 επιχειρήσεις. Από αυτές περίπου δέκα θεωρούνται σοβαρές», δήλωνε ένας διευθυντής «Σεκιούριτι» στην εφημερίδα «Μεσημβρινή» (10.1.1994). «Ο χώρος ο δικός μας που ουσιαστικά εμπορεύεται την ασφάλεια ορισμένων πολιτών λειτουργεί χωρίς κανένα νομοθετικό πλαίσιο», τόνιζε άλλος (εφημερίδα «Νέα», 9.2.1994). «Δεν υπάρχουν κριτήρια ώστε η νομαρχία ή το υπουργείο Εμπορίου να μην δίνουν άδεια σε όσους δεν πληρούν τις στοιχειώδεις προδιαγραφές», εξηγούσε στέλεχος τρίτης εταιρείας, αποκαλύπτοντας και ορισμένα σκάνδαλα παραπλάνησης αλλά και φοροδιαφυγής, ύψους δισεκατομμυρίων, που απασχολούν τον κλάδο (Εφημερίδα «Καθημερινή», 30.10.94). Από την πλευρά τους τα υπουργεία Δικαιοσύνης και Δημόσιας Τάξης ακόμα προσπαθούν να χωρίσουν τις αρμοδιότητες με τους ιδιώτες συναδέλφους: Πόσοι θα οπλοφορούν; Πότε θα χρησιμοποιούν βία; Θα

κάνουν συλλήψεις; Μπορούν να ερευνούν όποιον, όπου και όποτε θέλουν; κ.λπ. Καμιά επιστημονική μελέτη δεν έχει αποδείξει αν και κατά πόσο οι ιδιωτικοί στρατοί έχουν αναχαιτίσει την «καλπάζουσα εγκληματικότητα» ή έχουν συμβάλει στην περισσότερο οργανωμένη αναπαραγωγή της. Πάντως το κοινωνικό αποτέλεσμα της διογκούμενης παρουσίας των μισθωμένων ανθρώπων και υπηρεσιών ασφαλείας γύρω από τα σημεία συγκέντρωσης του πλούτου και της εξουσίας, δεν είναι καθόλου ελκυστικό. Δεν αποκλιμακώνει την κοινωνική δυσαρέσκεια, ούτε περιορίζει -συμβολικά έστω- τους συλλογικούς φόβους. Ευνοεί την επίδειξη της ισχύος κάποιων κοινωνικών μερίδων με συνέπεια να τονίζεται η μειονεκτικότητα, η ανασφάλεια αλλά ίσως και η επιθετικότητα των υπολοίπων. Η εμπειρία από τη φεουδαλική πραγματικότητα των κοινωνιών με τις βαθιές ανισότητες και τα άπειρα μέτρα προστασίας δεν είναι διόλου ενθαρρυντική. Απέναντι σε κάθε ιδιωτικό στρατό υπάρχει η τάση να συγκροτείται και μια συμμορία, που συχνά τροφοδοτείται με μέλη προερχόμενα από τον ίδιο. Η μικρή ελληνική ιστορία των δεκάδων ανεξιχνίαστων εμπρησμών οχημάτων εταιρειών «Σεκιούριτι» από τις ποικιλώνυμες αναρχοριζοσπαστικές (;) ομάδες, επιβεβαιώνει το συλλογισμό. Ίσως, το μόνο απτό μέγεθος που αποτυπώνει η μαζική εισβολή των πάσης φύσεως μπράβων στην κοινωνική ζωή, είναι η προσθήκη στις εγκληματολογικές στατιστικές ορισμένων νέων μορφών παραβατικότητας.

Οι μετρήσεις του Διαπεριφερειακού Ινστιτούτου Εγκληματικότητας του ΟΗΕ έδειξαν ότι στις ΗΠΑ ενώ ξοδεύονται κάπου 65δισ. δολάρια το χρόνο στις ιδιωτικές εταιρείες «Σεκιούριτι» για προστασία, συνεχίζουν να χάνονται περιουσιακά στοιχεία ύψους 45 δισ. δολαρίων, να δημιουργείται ζημιά 50 δισ. από τις χαμένες επενδύσεις και να ξοδεύονται 170 δισ. για την αποκατάσταση των καταστροφών και άλλα 90 δισ. για το ποινικό σύστημα. Ο φαύλος κύκλος είναι προφανής.

2.5 Ο φόβος του εγκλήματος, η ασφάλεια και το χρήμα²⁷

Η ευκολότερη λύση για το άτομο που αισθάνεται ότι απειλείται από το έγκλημα, είναι η λύση της απομάκρυνσης από περιοχές με υψηλό κίνδυνο θυματοποίησης. Η στατιστική των εγκλημάτων αποδεικνύει ότι ο κίνδυνος είναι πολύ υψηλότερος στο κέντρο των μεγαλουπόλεων παρά στην ύπαιθρο. Όμως αυτό είναι συνήθως χωρίς σημασία για το άτομο, διότι δεν είναι εύκολο κανείς να μετακομίσει εκτός πόλης. Σημαντικότερες είναι οι διαφορές στον κίνδυνο που διατρέχει κανείς ανάλογα με τη συνοικία της πόλης, και ανάλογα με την απόστασή του από το κέντρο ή τα προάστια. (...)

Η έξοδος των ευκατάστατων από μια συνοικία με υψηλό δείκτη επικινδυνότητας αυξάνει τον κίνδυνο των φτωχότερων κατοίκων που παραμένουν. Σχετικό με αυτή τη διαπίστωση είναι το γεγονός ότι στις ΗΠΑ οι μαύροι κινδυνεύουν πολύ περισσότερο από τους λευκούς να καταστούν θύματα εγκληματικής ενέργειας. Στις 5 μεγαλύτερες πόλεις των ΗΠΑ το ποσοστό των μαύρων θυμάτων σε ένα μόνο χρόνο (1972) υπερέβαινε κατά 30% την αναλογία τους στον τοπικό πληθυσμό. Στο σύνολο της χώρας οι μαύροι πέφτουν θύματα κλοπής υπερδιπλάσιες φορές απ' ό,τι οι λευκοί. (...)

²⁷ (Αποσπάσματα από τη μελέτη "Der Ruf nach Recht und Ordnung", Tubingen 1976)

Η μετακόμιση από περιοχές με μεγάλη συχνότητα εγκλημάτων δεν είναι πανάκεια για τη μείωση του κινδύνου. Είναι αυτονόητο ότι οι εγκληματίες δεν περιορίζονται στους εναπομένοντες, αλλά προσπαθούν να ακολουθήσουν τους ευκατάστατους στα προάστια. (...) Οι κατοικίες και τα καταστήματα μπορούν να ασφαλιστούν με διάφορους τρόπους. Εξαιρετική ασφάλεια επιτυγχάνεται με την οικοδόμηση ενός ειδικού τετραγώνου, το οποίο προστατεύεται από μαντρότοιχο και έχει πύλες φυλασσόμενες από ιδιωτικούς φύλακες και περιπολίες ιδιωτικής αστυνομίας. (...)

Η ιδιωτικοποίηση της προστασίας βρίσκεται σε στενή συνάφεια με την ιδιωτικοποίηση της αποκάλυψης της αλήθειας και της επιβολής ποινής. Ο κόσμος που αισθάνεται απογοητευμένος με την προστασία που του παρέχει το κράτος από τους εγκληματίες, δεν εμπιστεύεται το ίδιο κράτος και στην ανακάλυψη των ενόχων και την επιβολή των ποινών. (...)

Το βέβαιο είναι ότι δεν έχει περάσει πολύς καιρός από τότε που στις ΗΠΑ έπαιζαν σημαντικό ρόλο τα περίστροφα των πολιτών και η δικαιοσύνη του Λυντς. Αυτό το γεγονός διευκόλυνε τις νεότερες τάσεις για ιδιωτικοποίηση της αστυνομίας. Για το παρόν είναι σημαντικό το ότι, όπως αποδεικνύουν οι σχετικές έρευνες, η υψηλή εγκληματικότητα οδηγεί στην ιδιωτικοποίηση της προστασίας ακόμα και σε προσωπικό επίπεδο, και ότι αυτή η ιδιωτικοποίηση καθίσταται ταυτόχρονα πηγή νέας εγκληματικότητας. Οποιοσ δεν είναι σε θέση να έχει ιδιωτικούς φρουρούς αναζητεί προστασία σε μηχανικά μέσα και (ή) προμηθεύεται ένα όπλο. Η εξέλιξη της αμερικάνικης νομοθεσίας για τα όπλα μαρτυρά το μηχανισμό αλληλοτροφοδότησης μεταξύ αυξανόμενης εγκληματικότητας, αυτοπροστασίας και ακόμα μεγαλύτερης εγκληματικότητας. (...)

Ιδιαιτέρως διαδεδομένη είναι ασφαλώς η καταφυγή του πολίτη σε μηχανικές κατασκευές ασφαλείας κάθε είδους (ειδικές κλειδαριές, συναγερμοί, κλπ). Πολλοί αναζητούν την προστασία ειδικών σκύλων. Είναι βέβαια παρατραβηγμένοι οι χαρακτηρισμοί "Φρούριο Καλιφόρνια" ή "Φρούριο Αμερική". Ομως η τάση δεν μπορεί να παραγνωρίζεται: Το κράτος το οποίο δεν παρέχει ασφάλεια για όλους, μετατρέπει την ασφάλεια σε εμπόρευμα στην αγορά την ιδιωτικής ζήτησης και της ιδιωτικής προσφοράς. Το εμπόρευμα τούτο μπορεί κανείς να το αποκτήσει μόνο με χρήμα, γι' αυτό και δεν προορίζεται παρά μόνο για τους ευκατάστατους.

Η τεχνολογική αντιμετώπιση του κινδύνου, η οποία στηρίζεται στον άπλετο φωτισμό, τα λουκέτα, τα ηλεκτρονικά συστήματα συναγερμού κλπ, τρέφει μια βιομηχανία ασφαλείας, η οποία δεν καταπολεμά την εγκληματικότητα, αλλά τη διοχετεύει στον αδύναμο γείτονα. - Ίσως δεν είναι και τόσο κακό αυτό. Στο κάτω κάτω της γραφής είναι γνωστό ότι το χρήμα είναι πηγή κάθε είδους προνομίων. Ο Μπρεχτ διατύπωσε αυτή την αλήθεια με τη φράση "Geld macht sinnlich". Για ποιο λόγο δεν θα 'πρεπε το χρήμα να προσθέτει κάτι παραπάνω και στην ασφάλεια; - Το ερώτημα είναι αν μιλάμε μόνο για "κάτι παραπάνω" σε ασφάλεια που εξαρτάται από το χρήμα, ή μήπως πρόκειται για την ίδια τη βάση της ασφαλείας, την οποία το κράτος χρεώνει στις πλάτες των πολιτών χωρίς να υπολογίζει το εισόδημά τους. (...) Το μοιραίο για την ασφάλεια που παίρνει τη μορφή ενός εμπορεύματος στην ιδιωτική αγορά, είναι το εμπορικό συμφέρον να υπάρχει πραγματική ή πλασματική ανασφάλεια. Ο πωλητής ασφαλείας έχει συμφέρον να αισθάνεται ο κόσμος ανασφάλεια. Το καλύτερο γι' αυτόν είναι να ακούει

δημόσιες συζητήσεις που αναφέρουν υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας, ενώ την ίδια στιγμή ελεεινολογούνται ως αναποτελεσματικά τα αντίμετρα του κράτους.

2.6 ΜΜΕ και προστασία ανήλικων: Κώδικας δεοντολογίας και σεξουαλική κακοποίηση ανήλικων

Με αφορμή το σύγχρονο τρόπο λειτουργίας των ΜΜΕ, δομείται μία άλλη «πραγματικότητα», αυτή της πληροφορημένης και ενημερωμένης κοινωνίας, με αποτέλεσμα τα ΜΜΕ να αυτό – αναγορεύονται σε «καθρέφτη» και «εικόνα» της ελληνικής κοινωνίας.

Εύλογα δημιουργείται το ερώτημα πόσο βέβαιοι μπορεί να είναι ο καθένας από εμάς ότι όλα όσα ακούγονται και γράφονται συγκροτούν την πραγματικότητα και ότι δεν υπάρχουν «κρυμμένες» πτυχές; Από την άλλη μεριά, η εικόνα που έχει η «κοινωνία της εικόνας» αναδεικνύει μια κοινωνία που φαίνεται ότι έχει παραδοθεί στις εικόνες που παράγουν άλλοι και καταναλώνει η ίδια..... Ποια είναι άραγε τα μηνύματα και σε ποιους ακριβώς εκπέμπει ο κόσμος των εικόνων της ανέμελης και άθλιας ζωής, της πάμπλουτης και της πάμφτωχης ζωής, των επιτυχημένων και των αποκλεισμένων ανθρώπων; Είναι σαφές ότι υπάρχει απώλεια του πραγματικού, η οποία προκύπτει από το χάσμα ανάμεσα στην αναπαράσταση και το γεγονός με απρόσμενη συνέπεια η αναπαράσταση να παίρνει τη θέση της πραγματικότητας.

Η κοινωνική κατασκευή των ΜΜΕ μπορεί να προβάλει είτε συναινετική εικόνα της κοινωνίας (συμφωνία σε κοινές αξίες, αποδεκτός τρόπος ζωής), είτε συγκρουσιακή (γενικευμένος φόβος λόγω υψηλής εγκληματικότητας). Έτσι, η νομιμοποιημένη βία, η δραματοποιημένη βία ή η «εύθυμη» βία δηλαδή το περιπετειώδες θέαμα χωρίς θανάτους ανθρώπων, διαμορφώνουν ένα πλαίσιο κοινωνικού συμπεριφορισμού όπου η εκμάθηση και η συμμόρφωση συνιστούν αμετάβλητους κανόνες. Με άλλα λόγια, οι άνθρωποι βλέπουν τον κόσμο όπως ακριβώς τους τον περιγράφουν σε τέτοιο βαθμό που αφενός αν κάποιος λέει συχνά «έτσι φαίνεται να είναι τα πράγματα» στο τέλος το πιστεύει και ο ίδιος και αφετέρου η πιθανολογούμενη γνώμη της πλειοψηφίας να γίνεται αποδεκτή από τους υπόλοιπους έτσι ώστε να μην νιώθουν κοινωνικά απομονωμένοι. Η παραπάνω σύγχυση μεταξύ εξωτερικής μορφής συνείδησης και υποκειμενικών νοημάτων, δίνουν την εντύπωση ότι υπεύθυνοι για την κατασκευή της «πραγματικότητας» είναι τόσο οι πομποί, όσο και οι δέκτες των μηνυμάτων, όσο και αν προσπαθούν να καλυφθούν από τις μετά – μοντέρνες συμβολικές κατασκευές²⁸

Η Δεοντολογία ως πεδίο που ασχολείται με τα ηθικά καθήκοντα, είναι δύσκολο να εδραιωθεί σε μια εποχή χωρίς κανόνες, σε μια κοινωνία που όλα επιτρέπονται και σε ένα επαγγελματικό χώρο όπως τα ΜΜΕ, όπου τα πάντα (ή σχεδόν τα πάντα) επιτρέπονται. Το Δίκαιο προϋπάρχει των δεοντολογικών ρυθμίσεων²⁹ καθώς διαμορφώνει το ηθικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα συστηματοποιηθούν οι

²⁸ Γ. Πανούσης, 2004

²⁹ Ελ. Βούρβαχης, 2005

«λευκές», οι «γκρίζες» και οι «μαύρες» συμπεριφορές, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Θ. Παπαχρήστου.³⁰

Σήμερα, το πεδίο της δημόσιας επικοινωνίας και η λειτουργία των αντίστοιχων μέσων, επιχειρείται μέσω της διαφάνειας, της ασφάλειας δικαίου, της προστασίας των τρίτων, της πολυφωνίας και της λογοδοσίας με πληθώρα ρυθμίσεων και διατάξεων παραιναιτικού χαρακτήρα και όχι σε νομοθετικές απειλές.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αναφορικά με την ύπαρξη, την τήρηση και τη λειτουργία κανόνων δεοντολογίας στα ΜΜΕ αποτελούν οι περιπτώσεις σεξουαλικής κακοποίησης ανηλίκων που έρχονται στη δημοσιότητα. Επιπροσθέτως, η σεξουαλική κακοποίηση ανηλίκων αποτελεί ένα από τα θέματα που αποκαλύπτονται, συνειδητοποιούνται και αποτελούν αντικείμενο δημόσιου διαλόγου, σχεδόν πάντα υπό το κράτος του αιφνιδιασμού που προκάλεσε ένα μεμονωμένο γεγονός κακοποίησης ή μια τυχαία και απρόβλεπτη εξέλιξη που παρατηρείται γενικά.

Η σεξουαλική κακοποίηση ανηλίκων για ορισμένους μελετητές συγκαταλέγεται μεταξύ των σεξοπαθολογικών συμπεριφορών, αφού η παρέκκλιση από το «ομαλό» μπορεί να αφορά τόσο στο σκοπό, όσο και στο αντικείμενο.

Ο Φρόντ επισημαίνει ότι η «ανώμαλη» ερωτική ικανοποίηση, χαρακτηρίζεται από τη διάσταση ανάμεσα στο σκοπό (στην προκειμένη περίπτωση τη σαρκική απόλαυση) και το αντικείμενο που είναι η τρυφερότητα. Η επιλογή του ερωτικού συντρόφου από κάθε άνθρωπο, περιλαμβάνει τα δύο παραπάνω στοιχεία, έτσι ώστε ούτε η αντικατάσταση με ένα ερωτικό αντικείμενο, ούτε με κάτι ανάλογο» ή «ισοδύναμο», να αντιστοιχούν στις παραπάνω προϋποθέσεις. Έτσι, όλες οι παραπάνω παρεκκλίσεις συνέβαλαν στην υιοθέτηση του όρου «ερωτική διαστροφή», η οποία περιλαμβάνει την έντονη ερωτική ανάγκη, την ικανοποίηση που ξεπερνά την ίδια την πράξη, την επιθετικότητα και τον αντικοινωνικό χαρακτήρα και τέλος το φόβο που προκαλείται στους άλλους.

Η συντριπτική πλειοψηφία σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών εκδηλώνονται στο πλαίσιο της οικογένειας, με αποτέλεσμα το ενδιαφέρον για τις θεωρίες σχετικά με την ενδοοικογενειακή βία να γίνεται ολοένα και μεγαλύτερο. Μεταξύ αυτών των θεωριών περιλαμβάνονται οι ακόλουθες:

Οι διαπροσωπικές & ψυχολογικές θεωρίες, σύμφωνα με τις οποίες άσκηση βίας οφείλεται στην ψυχοπαθολογία του δράστη ή πολλές φορές και του θύματος. Τα τελευταία χρόνια όμως, μελέτες έχουν καταδείξει ότι τα ατομικά χαρακτηριστικά του δράστη διαδραματίζουν ελάχιστο ρόλο στην εκδήλωση βίαιης συμπεριφοράς, επικεντρώνοντας πλέον το ενδιαφέρον στις ευρύτερες συνθήκες και παράγοντες που διαμόρφωσαν κατά το παρελθόν την προσωπικότητα του δράστη ή και του θύματος.

Οι κοινωνικό – ψυχολογικές θεωρίες, μελετούν τη σχέση που υπάρχει μεταξύ αποστέρησης και επιθετικότητας, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι κάθε αποστερημένος άνθρωπος εκδηλώνει βίαιη συμπεριφορά ή κάθε θύμα επίθεσης αντιδρά με τον ίδιο τρόπο, αφού η εκμάθηση της βίας διαμορφώνει το κατάλληλο έδαφος για την εκδήλωση τέτοιων συμπεριφορών.

³⁰ Παπαχρήστου Θ. & Βερναρδάκης Χ. (2005), Αυτορύθμιση, Δίκαιο και Κοινωνία στον 21^ο αιώνα, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη.

Οι κοινωνικό – πολιτισμικές θεωρίες, πρεσβεύουν ότι στα κατώτερα κυρίως στρώματα αναπτύσσεται η «κουλτούρα της βίας», σύμφωνα με την οποία ο άντρας μέσω της βίας, επιτυγχάνει τη διατήρηση του ρόλου που έχει ως «κυρίαρχος», ενώ τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας παραμένουν πιστά στον παραδοσιακό ρόλο υποταγής τους.

Πέρα από τις ομοιότητες και τις διαφορές των παραπάνω θεωριών, το κοινό ζητούμενο είναι ο τρόπος με τον οποίο όλοι οι εμπλεκόμενοι (δράστης, θύμα κλπ) ερμηνεύουν τον εαυτό τους αλλά και τους υπόλοιπους στο πλαίσιο της βίαιης κατάστασης – πράξης. Πως μπορεί να αισθάνονται αυτοί που ασκούν ή δέχονται βία; Πως εισπράττουν τις αντιδράσεις των άλλων και πως προσδιορίζουν την κατάσταση που γέννησε τελικά τη βία;

Όπως υποστηρίζει ο Γ. Πανούσης χωρίς να υπάρχει καμία διάθεσης παράλειψης του ρόλου που διαδραματίζει ο μακρό – κόσμος, η εκδήλωση περιστατικών βίας στο πλαίσιο της οικογενειακής εστίας έχει συγκινησιακό υπόβαθρο, με αποτέλεσμα οι αντιδράσεις και η συμπεριφορά των συμμετεχόντων να περιλαμβάνουν πληθώρα στοιχείων, ορισμένα από τα οποία είναι ελεγχόμενα και άλλα όχι.

Με τον τρόπο αυτό:

«Η βία ακόμα και όταν παίρνει τη μορφή σεξουαλικής κακοποίησης συνιστά ένα μέσο επιβολής και ελέγχου, το οποίο όμως καθίσταται κατά την πορεία συγκινησιακά ανεξέλεγκτο και για αυτό οι ίδιοι οι πρωταγωνιστές δεν μπορούν τις περισσότερες των περιπτώσεων να εξηγήσουν πως έφτασαν εκεί»³¹

Όπως αναφέρει ο Γ. Πανούσης, σύμφωνα με τις διαθέσιμες έρευνες παρατηρείται σχεδόν διπλασιασμός των θυμάτων σεξουαλικής κακοποίησης, στις ηλικίες μεταξύ 13 – 17 ετών, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1985 – 1995, Επιπροσθέτως, στα περισσότερα από τα παραπάνω περιστατικά, ο δράστης είναι πρόσωπο οικείο προς το θύμα, νεαρής σχετικά ηλικίας (40 ετών περίπου), ενώ η συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων δεν καταγγέλλεται και δεν φτάνουν ποτέ στο δικαστήριο.

Η παραπάνω κατακόρυφη αύξηση των περιστατικών σεξουαλικής κακοποίησης ανηλίκων σε συνδυασμό με την ολοένα και πιο «επιθετική» λειτουργία των ΜΜΕ (και ιδιαίτερα της τηλεόρασης), οδήγησαν στην ανάγκη για την ύπαρξη ενός πλαισίου προστασίας των ανηλίκων στο πεδίο της ραδιοτηλεόρασης, όπως αυτή αποτυπώθηκε στον **Κώδικα Δεοντολογίας** που συντάχθηκε από ομάδα ερευνητών του Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών, υπό την αιγίδα της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς. Ο συγκεκριμένος Κώδικας αποτελείται από τρία (3) κεφάλαια και δέκα (10) άρθρα, συνολικά. Το πρώτο κεφάλαιο έχει τίτλο «Προστασία των ανήλικων τηλεθεατών». Το δεύτερο κεφάλαιο του κώδικα με τίτλο «Παρουσίαση των ανήλικων από τις τηλεοπτικές εκπομπές» (άρθρο 9) αναφέρεται στο πλαίσιο και τις προϋποθέσεις που θα πρέπει να διέπουν: τις περιπτώσεις προβολής και παρουσίασης ανήλικων στα ΜΜΕ ενώ το τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο του κώδικα, τιτλοφορείται «Συμμετοχή ανήλικων σε τηλεοπτικές εκπομπές». Αναλυτική παρουσίαση του συγκεκριμένου κώδικα υπάρχει στο παράρτημα της παρούσας εργασίας.

³¹ Γ. Πανούσης, 1995

Με αφορμή τη σπουδαιότητα του παραπάνω θέματος σε συνδυασμό με την ενδιαφέρουσα πρωτοβουλία που πήρε ομάδα ερευνητών του Πανεπιστημίου Αθηνών για τη σύνταξη του συγκεκριμένου Κώδικα Δεοντολογίας, κρίνω σκόπιμο να μοιραστώ με τους αναγνώστες της παρούσας εργασίας τις ακόλουθες σκέψεις και προβληματισμούς. Αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι συχνά οι ανήλικοι θυματοποιούνται διά των Μέσων Μαζικής ενημέρωσης στην προσπάθεια των τελευταίων να καταγγείλουν προσβολές δικαιωμάτων τους. Για μία ακόμα φορά θα πρέπει να επισημανθεί ότι η αξιοπρέπεια των ανήλικων προστατεύεται σε όλες τις εκφάνσεις της μέσα από ένα ευρύ φάσμα διατάξεων. Για παράδειγμα, η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού ορίζει στο Άρθρο 16 ότι «Κανένα παιδί δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο αυθαίρετης ή παράνομης επέμβασης στην ιδιωτική του ζωή, στην οικογένειά του, στην κατοικία του ή στην αλληλογραφία του, παρανόμων προσβολών της τιμής και της υπόληψης του». Επίσης, άλλες ειδικές νομοθετικές ρυθμίσεις που αφορούν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης αλλά και ο Κώδικας Δεοντολογίας της Ένωσης Συντακτών Ημερήσιων Εφημερίδων Αθηνών (ΕΣΗΕΑ) προβλέπουν την προστασία των ανηλικών από την παραβίαση της εικόνας και στοιχείων της ταυτότητάς τους, σε περιπτώσεις που αυτά είναι θύματα ή υπαίτια εγκληματικών πράξεων ή δυστυχημάτων ή βρίσκονται σε δύσκολη κατάσταση.

Από την άλλη μεριά, οφείλει κάποιος να αναγνωρίσει το δικαίωμα των ΜΜΕ να ενημερώνουν το κοινό. Παρόλο αυτά, έχει διαπιστωθεί ότι η καθ' υπερβολή παρουσίαση, η επιλεκτική έμφαση, η επανάληψη δημοσιευμάτων που αφορούν κακοποίηση ανηλικών και η γενίκευση μεμονωμένων περιστατικών προκύπτουν μάλλον από την επιδίωξη δημιουργίας συγκινησιακής φόρτισης και εντυπωσιασμού παρά από την ανάγκη πληροφόρησης της κοινής γνώμης. Η πρακτική όμως αυτή οδηγεί συχνά σε παραπέρα θυματοποίηση και επιβάρυνση της κατάστασης των ανηλικών που βρίσκονται σε ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες και δικαιούνται προστασίας. Εκτιμώ ότι η ψυχική βλάβη που υφίστανται οι ανήλικοι από την έμμεση υποδήλωση και αποκάλυψη της ταυτότητάς τους μέσω του τύπου ή των ραδιοτηλεοπτικών μέσων είναι δυσανάλογα βαρύτερη από τη μη ικανοποίηση του δικαιώματος για ενημέρωση του κοινού. Η επαναλαμβανόμενη προβολή καταγγελιών που αφορούν περιστατικά κακοποίησης ανηλικών πολύ συχνά επιτείνει την ψυχική αναστάτωσή τους και διαταράσσει την ομαλή κοινωνική ένταξή τους στην τοπική κοινωνία όπου διαβιούν.

Στην κατεύθυνση αυτή, κρίνεται απαραίτητο τα ΜΜΕ να τηρούν **μία σειρά από ελάχιστες αρχές – οδηγίες για το σεβασμό των δικαιωμάτων των ανηλικών** κατά τη διαχείριση σχετικών θεμάτων. Για το λόγο αυτό, τα ΜΜΕ οφείλουν να

1. αποφεύγουν οποιασδήποτε μορφής αναφορά σε καταγγελίες ή στοιχεία που αποκαλύπτουν ή μπορεί να οδηγήσουν στην αποκάλυψη της ταυτότητας ανήλικου θύτη, θύματος ή μάρτυρα συγκεκριμένου αδικήματος, ανεξάρτητα από το εάν η δικαιοσύνη έχει ασχοληθεί με την εν λόγω υπόθεση,
2. απέχουν από κάθε προβολή και δημόσια χρήση υλικού που αποτελεί αντικείμενο δικαστικής διερεύνησης σχετικά με καταγγελλόμενη παραβίαση δικαιωμάτων ανηλικών ενώ πρέπει να

- προσκομίζουν άμεσα στην αρμόδια δικαστική αρχή όποιο αντίστοιχο υλικό, σχετικό με τέλεση αξιόποινων πράξεων σε βάρος ανηλίκων, περιέλθει στην κατοχή τους,
3. απέχουν από κάθε προβολή και δημόσια χρήση ηχογραφήσεων ή άλλου οπτικοακουστικού υλικού, που αφορά ανηλίκους και προκαλεί πόνο ή βλάβη σε αυτούς, ή, σε άλλη περίπτωση, χωρίς τη συναίνεση του παιδιού ή του ασκούντος τη γονική του επιμέλεια,
 4. φροντίζουν, ώστε η δημοσίευση καταγγελιών που αφορούν μονάδες παιδικής προστασίας (δημόσια και ιδιωτικά κέντρα φιλοξενίας, ξενώνες και ιδρύματα) να γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να μη θίγει την προσωπική κατάσταση των φιλοξενούμενων σε αυτές και να μη δυσχεραίνει τις εκπαιδευτικές και κοινωνικές τους σχέσεις.

2.7 Πληροφόρηση και έγκλημα: Η οπτική των ΜΜΕ στην περίπτωση της εξαφάνισης του Άλεξ Μεσχισβίλι³²

Το βράδυ της 3ης Φεβρουαρίου 2006, ο 11χρονος Άλεξ Μεσχισβίλι φεύγει από το φροντιστήριο και κατευθύνεται στη Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών. Στο δρόμο τα ίχνη του χάνονται και το πρόσωπό του περιλαμβάνεται έκτοτε στη «λίστα» των εξαφανισμένων παιδιών.

Την επόμενη ο εθελοντικός σύλλογος «Το Χαμόγελο του Παιδιού» εκδίδει δελτίο τύπου για την εξαφάνιση του Άλεξ στην περιοχή Ελιάς – Ανοιξέως Βέροιας. Τυπώνει άμεσα αφίσες με τη φωτογραφία και τα στοιχεία του, τις οποίες αναρτά σε κάθε σημείο απ' όπου οι διερχόμενοι θα μπορούσαν να ενημερωθούν για το περιστατικό και να παράσχουν οποιαδήποτε χρήσιμη πληροφορία στην τηλεφωνική γραμμή SOS του συλλόγου.

Η εξαφάνιση του ανηλίκου ελάχιστα απασχολεί τους επόμενους 4 μήνες τα Μ.Μ.Ε. Η τηλεοπτική εκπομπή της δημοσιογράφου Αγγελικής Νικολούλη «Φως στο Τούνελ» συντηρεί την υπόθεση στην επικαιρότητα μέχρι την Παρασκευή 2 Ιουνίου 2006, όπου η είδηση της ομολογίας της ανθρωποκτονίας στους ανακριτικούς υπαλλήλους της Βέροιας από ανήλικο φθάνει στον «αέρα» της εκπομπής. Ο ανήλικος υποδεικνύει τον χώρο όπου έθαψε (κατά την ομολογία του) μαζί με 4 ακόμα ανηλίκους τον Άλεξ Μεσχισβίλι και τα τηλεοπτικά και δημοσιογραφικά συνεργεία συρρέουν στην πόλη της Βέροιας για να καλύψουν την είδηση.

Εκτενή ρεπορτάζ, πολύωρες απευθείας συνδέσεις στο χώρο των ερευνών και συζητήσεις σχετικές με την εξαφάνιση του 11χρονου καλύπτουν από την Παρασκευή 2 Ιουνίου 2006 μεγάλο τηλεοπτικό χρόνο και τις σελίδες των ΜΜΕ. Η πόλη της Βέροιας δέχεται την εισβολή του φακού της δημοσιότητας στην καθημερινότητά της. Το σχολείο που φοιτούσε ο Άλεξ Μεσχισβίλι «πολιορκείται» από τηλεοπτικά συνεργεία. Η εκπαιδευτική κοινότητα και η Ένωση Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων Βέροιας καταδεικνύει την προβληματική παρουσία των δημοσιογραφικών και τηλεοπτικών συνεργείων. Ο διευθυντής δημοτικού σχολείου της πόλης καταγγέλλει την πιεστική «ανάκριση» μαθήτριας της ΣΤ

³² Βλέπε εφημερίδες «ΤΟ Β'ΗΜΑ» με ημερομηνία 4/ 6/ 2006, «ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ» με ημερομηνίες 26/5/2006, 4/6/2006, 6/6/2006, 11/6/2006, 23/6/2006, 22/7/2006, 26/7/2006

Δημοτικού από ανθρώπους της τηλεόρασης την ώρα που κατευθυνόταν στο σχολείο με αποτέλεσμα η μαθήτριά να τρομοκρατηθεί και να ξεσπάσει σε κλάματα.

Τα ρεπορτάζ των ΜΜΕ στην υπόθεση της εξαφάνισης του Άλεξ Μεσχισβίλι ακολουθούνται από λεπτομερειακές αναφορές στην προσωπική και οικογενειακή κατάσταση του ίδιου του, Άλεξ αλλά και των ανηλίκων που ομολόγησαν (και αργότερα ανακάλεσαν) την τέλεση της ανθρωποκτονίας. Σχόλια και κρίσεις για τη συμπεριφορά και την προσωπικότητα των ανηλίκων που παρουσιάζονται ανεπιφύλακτα ως ένοχοι, για τα κίνητρα που τους οδήγησαν στην πράξη και συγκρίσεις με ενήλικους καταδικασθέντες για ανθρωποκτονία συμπληρώνουν την ειδησεογραφική κάλυψη της υπόθεσης. Στοιχεία της προδικασίας για τη βεβαίωση του εγκλήματος, όπως και οι έρευνες για την ηθική, τη διανοητική κατάσταση, τις οικογενειακές συνθήκες, την προηγούμενη ζωή και το περιβάλλον των ανηλίκων διαρρέουν και δημοσιεύονται παρά την εξωτερική μυστικότητα της ανάκρισης που επιβάλλει η ποινική δικονομία.

Ολόκληρη η τοπική κοινωνία της Βέροιας «ενοχοποιείται» από τον τρόπο που μερίδα των ΜΜΕ παρουσιάζει το γεγονός για συγκάλυψη παραβατικών και αντικοινωνικών συμπεριφορών και για ρατσιστικές διαθέσεις εξαιτίας της γεωργιανής καταγωγής του Άλεξ Μεσχισβίλι. Η εικόνα της πόλης που κρύβει επιμελώς ένοχα μυστικά και στην οποία επικρατεί ο νόμος της σιωπής ωθεί τους κατοίκους της πόλης στην αγωνιώδη προσπάθεια να αποκρίνουν από πάνω τους οποιοδήποτε στίγμα (δεδομένης της στενής χρονικά αποκάλυψης της δολοφονίας της 20χρονης Κικής Κούσογλου).

Ανέλεγκτες κρίσεις για το έργο των ανακριτικών υπαλλήλων και της εισαγγελίας διατυπώνονται από δημοσιογράφους και συμμετέχοντες στα τηλεοπτικά πάνελ. Κατακρίνονται οι ανακριτικές και εισαγγελικές αρχές που δεν εξέδωσαν ένταλμα προσωρινής κράτησης των ανηλίκων με αποτέλεσμα να επιστρέψουν στο οικογενειακό περιβάλλον και (κατά την άποψη των κρινόντων δημοσιογράφων) να δεχθούν τις οδηγίες συγγενικών τους προσώπων και τις νομικές συμβουλές των δικηγόρων τους, αγνοώντας την ρητή απαγόρευση προσωρινής κράτησης ανηλίκων κάτω των 13 ετών. Τα ΜΜΕ επεμβαίνουν στο έργο των εισαγγελικών αρχών ασκώντας υπέρμετρη πίεση και δυσχεραίνοντας τη διαλεύκανση της υπόθεσης.

Ο τρόπος κάλυψης του θέματος από τα ΜΜΕ (κυρίως από τα τηλεοπτικά δελτία ειδήσεων) και οι συνεντεύξεις ανηλίκων (κατά παράβαση του νόμου) αναγκάζουν την ΕΣΗΕΑ και τον Συνήγορο του Πολίτη να παρέμβουν χαρακτηρίζοντας, η μεν, απαράδεκτη την υποκατάσταση της Αστυνομίας από δημοσιογράφους επικαλούμενη τον κώδικα δεοντολογίας και υπογραμμίζοντας, ο δε, το ελλιπές προνοιακό πλαίσιο και την απουσία ειδικευμένων επαγγελματιών στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (Ε.Σ.Ρ.) επιβάλλει στις 20/6/2006 την διοικητική κύρωση του προστίμου 100.000 Ευρώ στον τηλεοπτικό σταθμό «Antenna» εξαιτίας λεπτομερούς συνέντευξης που έλαβε δημοσιογράφος του σταθμού από δύο ανηλίκους, φερόμενους ως εμπλεκόμενους σε έγκλημα διαρκούς της προκαταρκτικής εξέτασης παρεμβαίνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στο έργο των προανακριτικών αρχών και υποκαθιστώντας αυτές στα προανακριτικά τους καθήκοντα. Μάλιστα, παρότι κατά τη διάρκεια της συνέντευξης εμφανίστηκε η πλάτη των ανηλίκων η επιβολή του προστίμου

κρίθηκε επιβεβλημένη, αφού η αναφορά των μικρών τους ονομάτων και η φωνή τους κατέστησαν γνωστή την ταυτότητά τους. Πρόστιμο 50.000 Ευρώ επιβάλλεται και στον τηλεοπτικό σταθμό «Alter», κατά τη διάρκεια του δελτίου ειδήσεων του οποίου προβλήθηκε συνέντευξη του ανηλίκου, της μητέρας του και της γιαγιάς του κατά τρόπο, με τον οποίο προέκυπτε σαφώς η ταυτότητά του και υποδηλωνόταν η απόδοση της ιδιότητας του συμμετόχου στην εγκληματική ενέργεια κατά του Άλεξ Μεσχισβίλι. Τέλος, στον τηλεοπτικό σταθμό «Star» επιβάλλεται σύσταση με την αιτιολογία της προβολής συνέντευξης ανηλίκων με προστατευτική ψηφίδα οι οποίοι παρουσιάστηκαν ως εμπλεκόμενοι σε εγκληματική ενέργεια.

Η εικόνα της παραβατικότητας των ανηλίκων στη χώρα μας δεν χαρακτηρίζεται από τη διάπραξη σοβαρών εγκληματικών πράξεων, όπως είναι η ανθρωποκτονία. Η περίπτωση του Άλεξ Μεσχισβίλι δεν είναι επομένως αντιπροσωπευτική της εικόνας των ανηλίκων παραβατών και η είδηση της ομολογίας των ανηλίκων για την τέλεση της ανθρωποκτονίας και την πεντάμηνη προσπάθεια συγκάλυψης του εγκλήματος, λογικό είναι να προκαλέσει το ενδιαφέρον και την προσοχή των ΜΜΕ και της κοινής γνώμης γενικότερα. Η πρόσφατη ενασχόληση των ΜΜΕ με την παραβατικότητα των ανηλίκων, έστω κι αν μεγεθύνει και αλλοιώνει την πραγματική της εικόνα στη χώρα μας, αποτέλεσε αφορμή για ανάδειξη φαινομένων (όπως το bullying), για προβληματισμό σχετικά με το εύρος της διάδοσής τους και για επαναδιαπραγμάτευση των όρων με τους οποίους η ελληνική κοινωνία συνήθισε να αποδίδει συστηματικές επιθετικές συμπεριφορές εις βάρος ανήλικων μαθητών εντός και εκτός των σχολείων. Έδωσε διέξοδο δημοσιοποίησης σε κρούσματα βίας σε σχολεία που παρέμεναν «σκοτεινά» αφυπνίζοντας, έτσι, την ελληνική κοινωνία.

Ίσως, τέλος, αποτελέσει σημείο εκκίνησης για την ευαισθητοποίηση της ελληνικής κοινωνίας μπροστά στην ανάγκη ενίσχυσης της αντεγκληματικής πολιτικής (δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στο πεδίο των ανηλίκων) και του εκπαιδευτικού μας συστήματος.

2.8 ΜΜΕ, Αστυνομία και Ποινική Δικαιοσύνη

Είναι πάρα πολύ δύσκολο να προσεγγίσουμε τις σχέσεις Αστυνομίας και ΜΜΕ. Αν αποκόψουμε την Αστυνομία από το ρόλο της στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, αλλά και τον κάθε Αστυνομό από την ανθρωπίνη του διάσταση, στο προσωπικό του στίγμα και στυλ. Μας ενδιαφέρει το τι πιστεύει το κοινό για το έγκλημα και την Αστυνομία, αλλά και το τι πιστεύει η Αστυνομία για το έγκλημα και τον εαυτό της. Μας ενδιαφέρει ο ρόλος που παίζουν τα ΜΜΕ στην κατασκευή ή ανακατασκευή της βίας και της εγκληματικότητας και πως μπορούν να παγιεύσουν τον τηλεθεατή. Η εικόνα που δημιουργείται για την Αστυνομία είναι έμμεση, δηλαδή εξαρτάται από τις εικόνες που έχει ο τηλεθεατής για το έγκλημα και την εγκληματικότητα.

Όσον αφορά την Αστυνομία, η λειτουργία της αποσκοπεί σε επιμέρους στόχους, οι οποίοι συνοψίζονται στα ακόλουθα σημεία:³³

³³ Από την ιστοσελίδα της Ελληνικής Αστυνομίας με διεύθυνση www.mopo.gr/main/Section.jsp?SectionID=732

- Η κατοχύρωση και διατήρηση της Δημόσιας τάξης και ασφάλειας, της εξασφάλισης δηλαδή της ειρηνικής και απρόσκοπτης διαβίωσης και ησυχίας των πολιτών με την τήρηση των Νόμων, ως και την προστασία των Ατομικών Δικαιωμάτων και ελευθεριών του Πολίτη.
- Η προστασία της Κρατικής Ασφάλειας, την προστασία δηλαδή του Δημοκρατικού Πολιτεύματος με μια σειρά μέτρων από κάθε υπονομευτική ενέργεια στο εσωτερικό της χώρας.
- Η εξασφάλιση της πολιτικής άμυνας.
- Τη συμμετοχή στην εξασφάλιση της Εθνικής Άμυνας σε συνεργασία με τις Ένοπλες Δυνάμεις. Στο επίκεντρο της αποστολής της Αστυνομίας βρίσκεται η φροντίδα για την πρόληψη και καταστολή του εγκλήματος.

Ο κάθε Αστυνομικός, ιδίως αυτός που εργάζεται στα διάφορα Αστυνομικά Τμήματα διαδραματίζει ένα κοινωνικό ρόλο, ένα ρόλο που έχει να κάνει με την επίλυση ατομικών ή οικογενειακών συγκρούσεων, οικονομικές διαφορές, παροχή βοήθειας σε ασθενείς, τοξικομανείς κ.λ.π. Στην περίπτωση αυτή ξεφεύγοντας από το αυστηρά εννοούμενο καθήκον, ο Αστυνομικός επιτελεί κατά κάποιο τρόπο το ρόλο ενός κοινωνικού λειτουργού.

Η ευαισθητοποίηση και η σχετική γνώση στα κοινωνικοψυχολογικά συστήματα είναι κανονικά απαραίτητη, προκειμένου ο κοινωνικός χαρακτήρας της αστυνομικής συμβολής να μην αλλοιώνεται. Αν πράγματι η Αστυνομία είναι το μάτι της Δικαιοσύνης μια σειρά δυσχερειών χρειάζεται συνεχώς να αποτρέπονται, προκειμένου η άσκηση της δικαιοσύνης αυτής να γίνεται όσον το δυνατόν απρόσκοπτα. Χαρακτηριστική είναι η κριτική που ασκείται γενικά στον αστυνομικό θεσμό. Με την ίδια ευκολία κατακρίνεται για την κατασταλακτική του δράση και την αυστηρότητα του, αλλά και την χαλαρότητα στην άσκηση της λειτουργίας.

Η αντίφαση αυτή είναι δηλωτική μιας σειράς παρερμηνειών, που πλαισιώνουν τις αναμονές του κοινού ως προς τον Αστυνομικό θεσμό. Ως εγγυητής της Δημόσιας Τάξης και Ασφάλειας ο Αστυνομικός επιδίδεται σε ένα δυσχερές και συχνά άχαρο ρόλο. Ίσως ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα τα οποία αντιμετωπίζει σήμερα η Αστυνομία σε όλα τα μέρη του κόσμου είναι ο απομονωτισμός. Η απόσταση που ορθώνεται ανάμεσα σ'αυτή και του πληθυσμού που καλείται να υπηρετήσει. Ιδιαίτερα χαρακτηριστική είναι μια έρευνα, που έγινε στη Γερμανία, όταν ερωτήθηκαν ορισμένα άτομα για το πόσα εγκλήματα κατά τη γνώμη τους συνέβησαν την τελευταία εβδομάδα στην περιοχή τους, αφού μέσω της τηλεόρασης πληροφορούνται τα εγκλήματα. Δήλωσαν λοιπόν ότι συνέβησαν 121 εγκλήματα. Είχαν συμβεί 16. Δείχνει λοιπόν πόσο η τηλεόραση έχει επηρεάσει τους ανθρώπους, αναμεταδίδοντας συνεχώς εγκλήματα, είχε δεκαπλασιάσει την πραγματική εγκληματικότητα. Αυτές ακριβώς είναι οι επιδράσεις των ΜΜΕ πάνω στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης και ιδία της εικόνας για την Αστυνομία.

Η Αστυνομία προσπαθεί να φτιάξει την εικόνα στα ΜΜΕ, καθ'όσον τα μέσα αυτά είναι σχεδόν οι μοναδικοί δίαυλοι επικοινωνίας με το κοινό. Η διαμορφούμενη εικόνα ιδίως στα ηλικιωμένα άτομα, στις μη εργαζόμενες γυναίκες συνιστά απαραίτητο όρο για την κοινωνική συναίνεση και αυτό το θέλει η

Αστυνομία. Η εικόνα που προσπαθεί να δώσει η Αστυνομία δεν αντανάκλα μόνο στην πραγματικότητα, καθ'όσον πολιτικές ή ιδεολογικές παράμετροι παρει-σφύρουν ή ακόμη και οι ιδιοκτήτες των ΜΜΕ παρεμβαίνουν. Η παρουσία της Αστυνομίας στα ΜΜΕ, για πολλούς, συνδέεται ή και προκαλεί το λεγόμενο κύμα εγκληματικότητας. Το κύμα της εγκληματικότητας τι είναι;

Ο πόλεμος κατά του εγκλήματος δεν πρέπει να παραβλέπει ούτε τις ανθρώπινες σχέσεις μεταξύ των Αστυνομικών, ούτε την κουλτούρα της Αστυνομικής Κοινότητας, ούτε τη γραφειοκρατία που θα υπάρχει εκ των πραγμάτων, ούτε τον επαγγελματισμό, ούτε βέβαια και δυστυχώς κάποια φαινόμενα, μερικά βέβαια ακροτήτων, στερεοτύπων και προκαταλήψεων. Ίσως η Δημοτική Αστυνομία με πραγματικά ουσιαστικές αρμοδιότητες ή η τομεα-κή Αστυνόμευση και ο Αστυνόμος της γωνιάς του δρόμου να δώσουν στον πολίτη μεγαλύτερη ασφάλεια και οικειότητα και στα ΜΜΕ μια διαφορετική εικόνα.

Ο κόσμος των ΜΜΕ είναι ένας συνδυασμός του αληθούς, του ημιαληθούς και του ψευδούς και επηρεάζει και διαμορφώνει την καθημερινή μας γνώση. Για πολλούς τα ΜΜΕ κατασκευάζουν την πραγματικότητα, καθ'όσον η εποχή της επικοινωνίας καθαγιάζει την υπεροχή της εικόνας από το γεγονός, αδιαφορώντας συχνά για την ίδια την αλήθεια. Τα ΜΜΕ έχουν εισβάλει στο χώρο απονομής της Δικαιοσύνης με την έμμεση δημοσιότητα. Τα ΜΜΕ αντί να ελέγχουν, τελικά υποκαθιστούν την Αστυνομία, υποκαθιστούν τον ανακριτή, υποχρεώνουν τους συντελεστές της δίκης να υποδύονται ρόλους και όχι να λένε την αλήθεια, δείχνοντας το πραγματικό τους πρόσωπο.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

«Όσοι έχουν πρόσβαση στα ΜΜΕ σκοπό έχουν να σχεδιάσουν, να διαδώσουν και να δημιουργήσουν ένα σύστημα δογμάτων και πεποιθήσεων, τα οποία θα υπονομεύσουν την ανεξάρτητη σκέψη και θα εμποδίσουν την κατανόηση και ανάλυση των διεθνών καταστάσεων και των συνεπειών τους»³⁴.

Ένα σχόλιο βασισμένο σε μία απόφαση του γλωσσολόγου-διανοητή Η επαναχρησιμοποίηση αδόκιμων λέξεων /ορισμών προκειμένου να δικαιολογηθεί και να ψευδοερμηνευθεί ένα κυρίαρχο σύστημα εξουσίας και παραγωγής δεν αποτελεί επινόημα μιας συγκεκριμένης και μόνο εποχής. Οι όροι «παγκοσμιοποίηση-εκσυγχρονισμός» για παράδειγμα, συναντώνται είτε αυτούσιοι είτε ελαφρά παραλλαγμένοι σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους υποστηρίζοντας όμως την ίδια ανάγκη: **να εγχαραχθεί στην κοινωνική και ατομική συνείδηση, με απόλυτα δογματικό τρόπο, η αντίληψη μιας αποκλειστικής-μονοδιάστατης πραγματικότητας του κοινωνικού γίνεσθαι ώστε να διευκολυνθεί η διατήρηση και η αναπαραγωγή της κυριαρχίας (οικονομικής-πολιτικής) όσων πραγματικά ανήκουν στις πλέον προνομιούχες «ελίτ» της οικονομίας της αγοράς νοούμενης ως του κυρίαρχου συστήματος παραγωγής σε παγκόσμια κλίμακα.**

Στην κατεύθυνση αυτή συμβάλλουν αποφασιστικά οι ιδιοκτήτες των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας κι αυτό γιατί η εξουσία της πληροφόρησης βρίσκεται στα χέρια της οικονομικής εξουσίας. Μπορεί νομικά και θεσμικά ο οποιοσδήποτε να είναι σε θέση να ιδρύσει εφημερίδα, περιοδικό, ραδιοφωνικό και τηλεοπτικό σταθμό, αλλά στην πράξη μόνο οι οικονομικά ισχυροί κατορθώνουν να ιδρύσουν ένα μαζικό επικοινωνιακό μέσο που θα μπορέσει να επιβιώσει οικονομικά και να διαθέτει ένα ευρύτατο πεδίο (γεωγραφικό, τεχνικό κλπ.) διανομής, συναλλαγής και συγκέντρωσης διαφημιστικών πόρων. Σε αρκετές περιπτώσεις ιδιοκτητών ΜΜΕ χρησιμοποιείται η ιδιοκτησία του μέσου για την ενίσχυση των κύριων, παράλληλων οικονομικών τους δραστηριοτήτων κατά κύριο λόγο και έμμεσα αποκτούν την απαραίτητη πολιτική ισχύ ώστε να επηρεάζουν τους κυβερνώντες όπως και να προβάλλουν μονομερώς τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες.

Ο προεκτιθέμενος σκοπός επιτυγχάνεται με την οικονομική ισχυροποίηση του μέσου την οποία ρυθμίζει αποκλειστικά ο διαφημιστικός κόσμος που αποτελείται τόσο από τις επιχειρήσεις διαφήμισης όσο και από τις κρατικές πολυεθνικές (ή και τοπικά ισχυρές) διαφημιζόμενες εταιρείες. **Γι' αυτό ακριβώς τα μέσα πληροφόρησης μεταβάλλονται προπαντός σε διαφημιστικά μέσα.** Το χρηματικό κέρδος και στις δύο περιπτώσεις: των ιδιοκτητών ΜΜΕ και των εταιρειών διαφήμισης-διαφημιζόμενων πολυεθνικών (κυρίως) εταιρειών, είναι ο σκοπός των επιχειρήσεων πληροφορήσεως, όπως άλλωστε κάθε ιδιωτικής επιχείρησης. **Ο κόσμος της διαφήμισης όμως εξαρτάται από μία βασική αναγκαιότητα: την προσέλκυση του αγοραστικού /καταναλωτικού κοινού, γεγονός που έχει άμεση και καθοριστική επίδραση στο ζήτημα της πληροφόρησης.**

Η πληροφόρηση της κοινής γνώμης δεν εντάσσεται στις επιδιώξεις των ΜΜΕ. **Η παροχή της προσφερόμενης πληροφόρησης προσδιορίζεται αυστηρά από την έννοια του κέρδους και της**

³⁴ Νόαμ Τσόμσκι, (1997), «Τα ΜΜΕ ως όργανο κοινωνικού ελέγχου και επιβολής», Μετάφραση: Πάταλος Νότης, Εκδόσεις: Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα

απόκτησης του αναγκαίου κοινωνικού γοήτρου για την επίτευξη του μεγαλύτερου δυνατού κέρδους. Οι συνέπειες της βασικής αυτής αρχής είναι θεμελιακές αν λάβουμε υπόψη τη μονοπώληση της πληροφόρησης από τα ΜΜΕ: **η πραγματικότητα πλέον κατασκευάζεται σύμφωνα με τις επιταγές της παγκόσμιας κυρίαρχης ιδιωτικής οικονομίας.** Η πραγματική ροή των γεγονότων δεν έρχεται στην επιφάνεια στο συντριπτικό της ποσοστό και στη θέση της παρουσιάζεται μια στρεβλή, εντυπωσιακή, ψευδής, εικονική πραγματικότητα που καταλαμβάνει το σύνολο των ανθρώπινων και κοινωνικών δραστηριοτήτων. Η κατασκευή της τεχνητής πραγματικότητας πραγματικά δεν γνωρίζει όρια στους τρόπους προβολής της : οι ειδήσεις, οι διαφημίσεις, οι τηλεοπτικές δραματικές, κωμικές, ψυχαγωγικές εκπομπές, οι ενημερωτικές συζητήσεις, τα τηλεοπτικά και ραδιοφωνικά προγράμματα στο τρομακτικά μεγαλύτερο ποσοστό τους, η πολιτική και κοινωνική γραμμή των εφημερίδων (όπου συναντώνται όμως και οι περισσότερες εξαιρέσεις με την έννοια της συγκριτικά μικρότερης μεροληπτικότητας) βασίζονται στον εντυπωσιασμό, στην απόκρυψη της σφαιρικότητας των γεγονότων, στην ανάδειξη απόψεων, θεωριών, θέσεων που απηχούν την κυρίαρχη ιδεολογία και που ευνοούν την ισχυροποίηση και την αναπαραγωγή του συστήματος ιδιωτικής οικονομίας, των ελάχιστων οικονομικά ισχυρών εκφραστών της. Να μην διαφύγει επίσης της προσοχής μας το γεγονός της συγκέντρωσης και διοχέτευσης των διεθνών ειδήσεων από ελάχιστα διεθνή πρακτορεία ειδήσεων όπως το Associated Press, το Reuters, το Γαλλικό Πρακτορείο από τα οποία ο εθνικός έντυπος και ηλεκτρονικός τύπος αγοράζει και αναμεταδίδει όπως έχουν τις διεθνείς ειδήσεις χωρίς να επιλέγει και να διασταυρώνει τις σημαντικότερες από αυτές.

Η **πολιτιστική παραγωγή** των ΜΜΕ υποστηρίζει σημαντικά τον κεντρικό σκοπό ύπαρξης τους: αλλοιώνει πολιτισμούς ηπείρων αλλά και αυτοχθόνων κοινωνιών, χρησιμοποιεί στρεβλά τρόπους ζωής, έθιμα, σύμβολα, επεμβαίνει παραμορφωτικά στα πολιτιστικά δημιουργήματα ανθρώπων και λαών και κατασκευάζει μια βολική πολιτιστική πραγματικότητα που επηρεάζει τις κοινωνίες προς την κατεύθυνση κατανάλωσης των προϊόντων των πανίσχυρων εταιριών και της αποπολιτικοποίησης. **Η κατανομή του χρόνου, η θεαματικοποίηση των επιλεγμένων γεγονότων, η επανάληψη ήχων, εικόνων, σημείων** όπως τούτα συναρθρώνονται σε συγκεκριμένη δομή και αλληλουχία, **η αποφόρτιση της γλώσσας από τα νοήματα της, αλλά και οι δημοσκοπήσεις που υποκαθιστούν την πραγματική συμμετοχή των ατόμων στη διαμόρφωση του πολιτικού σκηνικού** συνιστούν απαραίτητα δομικά υλικά στην παραγωγή θεαματικής πολιτιστικής παραγωγής των ΜΜΕ . Παρατηρείται λοιπόν από τη συνολική δράση των ΜΜΕ ο προσανατολισμός τους στη διαμόρφωση του ατόμου, στο προγραμματισμό της συμπεριφοράς του μέσα από τη χειραγώγηση του κοινωνικού, τεχνικού και φυσικού περιβάλλοντος . Συμπερασματικά, φαίνεται ότι **τα Mass Media παίζουν ρόλο εντελώς αντίθετο από εκείνον ενός συστήματος πληροφόρησης που θα εξυπηρετούσε το γενικό συμφέρον.**

Η κριτική θεωρία των ΜΜΕ από την κοινωνιολογική σχολή της Φραγκφούρτης (και ιδιαίτερα από τους Τ.Αντόρνο-Μ.Χορκχάϊμερ) όπως και σύγχρονοι διανοητές-κοινωνιολόγοι (Ν.Τσόμσκυ-Π.Μπουρντιέ-Ζ.Μποντριγιάρ κ.α.) έχουν με επιμονή και οξυδέρκεια επισημάνει και αναλύσει τον κυρίαρχο ρόλο που

διαδραματίζουν τα ΜΜΕ στην κατασκευή της ιδεολογίας της χειραγώγησης των κοινωνιών από τους πραγματικά ισχυρούς εκφραστές της ιδιωτικής οικονομίας αλλά και από το κράτος ως κυρίαρχο-μονοπωλιακού εκφραστή της κοινωνικής οργάνωσης. Η βασικότερη όμως κοινή διαπίστωση τους συνίσταται στην απόρριψη της «στρατηγικής ψευδαίσθησης» μιας κριτικής κι εναλλακτικής χρήσης των μέσων, οδηγημένοι στην τοποθέτηση αυτή και από διαφορετικούς δρόμους προσέγγισης και ανάλυσης του φαινομένου, η οποία απόρριψη θα μπορούσε να συνοψιστεί από το ακόλουθο συμπέρασμα του Ζ.Μποντριγιάρ :

«Δεν είναι σαν φορείς κάποιου περιεχομένου, αλλά με την ίδια τη μορφή και την ίδια τη λειτουργία τους, που τα μέσα επικοινωνίας γεννάνε κάποια κοινωνική σχέση... Τα μέσα επικοινωνίας δεν είναι απλοί συντελεστές, αλλά διαμορφωτές ιδεολογίας. Όχι μόνο δεν είναι επαναστατικά από τον προορισμό τους, αλλά δεν είναι πουθενά, ή έστω δυνητικά, ουδέτερα ή μη ιδεολογικά»³⁵

Τα ΜΜΕ–Επιχειρήσεις συντελούν αποφασιστικά στη διαδικασία ενσωμάτωσης στο ήδη υπάρχον σύστημα παραγωγής, κατανάλωσης, ιδεολογίας, απομονώνουν όποια ατομική ή συλλογική σκέψη και δραστηριότητα είναι ικανή, δυνάμει ή θέσει, να προτάξει μία διαφορετική θεώρηση της πραγματικότητας, όπως και χρησιμοποιούν προβάλλοντας σε στρεβλή παρουσίαση τις αντίθετες, διαφορετικές, εναλλακτικές θεωρήσεις (είτε αυτές είναι πολιτικές είτε είναι πολιτιστικές) μεταμορφώνοντας την αυθεντικότητα τους σε πολιτιστικό προϊόν, σε διαφημιστικό μυθολόγημα, σε εμπειρική ανυπαρξία.

Όσα κυρίως αποτελούν οργανωμένα διεθνή, πανεθνικά, περιφερειακά συγκροτήματα, πέραν του ιδιοκτησιακού καθεστώτος τους που είναι και ο καθοριστικότερος παράγοντας διαμόρφωσης της επίσημης πολιτικής-ιδεολογικής- οικονομικής γραμμής τους, αποκτούν τη δομή μιας κάθετης ιεράρχησης στην οποία κατανέμονται αυστηρά καθήκοντα και όρια επαγγελματικής δραστηριότητας για να επιτυγχάνεται αμεσότερα και πιο αποτελεσματικά ο κύριος σκοπός της ύπαρξης και της λειτουργίας τους: η οικονομική τους ισχυροποίηση, δηλ. η απόκτηση του μεγαλύτερου δυνατού κέρδους από τον ουσιαστικό ιδιοκτήτη της κάθε επιχείρησης . Στην πραγματικότητα όσο μεγαλύτερο και πιο οργανωμένο είναι το μαζικό μέσο επικοινωνίας τόσο και το κέρδος ή η προσδοκία κέρδους του επεκτείνεται σε παράλληλες ή και πρώτιστες επιχειρήσεις και το μαζικό μέσο αποτελεί είτε το πρόσχημα είτε το μέσο πίεσης προς την κυβέρνηση και τους κρατικούς οργανισμούς από τον ιδιοκτήτη ή τους ιδιοκτήτες του μέσου. Τα διευθυντικά στελέχη και οι δημοσιογράφοι είτε ευθυγραμμίζονται πλήρως με την πολιτική γραμμή του μέσου όπου εργάζονται είτε για λόγους δημοκρατικού προσωπείου τους επιτρέπεται να εκφράζουν την διαφορετική προσωπική τους γνώμη σε προσδιορισμένα εκ των προτέρων όρια. Αν τα ξεπεράσουν ή αν ενοχλήσουν ουσιαστικά τα συμφέροντα του μέσου επεμβαίνουν οι ιεραρχικά ανώτεροι τους για να τους επαναφέρουν στην τάξη ή πιο δραστικά (και πιο απλά) τους αποπέμπουν από την εργασιακή τους θέση. Κατά κύριο λόγο όμως αποκτούν τη συνείδηση του έμπιστου προς το μέσο που εργάζονται και προσαρμόζουν τη δράση τους

³⁵ Ρέκβιεμ για τα μέσα επικοινωνίας, εκδ. Ελεύθερος Τύπος.

στα συμφέροντα της εργοδοσίας τους. Έχουν αποδεχτεί βαθιά τις αξίες και τα συμφέροντα της ιδιωτικής εξουσίας και του κρατικο-εταιρικού συμπλέγματος που εκπροσωπεί.

Υπάρχει βέβαια και ένα τμήμα δημοσιογράφων, οι «είλωτες του ρεπορτάζ» (η έκφραση του Π.Μπουρντιέ), μέρος των οποίων και λόγω της αμεσότητας του αντικειμένου εργασίας τους συντελούν στη διάνοιξη ρηγμάτων στη αυστηρό πλαίσιο ροής της πληροφόρησης με αποτέλεσμα τη διαφυγή περιορισμένης αντικειμενικής πληροφόρησης με την έννοια της περιγραφής του γεγονότος όπως πραγματικά συμβαίνει όπως πράττουν ορισμένοι από τους πολεμικούς ρεπόρτερ.

Το κυρίαρχο ζήτημα όμως σήμερα παραμένει ο έλεγχος των ΜΜΕ και η κατασκευή της πραγματικότητας που δεν έχει προηγούμενο στην ιστορία των ΜΜΕ, έχει όμως διαγραφόμενο μέλλον. Στις εθισμένες από την παραπληροφόρηση, την πολιτιστική υποβάθμιση, τη θεαματική κατασκευή της πραγματικότητας, την αλλοτρίωση των διαφορετικών πολιτιστικών χαρακτηριστικών κοινωνίες, η συνεχής επανάληψη και προβολή ενός ανύπαρκτου, κατασκευασμένου κόσμου όπου αποθεώνεται η οικονομική και πολιτική κυριαρχία των λίγων, η πολιτιστική υπεροχή της υποκουλτούρας της κατανάλωσης, η εξέλιξη της «παγκοσμιοποίησης» της οικονομίας ως «πεπρωμένο», απειλείται σταθερά η διατήρηση των βασικών, διαχρονικών μέχρι τώρα αξιών και αρχών. Κατά προφανή λόγο ο νέος κόσμος της πληροφόρησης, του καταναγκασμού στην αποδοχή της χωρίς όρια οικονομίας της αγοράς, της τρομοκρατίας των πολέμων, χρειάζεται να επιβάλλει τις δικές του αξίες.

Τα Mass Media είναι το καταλληλότερο μέσο και ο σημαντικότερος παράγοντας για την καθυπόταξη των κοινωνιών και των ατόμων στο νέο είδος τυραννίας. Κατά συνέπεια η προπαγάνδα τους στοχεύει στην απομάκρυνση του κοινού από τη λήψη αποφάσεων για την ίδια του τη μοίρα, να περιορίσουν τη δημόσια αρένα, να ελέγξουν την άποψη, να πείσει το κοινό ότι οι βασικές αποφάσεις για το πώς θα διοικηθεί ο κόσμος-στις οποίες περιλαμβάνεται το εμπόριο, η παραγωγή, η διανομή, η σκέψη, η κοινωνική πολιτική, τα πάντα- έχουν ήδη ληφθεί από εκείνους που νομιμοποιούνται να ορίζουν το σύνολο της κοινωνικής ζωής. Η κατασκευή της συναίνεσης με την έννοια της χρήσης νέων τεχνικών προπαγάνδας προκειμένου να παραμείνει το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού αδρανές και αδιάφορο για την πολιτική και οικονομική κατάσταση βρίσκει στα ΜΜΕ ήδη από τις αρχές του αιώνα (συγκροτήματα τύπου) τον καλύτερο αγωγό σταθερής και πολύτροπης διοχέτευσης της.

Η συμπαιγνία του δημοσιογραφικού κόσμου με τους ανωτέρους τους και τους ιδιοκτήτες των ΜΜΕ όπου εργάζονται σε βάρος των ατόμων και των κοινωνιών που έχει σκοπό να αναπαραστήσει την πραγματικότητα, να μεταδώσει παντού τα είδωλα της αναπαράστασης ώστε να σταθεροποιηθούν και να αναπαράγονται σύμφωνα με τις τρέχουσες αλλά και τις πάγιες οικονομικές και πολιτικές επιδιώξεις των ελίτ που διατηρούν και καρπώνονται τον παγκόσμια και την κρατική οικονομία, δεν πρόκειται να διασπαστεί ή και να αλλάξει προσανατολισμούς εξ αντικειμένου. Η σημερινή τάση των ΜΜΕ κατευθύνεται προς την προώθηση ενός νέου μοντέλου προπαγάνδας που θα αποτελεί συνέχεια της μέχρι τώρα μορφής της και που θα αναπαραγάγει καθολικά τον ολοκληρωτισμό στα διάφορα επίπεδα της ανθρώπινης έκφρασης και δράσης, αν ήδη δεν παρατηρείται η αρχή αυτής της παγκόσμιας προπαγάνδας. Το κοινωνικό γίγνεσθαι αποσυντίθεται δια μέσου της εικονολογικής και βιομηχανικής

παραγωγής είτε των εθνικών είτε των πολυεθνικών ΜΜΕ. Η διαδικασία αυτή παράγεται και αναπαράγεται σε διεθνή πλέον κλίμακα. Ότι είναι αναγκαίο, προσοδοφόρο, ακίνδυνο, παθητικά ουδέτερο, ομογενοποιημένο, ότι είναι εμπορεύσιμο και πολιτικά αποστασιοποιημένο, εντάσσεται και διαδίδεται σε όλο τον κόσμο, κατ' επανάληψη, καθ' όλο το χρόνο, χωρίς παύσεις και άλλες αντιεμπορικές και πολιτικά επικίνδυνες αναφορές.

Η «παγκοσμιοποίηση του χειρότερου» αποτελεί την αναφορά και τη θέση των πολυεθνικών και εθνικών ΜΜΕ. Αν η εναλλακτική και συμμετοχική πληροφόρηση είναι ο θεωρητικά και δυναμικά αντίπαλος πόλος είναι μία πιθανότητα που αρχικά χρειάζεται να δοκιμαστεί, κατά δεύτερο λόγο να καταφέρει να επιβιώσει στο διαμορφωμένο σήμερα αρνητικό περιβάλλον και στη συνέχεια να αποδείξει τη διαφορετικότητα της, τη δημοκρατικότητα της και κυρίως τη χρησιμότητα της. Σε κάθε περίπτωση όμως η χρήση διαφορετικών οδών και μέσων πληροφόρησης και κυρίως η πνευματική αυτοκαλλιέργεια και η πολλαπλή εμβάθυνση της γνώσης από το άτομο και τις εθελούσιες συλλογικότητες είναι ο πιο αποτελεσματικός, σήμερα, τρόπος σύλληψης των διεθνών και εθνικών γεγονότων και η «ασπίδα» του ταυτόχρονα πάνω στην οποία η προπαγάνδα της κυρίαρχης πληροφόρησης συναντά ένα αρκετά ικανό εμπόδιο που την αποτρέπει να εισχωρήσει, να επηρεάσει και να κατευθύνει τη συνείδηση του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Δασκαλοπούλου Ελένη, 2005, Φόβος του εγκλήματος και θυματοποίηση μεταξύ γυναικών χρηστών, Διπλωματική εργασία - Πάντειο Πανεπιστήμιο. Διατμηματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Κοινωνικός Αποκλεισμός, Μειονότητες και Φύλο», κατεύθυνση Εγκληματολογίας, Αθήνα
2. Δεμερτζής, Ν, 1995, Η ελληνική πολιτική κουλτούρα σήμερα, Τίτλος κειμένου «Πολιτική κουλτούρα και μαζική επικοινωνία στη σύγχρονη Ελλάδα: Ο αθηναϊκός Τύπος και οι πολιτικές μειονότητες», Εκδόσεις «Οδύσσειας», Β΄ έκδοση, Αθήνα
3. Ζαραφωνίτου Χριστίνα, 2002, Ο φόβος του εγκλήματος: εγκληματολογικές προσεγγίσεις και προβληματισμοί με βάση την εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου στο εσωτερικό της Αθήνας, Εκδόσεις «Αντ. Ν. Σάκκουλας», Αθήνα
4. Ζαραφωνίτου Χριστίνα, 2003. Η πρόληψη της εγκληματικότητας σε τοπικό επίπεδο, Εκδόσεις «Νομική Βιβλιοθήκη», Αθήνα
5. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, 2006, Εικόνες φυλακής – Συλλογικός τόμος, Άρθρο του Νικολαΐδη Αριστοτέλη με τίτλο «Μέσα μαζικής επικοινωνίας και φυλακή: Η περίπτωση της εξέγερσης στις φυλακές Κορυδαλλού τον Νοέμβριο του 1995», Εκδόσεις «Πατάκης», Αθήνα
6. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, 1999, Εικόνες Εγκλήματος, Εκδόσεις «Πλέθρον», Αθήνα
7. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, Φάκελος κειμένων του σεμιναρίου «Κοινωνικές αναπαραστάσεις του εγκλήματος και ΜΜΕ», Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα
8. Κομνηνού & Λυριτζής, 1989, Κοινωνία, Εξουσία & Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, Εκδόσεις «Παπαζήση», Αθήνα
9. Κωνσταντίνου Ευάγγελος, 2000, Η εικόνα του οικονομικού μετανάστη στα Μ.Μ.Ε. (ημερήσιος τύπος) και ο φόβος του εγκλήματος, Διπλωματική εργασία - Πάντειο Πανεπιστήμιο. Τμήμα Κοινωνιολογίας, Διατμηματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Κοινωνικός Αποκλεισμός και Μειονότητες», Αθήνα
10. Λαμπροπούλου Έφη, 1999, Η κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας : η περίπτωση της βίας και της εγκληματικότητας, Εκδόσεις «Ελληνικά Γράμματα», Αθήνα
11. LaMay and Everette E. Dennis, 1995, The culture of crime, New Brunswick, N.J.
12. Macdonald Fiona & Mason Antony, 2005, Το βιβλίο του πολιτισμού, Μετάφραση: Ζωΐδη Ουρανία, Εκδόσεις «Σαββάλας», Αθήνα
13. Μανωλεδάκης Ιωάννης, Προβλήματα της συμμετοχής στο έγκλημα: δεύτερη διήμερη επιστημονική συνάντηση των Τομέων Ποινικών και Εγκληματολογικών Επιστημών των Πανεπιστημίων Θεσσαλονίκης και Θράκης: Θεσσαλονίκη, 8-9 Νοεμβρίου 1996, Εκδόσεις «Σάκκουλας», Αθήνα
14. Μοσχοπούλου Αλεξάνδρα, 2005, Η εγκληματικότητα των μεταναστών: απεικόνιση του φαινομένου στον απογευματινό τύπο, 1990-1999, Εκδόσεις «Αντ. Ν. Σάκκουλας», Αθήνα

15. Παναγιωταρέα Άννα, 2000, Ομιλίες από το Συμπόσιο με τίτλο «Η παρουσία των ΜΜΕ στη Δημόσια Τάξη», Εκδόσεις «Παρατηρητής», Θεσσαλονίκη
16. Πανούσης Γιάννης, 1999, Εγκληματολογία, εγκληματολογική έρευνα & ΜΜΕ – Εκδόσεις «Αντ. Ν. Σάκκουλα», Αθήνα
17. Ραμονέ Ιγνάσιο,, Η παρουσία των ΜΜΕ, Εκδόσεις «Πόλις, Αθήνα
18. Σαρρής Νεοκλής, 1992, Ελληνική Κοινωνία & Τηλεόραση, Τόμος Ι, ΙΙ, Εκδόσεις «Γόρδιος», Αθήνα
19. Σεραφετινίδου Μελίνα, 1991, Κοινωνιολογία των μέσων μαζικής επικοινωνίας : ο ρόλος των μέσων στην αναπαραγωγή του σύγχρονου καπιταλισμού, Εκδόσεις «Gutenberg», Αθήνα
20. Τσαγκαρουσιάνου Ρόζα, «Τοξικομανία: Μια άλλη προσέγγιση», Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τ. 66
21. Τσόμσκι, Νόαμ, Τα ΜΜΕ σαν καθρέφτης της κοινωνίας Μερικές σκέψεις για τα ΜΜΕ - Η κατασκευή της συναίνεσης, Εκδόσεις «Ελευθεριακή Κουλτούρα», Αθήνα